

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

ΔΙΜΗΝΙΑΙΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΣΥΝΟΔΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Έτος 72ον - Τεύχος 2ον

*«Στην Όρθόδοξη Παράδοση
όλα είναι θεολογικά»*

Μάρτιος - Απρίλιος 2023

1923 - 2023
100 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΠΡΟΝΟΙΑ του Μακ. Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος
κ. ΙΕΡΩΝΥΜΟΥ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ: Κλάδος Εκδόσεων της Επικοινωνιακής και Μορφωτικής
Υπηρεσίας της Εκκλησίας της Ελλάδος
ΕΚΔΟΤΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΚΛΑΔΟΥ: Επίσκοπος Ωρεών κ. Φιλόθεος
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ: Αλέξανδρος Ί. Κατσιάρας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ 2020-2021 ΜΕ ΔΙΕΤΗ ΘΗΤΕΙΑ (αλφαβητικά): πρωτ. Ακίνδυνος Δαρδανός (Ι.Μ. Ύδρας, Σπετσών και Αιγίνης), π. Κωνσταντίνος Καλλιανός (Ι.Μ. Χαλκίδος), πρωτ. Ιγνάτιος Καλογεράκης (Ι.Μ. Γουμενίσσης, Αξιουπόλεως και Πολυκάστρου), π. Ηλίας-Συμεών Λαουλάκος (Ι.Μ. Κηφισίας, Αμαρουσίου και Ωρωπού), πρωτ. Νικόλαος Μεντζελίδης (Ι.Μ. Καλαβρύτων και Αιγιαλείας), Αθανάσιος Β. Γλάρος, (Αναπλ. Καθ. ΕΚΠΑ) – ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΥΛΗΣ: Ζαμπία Αγριμάκη – ΕΙΚΑΣΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ: Αλέξανδρος Κατσιάρας – ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ ΚΕΙΜΕΝΩΝ: Ζαμπία Αγριμάκη, Έμμανουήλ Πλούσος – ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Ζαμπία Αγριμάκη – ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Αποστολική Διακονία της Εκκλησίας της Ελλάδος – Υπεύθυνος Τυπογραφείου: Β. Μπίτσης, Πρωτομαγιάς 3 - 145 68 Κρυονέρι Αττικής, Τηλ.: 210-8160.127 – Fax: 210-8160.128. Τιμή τεύχους 1 € (για όσους δεν τό δικαιούνται δωρεάν).

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ:
Αθηνάς 30, 105 51 ΑΘΗΝΑ | Τηλ.: 211 18.25.298, Fax: 211 18.25.317
e-mail: efimerios@ecclesia.gr

Προμετωπίδα εξωφύλλου: Από τό «Είσοδικό» του παρόντος τεύχους.

Φωτογραφία εξωφύλλου: Κρήτη, 1964: Γυναίκα θυμάζει μετά τήν περιφορά του Έπιταφίου
(φωτογραφία: Constantine Manos)

Τό τεύχος εικονογραφείται μέ παλιές φωτογραφίες
πού άποτυπώνουν στιγμιότυπα από τή ζωή στην Ελλάδα
κατά τή Σαρακοστή και τή Μ. Έβδομάδα

Τό περιοδικό Έφημέριος δέν εϋθύνεται για τό γλωσσικό ιδίωμα τών άρθρογράφων του.

Δέν επιτρέπεται ή άναδημοσίευση, ή άναπαραγωγή –όλική ή μερική– του περιεχομένου του περιοδικού Έφημέριος καθ' οίονδήποτε τρόπο. Έπιτρέπεται μόνον ή παράθεση άποσπασμάτων άποκλειστικώς για επιστημονικούς και εκπαιδευτικούς σκοπούς, μέ άναφορά τής πηγής προελεύσεως.

ΕΦΗΜΕΡΙΟΣ

Έτος 72ον

Μάρτιος - Απρίλιος 2023

Τεύχος 2ον

Περιεχόμενα

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΚΑΤΣΙΑΡΑ

Εισοδικόν 3

ΕΚ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ

100 χρόνια από την ίδρυση του περιοδικού *Θεολογία*..... 6

πρωτ. ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ ΠΑΧΥΓΙΑΝΝΑΚΗ - ΕΜΜ. ΑΘ. ΛΟΥΚΑΚΗ

Ό έσχατολογικός χαρακτήρας τής Θ. Λειτουργίας και ή σύγχρονη ένοριακή πράξη.....8

π. ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΜΠΑΘΡΕΛΛΟΥ

Η άθεία πηγή δυστυχίας..... 11

ΜΙΑΤΙΑΔΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

Οί συνέπειες τής ανθρώπινης άλαζονείας..... 13

πρωτ. ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ

Άνθρωπολογικές άνιχνεύσεις. Άγιος Συμεών ό Νέος Θεολόγος..... 16

ΔΗΜΗΤΡΗ ΜΑΥΡΟΠΟΥΛΟΥ

Περί Άγγέλων, Β' 18

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ Ι. ΣΚΑΛΤΣΗ

Ό περιεστώσ λαός στή θεία Λειτουργία..... 21

πρωτ. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΔΟΡΜΠΑΡΑΚΗ

Κυριακή τής Όρθοδοξίας..... 24

πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ ΘΕΡΜΟΥ

Ευαγγελισμός τής Θεοτόκου 26

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ν. ΜΟΣΧΟΥ

Ό άγιος Γρηγόριος Παλαμάς
στόν δρόμο πρός τή νεωτερικότητα 28

Σεβ. Μητρ. Περιστερίου κ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ

Εισαγωγή στό Κανονικό Δίκαιο και τήν Κανονική Οικονομία (ΚΔ΄) 30

Άρχιμ. ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΥ ΜΗΛΤΟΥ

Ίχνηλατώντας τήν συνοδικότητα (III) 33

ΣΤΑΥΡΟΥ ΓΟΥΛΟΥΛΗ

Ό Άνώνυμος μαθητής του Προδρόμου (Ίω 1.35-40) 36

Άρχιμ. ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΟΣ ΤΣΟΡΜΠΑΤΖΟΓΛΟΥ

Ό Χριστιανισμός στα Βρετανικά νησιά, XV 38

π. ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΒΛΑΧΟΠΟΥΛΟΥ

Σχολαστικισμός 40

Άρχιμ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΤ. ΦΟΥΝΤΟΥΚΙΔΗ

Η Άθωνιάς Άκαδημία από τίς άπαρχές ώς σήμερα..... 42

πρωτ. ΒΑΣΙΛΕΙΟΥ Α. ΓΕΩΡΓΟΠΟΥΛΟΥ

«Έκκλησίες του Χριστού»: Ένα προτεσταντικό ύποσύνολο..... 45

Βιβλιοπαρουσίαση 47

Έφημεριακά 48

Μελίτων Σάρδεων*
Περὶ Πάσχα
(ἀπόσπασμα)

Ὁ δεσπότης παρεσχημάτισται γυμνῶ τῷ σώματι καὶ οὐδὲ περιβολῆς ἤξιωται ἵνα μὴ θεαθῆ. Διὰ τοῦτο οἱ φωστῆρες ἀπεστράφησαν καὶ ἡ ἡμέρα συνεσκοτάσεν, ὅπως κρύψει τὸν ἐπὶ ξύλου γεγυμνωμένον, οὐ τὸ τοῦ κυρίου σῶμα σκοτίζων, ἀλλὰ τοὺς τούτων ἀνθρώπων ὀφθαλμούς.

Ὁ Κύριος ἄλλαξε ὄψη, τὸ σῶμα Του ἦταν γυμνὸ καὶ οὔτε περιβολὴ ἀξιώθηκε, γιὰ νὰ μὴ θεαθεῖ. Γι' αὐτὸ καὶ οἱ φωστῆρες ἄλλαξαν τὴν πορεία τους καὶ ἡ μέρα σκοτείνιασε, γιὰ νὰ κρύψει τὸν γεγυμνωμένον ἐπὶ τοῦ ξύλου, σκιάζοντας ὄχι τὸ σῶμα Του, ἀλλὰ τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων.

Καὶ γὰρ τοῦ λαοῦ μὴ τρέμοντος
ἔτρεμεν ἡ γῆ.
Τοῦ λαοῦ μὴ φοβηθέντος,
ἐφοβήθησαν οἱ οὐρανοί.
Τοῦ λαοῦ μὴ περιεσχισμένου
περιεσχίσατο ὁ ἄγγελος.
Τοῦ λαοῦ μὴ κωκῦσαντος
«ἐβρόντησεν ἐξ οὐρανοῦ κύριος,
καὶ ὑψιστος ἔδωκεν φωνήν».

Καὶ ἐνῶ δὲν ἔτρεμε ὁ λαός,
ἔτρεμε ἡ γῆ.
Ἐνῶ δὲν φοβήθηκε ὁ λαός,
φοβήθηκαν οἱ οὐρανοί.
Ἐνῶ δὲν ἔσχισε τὰ ἱμάτιά του ὁ λαός,
τὰ ἔσχισε ὁ ἄγγελος.
Ἐνῶ δὲν θρήνησε ὁ λαός
«βρόντησε ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ,
καὶ ὁ Ὑψιστος ἔβαλε φωνήν».

* Ὁ Μελίτων, ἐπίσκοπος Σάρδεων (2^{ος} αἰ. μ.Χ.) εἶναι ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους συγγραφεῖς τῆς ἐποχῆς του. Πληροφορίες γιὰ τὸν βίο του λαμβάνουμε κυρίως ἀπὸ τὸν Ἀναστάσιο Σιναΐτη, τὸν Εὐσέβιο καὶ ὀρισμένες ἔμμεσες πηγές, ἐνῶ μεγάλο μέρος τοῦ ἔργου του ἔχει χαθεῖ. Συμμετείχε στὴν προσπάθεια ἐπίλυσης τῆς διαφορᾶς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρώμης καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, γιὰ τὴν ἡμερομηνία ἐορτασμοῦ τοῦ Πάσχα, ἐνῶ σέ θεολογικὸ ἐπίπεδο ἀσχολήθηκε κυρίως μέ τὸ ζήτημα τῆς σωτηριολογίας. Τὸ ἔργο του *Ὁμιλία περὶ Πάσχα* θεωρεῖται ἀπὸ τοὺς μελετητές ὡς τὸ μεγαλύτερο **ποιητικό-ρουθμικό κείμενο τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ποὺ συνέβαλλε στὴ δημιουργία τῶν κοντακίων**. Ἡ ἀντιπαραβολὴ του μέ τὴν ἀκολουθία τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς δείχνει ὅτι ἀποτελέσει τὴ βάση τῆς ἀκολουθίας. Τὸ ἀπόσπασμα (στ. 738-752) παρατίθεται ἀπὸ τὴν ἔκδοση: Méliton de Sardes, *Sur la Pâque*, Εἰσαγωγή, κριτικὴ ἔκδοση, μετάφραση καὶ σημειώσεις: Othmar Perler, Paris: Cerf 1966.

Ἡ θεολογία εἶναι ὁ τελικός λόγος τῆς Ἐκκλησίας

Τό 1923 ὁ μακαριστός Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος Χρυσόστομος Παπαδόπουλος ἀποφάσισε μέ τήν περί αὐτόν Ἱερά Σύνοδο τήν ἔκδοση ἐπιστημονικοῦ θεολογικοῦ περιοδικοῦ μέ τήν ἐπωνυμία *Θεολογία*.

Βρισκόμαστε ἕνα χρόνο μετά τή μικρασιατική καταστροφή, πού εἶχε τραυματίσει τήν ἐθνική μας ἀξιοπρέπεια. Ἡ ἔκδοση ἑνός νέου περιοδικοῦ εἶχε στόχο νά δώσει τήν αἴσθηση ὅτι ἡ καταστροφή δέν εἶχε τόν τελευταῖο λόγο. Ἡ χρήση τοῦ ὄρου *θεολογία* ὡς τίτλου τοῦ περιοδικοῦ φανερώνει πόσο σημαντική θεωροῦσε ἡ Ἱερά Σύνοδος τή θεολογία γιά τή ζωή τῆς ἴδιας τῆς Ἐκκλησίας. Δέν ὑπάρχει Ἐκκλησία ἄνευ θεολογίας καί θεολογία ἄνευ Ἐκκλησίας.

Τό 2023 συμπληρώνονται 100 χρόνια ἀπό τήν ἔκδοση τοῦ πρώτου τεύχους τῆς *Θεολογίας*. Μέ πρόταση τοῦ τμήματος συντάξεως τοῦ περιοδικοῦ πρός τήν Ε.Μ.Υ.Ε.Ε. καί δι' αὐτῆς πρός τήν Ἱερά Σύνοδο, ἡ Δ.Ι.Σ. ἀποφάσισε τή διοργάνωση διεθνοῦς συνεδρίου τόν Ὀκτώβριο τοῦ 2023. Στό παρόν τεῦχος δημοσιεύουμε τίς πρώτες γενικές πληροφορίες γι' αὐτή τή διοργάνωση.

Μέ τήν ἀπόφασή της αὐτή ἡ Δ.Ι.Σ. τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπιβεβαιώνει μέ τόν πιό ἐπίσημο τρόπο τή σημασία πού ἔχει ἡ θεολογία στή ζωή τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ θεολογία εἶναι ὁ τελικός λόγος τῆς Ἐκκλησίας.

Θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι στήν Ὀρθόδοξη παράδοση ὅλα εἶναι θεολογικά. Ἡ θεολογία ἐπηρεάζει σύνολη τή ζωή τοῦ ἀνθρώπου. Μιά ἀπλή ματιά στίς θρησκείες τοῦ κόσμου, διαχρονικά, ἀρκεῖ γιά νά διαπιστωθεῖ πῶς οἱ ἀντιλήψεις γιά τόν Θεό μεταφέρονται στήν καθημερινότητα τῶν ἀνθρώπων καί ἐπηρεάζουν τή ζωή τους. Τό θρησκευεῖν εἶναι τόσο παλαιό ὅσο καί ὁ ἀνθρώπος. Δέν εἶναι τυχαία ἡ δήλωση τοῦ Πλουτάρχου ὅτι ὑπάρχουν πόλεις ἀτειχιστες, χωρίς βασιλεῖς, χωρίς σπίτια κ.ἄ., ἀλλά ὄχι χωρίς θεούς, ἱερά καί προσευχές (*Ηθικά. Πρὸς Κωλώτην 1125e*). Ἡ πρώτη καί πρωταρχική ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου εἶναι θρησκευτική καί προηγείται ὅλων τῶν ἄλλων ἱστοριῶν.

Τό θρησκευεῖν βρίσκεται ἐξαρχῆς ἐνσωματωμένο στήν ἴδια τήν ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου. Ἔτσι, τό νά μιλάμε γιά τόν ἀνθρώπο χωρίς νά τόν συσχετίζουμε μέ τό θεῖο ἀποτελεῖ ἀνιστορικό παραλογισμό. Κατά μία ἔννοια, τό θρησκευεῖν λειτουργεῖ καίρια καί, ὡς ἕνα βαθμό, ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ἐλευθερία μας, ὅπως ἡ ἀναπνοή. Εἶναι τό ἴχνος τοῦ Ἄλλου. Ἐπομένως, οἱ θρησκείες δέν ἐπηρεάζουν ἀποσπασματικά τόν ἀνθρώπο, ἀλλά ἐνδιαφέρονται νά διαμορφώσουν καί διαμορφώνουν τήν καθημερινότητα τοῦ ἀνθρώπου σέ ἐπίπεδο ἀτομικό καί συλλογικό. Γι' αὐτό οἱ κανόνες σέ κάθε θρησκεία προσδιορίζουν κάθε πτυχή τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, ἀπό τή γέννησή

του μέχρι και επέκεινα του θανάτου του. Ο προσδιορισμός αυτός είναι λεπτομερής: ἀφορᾶ τὴν τροφή, τὴν ἐργασία, τὴν προσευχή, τὰ ὑλικά ἀγαθὰ, τὶς προσωπικές και κοινωνικές σχέσεις, κ.ἄ. Πέραν τοῦ ἂν ὅλα αὐτὰ εἶναι λειτουργικά ἢ ὄχι, εἶναι σημαντικό νά καταλάβουμε ὅτι ὑφίστανται και δέν μποροῦν νά ἀναιρεθοῦν.

Ὡστόσο, στή δυτική Εὐρώπη ἀπό τὴν Ἀναγέννηση και μετά, ἐξαιτίας και τοῦ τρόπου λειτουργίας τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, κυριάρχησε ὁ ἀρχαῖος δυϊσμός, δηλ. ἡ διάσπαση τοῦ ἀνθρώπου και τοῦ κόσμου σέ δύο ἐπίπεδα, τό ὑπερφυσικό και τό φυσικό. Τό μέν ὑπερφυσικό κλήθηκε νά τό ὑπηρετεῖ ἡ θρησκεία, τό δέ φυσικό-αἰσθητό ἀνατέθηκε στήν ἐπιστήμη. Ἔτσι, ὁ ἀνθρώπος ἄρχισε νά ἀπωθεῖ σταδιακά τό θεῖο ἀπό τή ζωή του. Οἱ κανόνες τῆς Ἐκκλησίας θεωρήθηκαν κείμενα ξύλινα και ἀποστεωμένα, πού περιστέλλουν τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία. Τα δόγματα ἀντιμετωπίστηκαν ὡς ἀπολιθώματα τοῦ παρελθόντος, χωρίς καμμία ἀξία γιά τή δημόσια και τὴν καθημερινή ζωή. Στή θέση αὐτῶν τῶν δογμάτων, ὅμως, ἄλλες ἐντολές και ἀρχές προβλήθηκαν ὡς “δόγματα”, ἀπαιτώντας ἀπόλυτη συμμόρφωση.

Ἡ προσπάθεια ἀπόθνηξης τοῦ θεοῦ ἐν τέλει λειτουργεῖ ὡς μιὰ ἄλλη “θρησκευτική” θεωρία. Γιά παράδειγμα, συχνά σέ θεολογικές συζητήσεις, διατυπώνεται ἡ παρατήρηση ὅτι αὐτές εἶναι καλές σέ θεωρητικό ἐπίπεδο, πρακτικά ὅμως τί γίνεται; Αὐτή ἢ διερώτηση ὑποδηλώνει τὴν προτεραιότητα τῆς πρακτικότητας πού συμπλέκεται μέ τίς ἔννοιες τῆς χρησιμότητας και τῆς ὠφελιμότητας, ἀποτελώντας τό τρίπτυχο, ὅπου βασίστηκε ὁ δυτικός πολιτισμός. Οἱ ἀπαρχές του βρίσκονται στόν ρωμαϊκό πολιτισμό, ἀλλά μετά τόν Λούθηρο προσέλαβε σωτηριολογικές και μεταφυσικές διαστάσεις, ὑποκρύπτοντας μιὰ πολύ συγκεκριμένη ἀντίληψη γιά τόν Θεό, τόν ἀνθρώπο και τό περιβάλλον.

Στά νεώτερα χρόνια αὐτό τό τρίπτυχο συνδέθηκε μέ τὴν πρόοδο και τὴν εὐημερία, διευρύνοντας τόν δυϊσμό τῆς Ἀναγέννησης. Ἡ γνώση, ὁ ὀρθός λόγος και ἡ ἐπιστήμη θεωρήθηκαν ὡς οἱ στυλοβάτες τῆς ἀνθρώπινης προόδου και εὐτυχίας στό ἐδῶ και τώρα. Ἡ θεολογία, ὅπως εἶπαμε, συσχετίστηκε μέ τὰ ὑπεραισθητά και “πνευματικά” θέματα. Ἔτσι, αὐτά τὰ δύο πεδία θεωροῦνται ὡς αὐτόνομες πραγματικότητες, πού ἀπαντοῦν σέ διαφορετικά ἐρωτήματα τοῦ ἀνθρώπου, συνεπῶς δέν συγκρούονται. Ἀλλά και δέν συναντῶνται.

Στή θεολογική σκέψη τῆς Ὀρθόδοξης Ἐκκλησίας, ὅμως, δέν ὑπάρχει ἡ διάκριση μεταξύ αἰσθητοῦ και ὑπεραισθητοῦ κόσμου ἀλλά ἡ διάκριση μεταξύ κτιστοῦ και ἀκτίστου. Ἄκτιστος εἶναι μόνον ὁ Θεός. Ὅλα τὰ ὑπόλοιπα ὄντα, ὑλικά ἢ αἰσθητά, εἶναι κτιστά. Ἐπ’ αὐτό τό πρίσμα, ἡ θεολογία εἶναι φορέας μιᾶς γνώσης ὄχι μόνο γιά τόν Θεό ἀλλά και γιά τόν κόσμο και τόν ἀνθρώπο. Θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι ἀποτελεῖ ἕνα εἶδος “ἐπιστήμης”, ὄχι μέ τή σύγχρονη ἔννοια, ἀλλά μέ μιὰ ἔννοια πιό κοντά στήν ἀρχαία ἐλληνική σκέψη, πού θεωροῦσε τή θεολογία ὡς «πρώτη φιλοσοφία». Τὰ δόγματα τῆς Ἐκκλησίας, λοιπόν, δέν εἶναι παρωχημένες θεωρητικές περιγραφές ἀλλά ἀφοροῦν τή σωτηρία τῆς ὅλης κτίσεως. Ἡ πηγή τῆς θεολογικῆς γνώσης δέν

είναι ή έπιστημονική έρευνα, αλλά ή άποκάλυψη. Τοϋτο όμως δέν μειώνει καθόλου τή σημασία της και τήν άξία της. Έπιπλέον τό άντικείμενό της δέν διαφέρει από τής έπιστήμης, διότι άμφοτέρες άσχολοϋνται μέ τήν κτίση.

Η έπιστήμη, όμως, δέν περιορίζεται πιά στή μελέτη τοϋ φυσικοϋ κόσμου. Έχει λάβει μεταφυσικές διαστάσεις και τής έχει άποδοθει ένας ρόλος οίονεί σωτηριολογικός. Αυτό φαίνεται από τόν τρόπο πού τήν άντιμετωπίζει ό σύγχρονος άνθρωπος. Πιστεύει ότι ή έπιστήμη θά τόν βοηθήσει νά ξεπεράσει όλες τίς δυσκολίες τής ζωής του και νά τόν άπελευθερώσει από τούς φυσικούς περιορισμούς του, μέσω τής τεχνολογικής άνάπτυξης, προωθώντας μιά ζωή άσώματη, άυλη και εικονική. Έτσι, ή σύγχρονη έπιστήμη και τεχνολογία λαμβάνουν “ιερό” χαρακτήρα.

Ένώπιον αϋτής τής νέας πραγματικότητας, ή τοποθέτηση τής Όρθόδοξης Θεολογίας, πού είναι ταυτόσημη μέ εκείνη τής Όρθόδοξης Έκκλησίας, δέν είναι άπολογητική ούτε έπιθετική. Ό ρόλος τους δέν είναι νά κατηγοροϋν, νά κατακρίνουν και νά έπιτίθενται, αλλά νά δίνουν σωτήριες λύσεις στό σύγχρονα προβλήματα μέ βάση διαχρονικές αλήθειες τής Όρθόδοξης Παράδοσης. Σωτήριες λύσεις πού καταξιώνουν τήν κτίση, ή όποία δέν είναι ένα τυχαίο συμβάν, αλλά προϊόν τής ελεύθερης άπόφασης τοϋ Θεοϋ νά σαρκωθεί, νά γίνει και άνθρωπος. Έπομένως, ή άποστολή τής Όρθόδοξης θεολογίας και Έκκλησίας είναι ή ίδια, διότι τό είναι τής Όρθόδοξης Έκκλησίας ταυτίζεται μέ τήν άπάντηση στό περί Θεοϋ και ανθρωπού έρώτημα, πού δίδει ή Όρθόδοξη θεολογία. Η άπάντηση αϋτή συνίσταται στην προβολή τοϋ Θεανθρώπου ως τής κεφαλής και τοϋ είναι τής Όρθόδοξης θεολογίας και Έκκλησίας.

Μέ τό προπατορικό άμάρτημα εισήχθη στην ανθρωπινή ιστορία ή αυτοαναφορικότητα. Ό άνθρωπος θέλησε νά άντιμετωπίσει τό όντολογικό του πρόβλημα άναφερόμενος άπευθείας στόν έαυτό του και όχι στόν Θεό. Έκτοτε ή ανθρωπινή ιστορία ταλαιπωρείται από τή φαντασίωση ότι όποιοδήποτε σχήμα τοϋ κόσμου τούτου μπορεί νά άντιμετωπίσει τά ζητήματα τής ανθρωπίνης ύπαρξης. Ό Χριστός και ή Έκκλησία Του προτείνουν ότι ό μόνος τρόπος λύσεως τοϋ όντολογικοϋ προβλήματος τοϋ ανθρωπού περνάει μέσα από τό θεϊο. Οϋτε ή Έκκλησία οϋτε ή θεολογία σώζουν μέ τήν άπευθείας ένασχόλησή τους μέ τήν ιστορία. Άμφοτέρες σώζουν τήν ιστορία μέ όσα ό Χριστός έπραξε και πράττει και θά πράττει για τόν άνθρωπο.

Η έμπλοκή τοϋ ανθρωπού στή φαντασίωση μιās αυτοαναφορικής ισοθεϊας καταλήγει σέ παραλογισμό και συχνά όδηγει άκόμη και τούς πιστούς σέ άνύπαρκτα διλήμματα, τά όποία όμως έχει λύσει ό ίδιος ό Θεάνθρωπος. Διότι τήν άπόλυτη φιλανθρωπία προς τόν άνθρωπο δέν μπορεί νά τή χαρίσει άνθρωπος σέ άνθρωπο αλλά μόνον ό Θεός στόν άνθρωπο. Έπομένως όσο ή Έκκλησία και ή θεολογία της άντλοϋν ταυτότητα από τό πρόσωπο τοϋ Χριστοϋ και Τόν προβάλλουν ως τό τέλειο ανθρωπινό πρότυπο και ως σωτήρα τοϋ ανθρωπού, τόσο πιά σωτήριες, τόσο πιά ανθρωπίνες θά είναι.

Άλέξανδρος Κατσιάρας

1923

1923-2023

100 χρόνια από τήν ίδρυση τοῦ περιοδικοῦ Θεολογία

Τό 2023 συμπληρώνονται 100 χρόνια ἀπό τήν ἔκδοση τοῦ πρώτου τεύχους τῆς Θεολογίας, τοῦ ἐπιστημονικοῦ θεολογικοῦ περιοδικοῦ πού ἰδρύθηκε μέ ἀπόφαση τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καί πάσης Ἑλλάδος Χρυσόστομου Παπαδόπουλου καί τῆς περί αὐτόν Ἱερᾶς Συνόδου.

Μέ πρόταση τοῦ τμήματος συντάξεως τοῦ περιοδικοῦ πρὸς τήν Ε.Μ.Υ.Ε.Ε. καί δι' αὐτῆς πρὸς τήν Ἱερά Σύνοδο, ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος ἀποφάσισε νά ἑορτάσει τήν ἐπέτειο μέ τή διοργάνωση Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Θεολογικοῦ Συνεδρίου, τό ὅποιο θά διεξαχθεῖ στήν Ἀθήνα ἀπό τίς 12 ἕως τίς 15 Ὀκτωβρίου 2023. Ἡ ἀπόφαση ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ἐκ Συνοδικῆς Ἀποφάσεως, ληφθείσης ἐν τῇ Συνεδρίᾳ τῆς Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς 5ης μηνός Σεπτεμβρίου ἐ.ἔ., γνωρίζομεν ὑμῖν ὅτι ἡ Ἱερά Σύνοδος, ἐν τῇ ῥηθείᾳ Συνεδρία Αὐτῆς, [...] ἀπεφάσισεν ὅπως:

α) ἐγκρίνη τήν διοργάνωσιν Διεθνoῦς Ἐπιστημονικοῦ Συνεδρίου ἐπί τῇ συμπληρώσει ἑκατόν (100) συναπτῶν ἐτῶν ἀπό τῆς ἰδρύσεως καί πρώτης κυκλοφορίας τοῦ ἐπιστημονικοῦ περιοδικοῦ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὑπό τόν τίτλον *Θεολογία* [...]».

Βάσει τῆς ἀποφάσεως τῆς Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου, ἡ σύνθεση τῆς Ὀργανωτικῆς Ἐπιτροπῆς ἔχει ὡς ἐξῆς:

Πρόεδρος: Μακ. Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καί Πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερώνυμος

Ἀντιπρόεδρος: Σεβ. Μητρ. Χαλκίδος κ. Χρυσόστομος

Μέλη:

Σεβ. Μητρ. Κορίνθου κ. Διονύσιος

Σεβ. Μητρ. Λαρίσης καί Τυρνάβου κ. Ἱερώνυμος

Σεβ. Μητρ. Περιστερίου κ. Γρηγόριος

Σεβ. Μητρ. Μαρωνείας καί Κομοτηνῆς κ. Παντελεήμων

Σεβ. Μητρ. Κίτρους καί Κατερίνης κ. Γεώργιος

Θεοφ. Ἐπίσκ. Ὁρεῶν κ. Φιλόθεος

Γραμματέας: Ἀλέξανδρος Κατσιάρας, Διευθυντής Συντάξεως τοῦ περ. *Θεολογία*.

Ὡς Ἐπιστημονική Ἐπιτροπή τοῦ Συνεδρίου ὀρίστηκε ἡ Συντακτική Ἐπιτροπή τοῦ περ. Θεολογία γιά τήν περίοδο 2023-2024, πού ἀπαρτίζεται ἀπό τούς:

Σεβ. Μητρ. Κεφαλληνίας κ. Δημήτριο

Σεβ. Μητρ. Κρήνης κ. Κύριλλο Καθηγητή τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΕΚΠΑ

Νικόλαο Μαγγιώρο, Καθηγητή τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ

Δημήτριο Μόσχο, Καθηγητή τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΕΚΠΑ

Χρυσόστομο Σταμούλη, Καθηγητή τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ

Ἀπόστολο Κραλίδη, Καθηγητή τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΑΠΘ

Χρήστο Καραγιάννη, Καθηγητή τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ ΕΚΠΑ

Ἀλέξανδρο Κατσιάρα, Διευθυντή Συντάξεως τοῦ περ. Θεολογία.

Τό Συνέδριο ἔχει τόν γενικό τίτλο «Ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία ἐν πορείᾳ τήν ἐποχή τῆς αὐλῆς μετανεωτερικότητας». Ἡ ἐπίσημη ἔναρξή του θά γίνει στόν Μητροπολιτικό Ναό Ἀθηνῶν στίς 12 Ὀκτωβρίου, ἐνῶ οἱ ὑπόλοιπες συνεδρίες (13-15 Ὀκτωβρίου) θά λάβουν χώρα στό Μέγαρο Μουσικῆς Ἀθηνῶν.

Τίς δύο πρῶτες ἡμέρες (13 καί 14 Ὀκτωβρίου) θά παρουσιάσουν τίς ἀνακοινώσεις τοὺς προσκεκλημένοι ὁμιλητές ἀπό τήν Ἑλλάδα καί τό ἐξωτερικό. Τήν τρίτη ἡμέρα (15 Ὀκτωβρίου) θά παρουσιαστοῦν εἰσηγήσεις ὁμιλητῶν, πού ἐκδήλωσαν ἐνδιαφέρον στήν Ἀνοιχτή Πρόσκληση τῆς Ἐπιτροπῆς, καί ἔλαβαν τήν ἔγκρισή της. Σύντομα θά ὑπάρξουν σχετικές ἀνακοινώσεις.

Τό Συνέδριο μποροῦν νά παρακολουθήσουν ἐλεύθερα ὅλοι οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐκ τῆς Συντάξεως

*Ἡμέρες Σαρακοστής στόν Ὅσιο Μελέτιο Ἀττικῆς τό 1950 (φωτ. Βούλα Παπαϊωάννου, ἀριστερά)
καί στήν Ἱερά Μονή Βροντησίου στό Ἡράκλειο Κρήτης τό 1939 (φωτ. NELLY'S, δεξιά)*

Ὁ ἐσχατολογικὸς χαρακτήρας τῆς Θ. Λειτουργίας καὶ ἡ σύγχρονη ἐνοριακὴ πράξις

πρωτ. Εὐαγγέλου Παχυγιαννάκη - Ἐμμ. Ἀθ. Λουκάκη, Θεολόγου

Ἡ Θεία Λειτουργία εἶναι «τό βασιλικό μυστήριο, τό μυστήριο τῶν μυστηρίων, κέντρο καί τέλος τῶν ἐκκλησιαστικῶν μυστηρίων»¹. Εἶναι «τό μυστήριο τῆς Καινῆς Διαθήκης, τό καινὸ Πάσχα πού ἐορτάζει ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ καί δι' αὐτοῦ μεταβαίνει ἐκ τοῦ θανάτου στή ζωή»². Εἶναι, συνεπῶς, «ἡ φανέρωση τῆς Ἐκκλησίας ὡς τοῦ νέου αἰῶνα»³ καί ἐπιπλέον ἀποτελεῖ «ὑψιστο κριτήριο καί τή βάση τῆς ἐκκλησιαστικῆς δομῆς», κατά τήν ὠραία παρατήρηση τοῦ μακαριστοῦ Ἱ. Μάγιεντορφ.⁴

Λειτουργικὲς προτιμήσεις καί ἀπορρίψεις

Παρ' ὅλα αὐτά, ὅπως εὐστοχα παρατηρεῖ ὁ καθηγητής Π. Σκαλτσῆς, «ἡ Θ. Λειτουργία μας ἔχει καταντήσει συνθήματα»⁵. Ἄλλωστε, πῶς ἀλλιῶς νά ἐξηγηθεῖ ἡ ἀποσιώπηση τῶν εὐχῶν τῆς, μάλιστα δέ τῆς «εὐχῆς τῶν εὐχῶν», τῆς ἀγίας Ἀναφορᾶς⁶ καί ἡ ἀπαγγελία μόνο ὀρισμένων τμημάτων, πού λέγονται ἐκφωνητικά; Ἡ διαλεκτικὴ τελέσεώς τῆς κυμαίνεται μεταξὺ προτίμησης καί ἀπόρριψης⁷. Μία διалекτική ἐκ τοῦ προχείρου, χωρίς προμελέτη καί λογική, καί τό χειρότερο, χωρίς θεολογική καί λειτουργική στήριξη καί συχνά μέ στανική ἐπιμονή στόν ἀντίποδα τῆς Ὁρθοδόξου λειτουργικῆς παραδόσε-

ως. Ἕνας ἐκκλησιολογικὸς δοκητισμὸς ὑφέρει κατά τήν τέλος τῆς, ὁ ὁποῖος στηρίζεται στήν πρακτικὴ τοῦ «ὡς ἐάν»: «οἱ εὐχές εἶναι “σάν νά λέγονται”, ὁ κόσμος “σάν νά συμμετέχει”, ἡ δομὴ τῆς Λειτουργίας “σάν νά παραμένει ἀκέραια” (τὴν στιγμή πού διαβάζονται μυστικά οἱ εὐχές μέ ἀλλοπρόσαλλη σειρά)»⁸, ἢ φάλλονται ἄλλα ἀντ' ἄλλων, περικόπτοντας, ἀφαιρώντας καί «καταστρέφοντας τὴν “εἰκόνα” τῆς Βασιλείας, πού πρέπει νά εἶναι ἡ Λειτουργία»⁹. Ἐπειδὴ δέ οἱ ἐν λόγῳ προτιμήσεις καί ἀπορρίψεις γίνονται αὐθαίρετα, χωρίς δηλαδὴ τὴν ἐποπτεία ἢ τὴ φροντίδα καί καθοδήγηση τῆς κεντρικῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς, εἶναι εὐκολο νά προκαλοῦν ἀνομοιομορφίες κατά τόπους καί καταστροφικὲς γιὰ τὴν ἴδια τὴν ἀκολουθία διευθετήσεις ἢ παραλείψεις. Ὅλα αὐτά ἔχουν ὡς συνέπεια στή συνείδηση ἱερέων καί ἱεροψαλτῶν κάποια στοιχεῖα τῆς νά «ἐξαίρονται», γι' αὐτό καί προτιμοῦνται (ὑπερτονίζονται) ἰδιαίτερα (τρισάγιος ὕμνος μέ τεριρέμ, χερουβικό κατά παρόμοιο τρόπο, μνημονεύσεις μέ ἄσχετες καί συχνά ἀσυνήθιστες ἀναφορές κατά τὴ Μεγάλῃ Εἵσοδο, ἀργόσυρτα λειτουργικά, «Ἄξιόν ἐστιν», πολυέλαιοι ἢ ὁ ὕμνος τοῦ Ἁγ. Νεκταρίου πρὸς τὴν Ὑπεραγία Θεοτόκο ὡς Κοινωνικά, Ἄρτοκλασία ὅπου λάχει, κ.λπ.), ἐνῶ ἄλλα εἶναι

«δευτερεύουσας σημασίας» και ανάξια προσοχής (ἀντίφωνα, ἀλληλουϊάριο τοῦ Ἀποστόλου, ἀνάγνωση τοῦ Εὐαγγελίου καί τοῦ Ἀποστόλου “χύμα”, ἡ μεγάλη ἐκτενής καί τά κατηχούμενα, ἡ εὐχή τῆς ἁγίας Ἀναφορᾶς, «Πληρωθήτω»), ὥστε νά θεωροῦνται «ἀπορριπτέα». Στήν προοπτική αὐτή, ὁ Ἄ. Σμέμαν, ὁμιλεῖ μεταξὺ ἄλλων καί γιά «ιδιόμορφη εὐχαριστιακή κρίση στήν Ἐκκλησία»¹⁰, γιά τήν ὁποία ἀναφέρει πάμπολλα παραδείγματα. Ἔτσι, ἀποκτοῦν ἰδιαίτερη σημασία οἱ ἐπισημάνσεις σύγχρονου μελετητῆ: «Στήν ἐποχή μας ἡ ἐσχατολογική προοπτική τῆς εὐχαριστιακῆς σύναξης μένει ἐγκλωβισμένη στήν ἀνερμήνευτη καί ἐν πολλοῖς ἀκατανόητη τυπολογία καί συμβολική τῆς λατρείας. Ἡ δυναμική τῆς εὐχαριστίας ἐκπίπτει σ’ ἕναν ἱεροτελεστικό αὐτοματισμό, πού ἐξυπηρετεῖ τελετουργικά τίς θρησκευτικές ἀνάγκες ἑνός ἀπρόσωπου πλήθους. Ἰκανοποιεῖ ἀπλῶς ἕνα θρησκευτικό καταναλωτικό εὐδαιμονισμό, πού ἀφορᾷ ἄτομα στήν ἰδιώτευση καί μοναξιά καί ὄχι τά πρόσωπα τῆς εὐχαριστιακῆς κοινότητάς».¹¹

Ἀλλοίωση τῆς λειτουργικῆς εὐσέβειας;
Ὡστόσο, ἐνῶ πολὺς λόγος γίνεται σήμε-
ρα γιά τή Λειτουργία μας, τόν ἐπανευαγγελισμό καί τήν ἐπαναγνωριμία μας μέ τήν πατερική καί λατρευτική παράδοση, ἡ ὁποία θά ἔπρεπε νά ἀναδύεται κατεξο-
χήν ἀπό τόν τρόπο τελέσεως καί βιώσεως τοῦ μυστηρίου, ὁ ὁποῖος καί καθορίζει τή λειτουργική εὐσέβεια τῶν πιστῶν, στήν οὐσία ἐπαληθεύεται περισσότερο ἀπό κάθε ἄλλη φορά ἡ παρατήρηση τοῦ π. Γεωργίου Μεταλληνοῦ γιά τήν «ἀταξία

(ἢ πτώση, ἂν θέλετε) στήν ὁποία βρίσκε-
ται ἡ “χριστιανική” ζωή μας: Πρόβλημα δέν εἶναι μόνο ὅτι ὁ λαός μας εἶναι ἐν πολλοῖς ἀκατήχητος, ἀλλά ὅτι καί ὅταν κατηχεῖται, τί εἶδους κατήχηση παίρνει, ἀφοῦ κατά κανόνα ἡ κατήχηση περιο-
ρίζεται σέ ἠθικολογίες καί εὐσεβιστικές προτροπές, σέ πλαίσια δηλαδή οὐμανιστικά-ἀνθρωπιστικά, μὴ διαφέρουσα ὄχι μόνο ἀπό τήν κατήχηση τῶν ἑτεροδόξων, ἀφοῦ οὐμανιστές εἶναι καί ἐκεῖνοι, ἀλλά καί ἀπό τίς ἠθικολογίες τῶν ἀθέων ἀκόμη, ὅσο καί ἂν αὐτό φαίνεται παράδοξο. Αὐτό πού συνήθως λείπει ἀπό τήν κατήχηση μας, εἶναι ἡ οὐσία τῆς πίστεώς μας, ἡ μύηση στή ζωή τῆς ἀσκήσεως καί με-
τανοίας καί ἡ συνεχῆς ἐπαφή καί σχέση μέ τόν λόγο τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί τῶν ἁγίων Πατέρων, πού συνιστᾷ τόν αὐθεντικό ὁδηγό στήν γνώση τῆς ἐν Χριστῷ ἀληθείας»¹². Ὅ,τι δηλαδή ἐκφράζει καί ἐκφράζεται στή Θ. Λειτουργία. Πρόκει-
ται ἴσως γιά συνέχιση τῆς «λειτουργικῆς κρίσεως», πού ἀναφέρει καί πάλι ὁ Σμέμαν, τή «λανθασμένη ἀντίληψη γιά τό ρόλο καί τή θέση τῆς λατρείας (Θ. Λειτουργίας), στή βαθεῖα μεταβολή πού ὑπέστη ἡ ἔννοια τῆς λατρείας μέσα στό πνεῦμα τῆς Ἐκκλησίας»¹³. Αὐτή ἡ μεταβολή (ἢ «μεταφορά» στή γλώσσα τοῦ Σμέμαν, κατά τό ἀγγλικό κείμενο) ἐκφράζει καί τήν ἀλλοίωση τῆς λειτουργικῆς εὐσέβειας, δηλαδή, τοῦ ὀρθοῦ τρόπου βιώσεως τῆς λατρείας μέσα στή θρησκευτική σκέψη, τῆς διάθλασής της μέσα ἀπό τή συνείδηση τῶν πιστῶν: «Ἡ λειτουργική εὐσέβεια μιᾶς περιόδου μπορεῖ συχνά νά μὴν ἀνταποκρίνεται ἀπόλυτα στή λειτουργία καί τή λατεῖα γενικότερα,

των όποιων ώστόσο άποτελεϊ ψυχολογική έκφραση και βίωση. Αυτό σημαίνει ότι ή ευσέβεια βιώνει συχνά τή λατρεία μέ έναν τρόπο διαφορετικό από εκείνο μέ τον όποιο κατανοείται και έκφράζεται ώς κείμενο, άκολουθία ή τελετουργικός τύπος. Η λειτουργική ευσέβεια έχει μιá παράξενη δύναμη νά “μεταφέρει” τά κείμενα και τίς άκολουθίες, νά τούς άποδίδει, δηλαδή, νόημα διαφορετικό από τήν κύρια και άρχική τους σημασία. Και δέν όφείλεται αυτό σέ μή κατανόηση ή άνεπαρκή γνώση τής σημασίας αυτής. Πρόκειται μάλλον για όρισμένο χρωματισμό τής θρησκευτικής συνείδησης, πού δημιουργείται άνάμεσα στή θεία λατρεία, όπως είναι πραγματικά, και τήν έσωτερική της άποδοχή. Είναι, δηλαδή, κάτι σαν πρίσμα, πού διαθλά τήν πραγματικότητα και έξαναγκάζει τον πιστό νά βιώνει τή λατρεία σέ μιá όρισμένη “κλειδα”»¹⁴. Μέ βάση τό κείμενο αυτό, έξηγούνται όσα θά άναφερθούν στή συνέχεια.

Τέλος, άς σημειωθεί ότι, όπως έχει διαμορφωθεί ή κατάσταση στον έλλαδικό χώρο σήμερα, ή Έκκλησία πρέπει νά έξετάσει μέ προσοχή δύο ζητήματα πού άφορούν τήν τέλεση τής Θ. Λειτουργίας: α) τήν άναμετάδοσή της από τηλεοπτικά και ραδιοφωνικά μέσα, ιδιαίτερα επί καθημερινής βάσεως, καθ' όσον ώς «σύναξη “έπι τό αυτό” είναι αντίθετη μέ τή φύση τής Ευχαριστίας ώς εικόνας τής Βασιλείας ή προβολή της από τηλεοπτικά και ραδιοφωνικά μέσα, είτε για ποιμαντικούς είτε για ιεραποστολικούς λόγους...»¹⁵. «Δέν μπορούμε νά μετάσχουμε στήν τέλεση των μυστηρίων από τήν τηλεόραση...»¹⁶. β) Τήν τέλεσή της σέ σύνδεση μέ τίς άκολουθίες πού προηγούνται άπ' αυτήν στίς ένορίες κατά τίς πρωινές ώρες, δηλαδή του μεσονυκτικού ή τής λιτής, του όρθρου, και σέ συνάρτηση μέ τήν άκολουθία του έσπερινού, ή όποία ήδη διέρχεται κάποια κρίση, κυρίως ό έσπερινός του Σαββάτου¹⁷.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Μητρ. Δράμας Διονύσιος, «Η Θ. Λειτουργία έπίκεντρον τής Όρθοδόξου Λατρείας», στον τόμο *Η Θ. Λειτουργία*, ό.π., σ. 15. 2. Ί. Φουντούλης, ό.π., σ. 183. 3. A. Schmemmann, *Introduction to Liturgical Theology*, New York 1966, σ. 72 (έλλ. μτφ.: *Η Έκκλησία Προσευχομένη. Είσαγωγή στή Λειτουργική Θεολογία*, Αθήνα 1986, σ. 84). 4. J. Meyendorf, *Byzantine Theology*, New York 1971, σ. 246. 5. Άπόσπασμα από διαλέξεις του στην Άνωτέρα Έκκλ. Σχολή Κρήτης (Ηράκλειο, 2000-2001). 6. A. Schmemmann, *Ευχαριστία*, Αθήνα 1987, σ. 182. 7. Πβ. τήν ώραία παρατήρηση του Σμέμαν: " in the Eucharist and the sacraments...the pattern (of celebration) is everywhere the same: a 'selection' of certain elements, a "rejection" of others; a selection, however, based not on the principles of the *lex orandi* itself but on considerations totally alien to it" (*Church, World, Mission*, Crestwood 1979, σ. 131). 8. π. Β. Θερμός, «Έκκλησιολογικός δοκητισμός», *Σύναξη* 58 (1996) 45-47. 9. Μητρ. Περγάμου Ίωάννης, ό.π., σ. 14. 10. Αύτ., σ. 9, 11-26. 11. Στ. Γιαγκάζογλου, «Οί θεολογικές προϋποθέσεις τής Έκκλησίας ώς έσατολογικής κοινότητας», *Έκκλησία και Έσατολογία*, Αθήνα 2003, σ. 83. 12. π. Γ. Μεταλληνός, *Σύγχυση, Πρόκληση, Αφύπνιση*, Αθήνα 1991, σ. 62, 63. 13. A. Schmemmann, *Introduction to Liturgical Theology*, ό.π., σ. 28. 14. Αύτ., σ. 113. 15. Μητρ. Περγάμου Ίωάννης, ό.π., σ. 16. 16. Ί. Φουντούλης, *Άπαντήσεις είς Λειτουργικάς Άπορίας*, Γ', σ. 55· «Η Μυστηριακή ζωή τής Έκκλησίας και τά Μέσα Μαζικής Ένημέρωσης», *Έκκλησία* 2 (Φεβρ. 2000). 17. Ί. Φουντούλης, *Λειτουργική Α'*, ό.π., σ. 192-195.

Ἡ ἀθεΐα πηγὴ δυστυχίας

π. Δημητρίου Μπαθρέλλου

Ἐφημ. Ἰ.Ν. Αναλήψεως Ντράφι - Ἐπισκ. Καθηγητοῦ Παν. Emory

Τὸ 2009, σέ λεωφορεῖα τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου ἀναρτήθηκε τὸ ἐξῆς σύνθημα: "There is probably no God. Now stop worrying and enjoy your life" («Κατὰ πᾶσα πιθανότητα δὲν ὑπάρχει Θεός. Σταμάτησε, λοιπόν, νὰ ἀνησυχεῖς καὶ ἀπόλαυσε τὴ ζωὴ σου»).

Ἡ πρώτη πρόταση τοῦ συνθήματος ἐκφράζει ἀναπόδεικτο ἰσχυρισμὸ ἀλλὰ δὲν θὰ ἀσχοληθοῦμε μαζί της αὐτὴ τὴ στιγμή – ἐκτός, ἴσως, ἀπὸ τὸ νὰ ἐπισημάνουμε ὅτι γιὰ τὴν ὑποτιθέμενη ἀνυπαρξία τοῦ Θεοῦ δὲν εἶναι σίγουροι οὔτε κἂν οἱ ὑποστηρικτές της. Θὰ ἐπικεντρωθοῦμε στὸ δεύτερο μέρος τοῦ συνθήματος, πού ὑπαινίσσεται ὅτι ἡ ἀνυπαρξία τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀπόλαυση τῆς ζωῆς. Σύμφωνα μὲ μιά τέτοια ἀντίληψη, ἡ σχέση μὲ τὸν Θεὸ ὄχι ἀπλῶς δὲν συμβάλλει ἀλλὰ καὶ παρεμποδίζει τὴν ἀνθρώπινη εὐτυχία. Καὶ ὁ ἰσχυρισμὸς αὐτός, ὡστόσο, εἶναι αὐθαίρετος.¹ Συζητώντας τον, θὰ μπορούσε κανεῖς, γιὰ παράδειγμα, νὰ ἐπισημάνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει μόνον σωματικές, ἢ ψυχικές, ἀλλὰ καὶ πνευματικές ἀνάγκες, οἱ ὁποῖες ἀφοροῦν τὴ σχέση του μὲ τὸν Θεό. Ἐπομένως, ὅπως ἔγραφε πρὶν ἀπὸ δεκαπέντε περίπου αἰῶνες ὁ Αὐγουστίνος στὸ κλασικὸ ἔργο του *Ἐξομολογήσεις*, ἡ ἀνθρώπινη καρδιά δὲν βρίσκει ἀνάπαυση παρά μόνον στὸν Θεὸ πού τὴ δημιούργησε.

Ὡστόσο, ἡ ἀντίληψη πού συζητᾶμε πάσχει ἀπὸ μίαν ἀκόμα μεγαλύτερη ἀδυναμία. Ἄν δὲν ὑπάρχει Θεός, τότε εἴμαστε ἀπλῶς καὶ μόνον ὑποπροϊόντα μιᾶς τυφλῆς ἐξελικτικῆς διαδικασίας, κατὰληξη τῆς ὁποίας εἶναι ὁ θάνατος. Ὁ καθένας ἀπὸ ἐμᾶς προσωπικά, ἡ ἀνθρωπότητα ὡς σύνολο, ἀλλὰ, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ ἐπιστήμονες, καὶ τὸ σύμπαν στὸ ὁποῖο ζοῦμε πρόκειται νὰ καταστραφοῦν. Τὸ τέλος κάθε ἀνθρώπου, εἴτε ἔζησε ὡς ἅγιος εἴτε ὡς ἐγκληματίας, θὰ εἶναι τὸ ἴδιο, καὶ ἐπομένως καμμία πράξη ἢ παρὰλειψή μας δὲν ἔχει ἔσχατη ἀξία.

Ὡστόσο, τὸ πρόβλημα εἶναι ἀκόμη βαθύτερο. Οἱ ἴδιες οἱ λέξεις ἅγιος ἢ ἐγκληματίας στεροῦνται νοήματος, διότι, σέ ἕναν κόσμον χωρὶς Θεό, οἱ ἔννοιες καλὸ καὶ κακὸ δὲν ἔχουν πραγματικὸ, ἀντικειμενικὸ ἀντίκρισμα. Ἄν εἴμαστε ἀπλῶς καὶ μόνον προϊόντα τῆς φύσης, ὅπως λ.χ. τὰ ἔντομα, ἡ συζήτηση περὶ καλοῦ καὶ κακοῦ δὲν ἔχει νόημα στὴ δική μας περίπτωσι, ὅπως δὲν ἔχει καὶ στὴν περίπτωση τῶν ἐντόμων. Τίποτε δὲν εἶναι καλὸ ἢ κακὸ ἀντικειμενικά – πέρα, δηλαδή, ἀπὸ τίς ὑποκειμενικές μας ἀτομικές ἢ συλλογικές ἀντιλήψεις, οἱ ὁποῖες ὀφείλονται εἴτε σέ βιολογικές προδιαθέσεις εἴτε σέ κοινωνικοῖστορικές προκαταλήψεις. Ὡς πρὸς αὐτό, ὁ καθηγητὴς Βιολογίας καὶ διάσημος ἀθεϊστὴς Ρίτσαρντ Ντῶκινς

ἔχει δίκιο: σέ ἕνα κόσμο χωρίς Θεό «δέν ὑπάρχει [...] οὔτε σχέδιο, οὔτε σκοπός, οὔτε κακό, οὔτε καλό, δέν ὑπάρχει τίποτα ἐκτός ἀπό τυφλή, ἀνελέητη ἀδιαφορία»².

Ἡ μόνη συνεπής ἀντίδραση ἀπέναντι σ' ἕνα τέτοιο κόσμο εἶναι ἡ ἀπελπισία. Ὅπως ὑποστήριξε ὁ (ἄθεος) φιλόσοφος Μπέρτραντ Ράσσελ, ἡ ζωὴ μας μπορεῖ νά θεμελιωθεῖ «μόνο ἐπάνω στό σταθερό θεμέλιο τῆς ἀνένδοτης ἀπελπισίας»³. Ἡ ἀπελπισία ἀποτελεῖ ἀναπόφευκτο ἀποτέλεσμα τῆς συνεποῦς ἀθεΐας. Προκειμένου, λοιπόν, νά τήν ἀποφύγουν, οἱ ἀθεϊστές ἀποδεικνύονται στίς περισσότερες περιπτώσεις ἀσυνεπεῖς. Εἴτε υἱοθετοῦν ἕνα «εὐγενές ψεῦδος», ἀναγνωρίζοντας στόν κόσμο ἕνα νόημα, τήν ὑπαρξή τοῦ ὁποῦ, ὡστόσο, ἡ ἰδεολογία τους ἀποκλείει, ἢ προτείνουν ἕνα εἶδος ἥρωικῆς ἀντίστασης στήν ἀπελπισία, ἢ ὁποῖα, ὡστόσο, ἀποτελεῖ συνεπακόλουθο τῆς ἰδεολογίας τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ἐν προκειμένῳ εἶναι ὁ Καμύ. Στό ἔργο του Ὁ μῦθος τοῦ Σισύφου, ὁ Καμύ παρομοιάζει τόν σύγχρονο ἄνθρωπο μέ τόν ἀρχαῖο Σίσυφο. Ἐχοντας περιφρονήσει τούς θεούς, ὁ Σίσυφος καταδικάστηκε νά κυλάει ἕνα βαρὺ βράχο μέχρι τήν κορυφὴ ἑνός λόφου. Κάθε φορά ὅμως πού ἔφτανε ἐκεῖ,

ὁ βράχος κατακυλοῦσε στοὺς πρόποδες τοῦ λόφου, μέ ἀποτέλεσμα ὁ Σίσυφος νά πρέπει νά καταβάλλει ἐκ νέου τήν ἴδια ἐπώδυνη, ἀ-νόητη, καί ἀπελπι προσπάθεια. Ὁ Καμύ, ὡστόσο, τελειώνει τό ἔργο του μέ τή φράση: «πρέπει νά φανταστοῦμε τόν Σίσυφο εὐτυχισμένο».

Σέ ἀντίθεση μέ τά παραπάνω, ὁ Χριστιανός γνωρίζει ὅτι ἡ ζωὴ του ἔχει νόημα καί σκοπό. Γνωρίζει ὅτι τό καλό καί τό κακό δέν ἀποτελοῦν αὐθαίρετες ἐπινοήσεις ἀλλά ὀρίζονται ἀπό τήν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ – ἢ τήν ἄρνησή της. Γνωρίζει, ἐπίσης, ὅτι εἶναι πλασμένος γιά τήν αἰώνια ζωή, γιά τήν ὁποῖα προετοιμάζεται, τήν ὁποῖα προγεύεται, καί στήν ὁποῖα ἐλπίζει. Καλεῖται, λοιπόν, νά ἀγαπήσει τόν Θεό καί τόν συνάνθρωπο καί προσβλέπει στήν πρόνοια τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, πού ἔχει τόν τελευταῖο λόγο. Μέ τή χάρι τοῦ Θεοῦ, παρά τίς ὅποιες δυσκολίες καί θυσίες τῆς χριστιανικῆς ζωῆς, εἶναι εἰρηνικός καί χαρούμενος.

Τά παραπάνω, προφανῶς, δέν “ἀποδεικνύουν” τήν ὑπαρξή τοῦ Θεοῦ. Φανερώνουν, ὡστόσο, κάποιες ἀπό τίς ἐπιπτώσεις τῆς συνεποῦς ἐπιλογῆς ἀνάμεσα στήν πίστη καί τήν ἀθεΐα, ὅπως ἐπίσης καί ὅτι συνθήματα ὅπως ἐκεῖνο τῶν βρετανικῶν λεωφορείων εἶναι ἀφελῆ καί διάτρητα.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Σχετική ἔρευνα τοῦ Pew Research Center παραπέμπει μᾶλλον στήν ἀντίθετη κατεύθυνση. Βλ. σχετικά στό <https://www.pewresearch.org/religion/2019/01/31/religions-relationship-to-happiness-civic-engagement-and-health-around-the-world/>. 2. Ρίτσαρντ Ντόκινς, *River Out of Eden: A Darwinian View of Life*, Νέα Ὑόρκη: Basic Books, 1995, σ. 133. 3. Βλ. τό δοκίμιό του "A Free Man's Worship".

Οί συνέπειες τῆς ἀνθρώπινης ἀλαζονείας

Σχόλια στό Α' Ἀνάγνωσμα τῆς Ἀκολουθίας τοῦ Ἑσπερινοῦ
τῆς Πέμπτης τῆς Δ' Ἑβδομάδας τῶν Νηστειῶν: Γεν 10:32-11:9

Μιλτιάδου Κωνσταντίνου

Ὁμ. Καθηγ. Α.Π.Θ. - Ἄρχ. Διδασκάλου τοῦ Εὐαγγελίου τῆς ΜετΧ Ἐκκλησίας

Ἡ ἱστορία τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ, πού ἀποτελεῖ μιὰ ἀπό τίς πιό γνωστές ἀφηγήσεις τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀναφέρεται σέ ἓνα τεχνολογικό ἐπίτευγμα τῶν ἀνθρώπων τῆς ἀρχέγονης ἐποχῆς καί στίς ἐπιπτώσεις του. Μέ ζωντανή γλῶσσα καί παραστατικές εἰκόνες περιγράφεται ἀπό τόν ἱερό συγγραφέα τό πέρασμα ἀπό τήν προϊστορία στήν ἱστορία, πού ἀρχίζει μέ τίς μεγάλες μετακινήσεις τῶν λαῶν καί τή διασπορά τους σ' ὁλόκληρη τή γῆ.

Ἡ σχετική μέ τόν πύργο τῆς Βαβέλ ἀφήγηση, πού ἀποτελεῖ τό πρῶτο ἀνάγνωσμα τοῦ Ἑσπερινοῦ τῆς Πέμπτης τῆς Δ' Ἑβδομάδας τῶν Νηστειῶν, ἀνήκει στήν ἐνότητα τῶν κεφ. 1-11 τοῦ βιβλίου τῆς Γενέσεως, ἡ ὁποία ἀναφέρεται στήν προϊστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Τό χτίσιμο τοῦ πύργου καί ἡ διασπορά τῶν λαῶν πού ἀκολούθησε ἀποτελοῦν τά τελευταῖα ἐπεισόδια τῆς περιόδου αὐτῆς. Ἀμέσως μετά ἀρχίζει ἡ ἱστορία τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ μέ τόν γενεαλογικό κατάλογο καί τήν ἐκλογή τοῦ Ἀβραάμ ἀπό τόν Θεό. Ἡ περικοπή ἀρχίζει μέ τόν τελευταῖο στίχο τοῦ κεφαλαίου 10 καί τή γενική πληροφορία ὅτι ἀπό τούς ἀπογόνους τοῦ Νῶε «διασκορπίστηκαν μετά τόν κατακλυσμό οἱ διάφοροι λαοί σέ

ὅλα τά παράλια τῆς γῆς» καί στή συνέχεια, στό κεφ. 11, διηγεῖται πιό ἀναλυτικά τό πῶς ἡ γενεαλογική διαφοροποίηση κατέληξε σέ ἐθνολογική.

Μετά τήν εἰσαγωγή (στχ 1), ὅπου διευκρινίζεται ὅτι ὅλοι οἱ ἄνθρωποι μιλοῦσαν τήν ἴδια γλῶσσα, τό κείμενο ἀναφέρεται σέ κάποια πληθυσμιακή μετακίνηση ἀπό τά ἀνατολικά πρὸς τή χώρα Σενάαρ (στχ 2), τήν περιοχή δηλαδή τῶν Βαβυλωνίων στή νότια Μεσοποταμία (πβ. Γεν 10:10). Ἡ νέα ἐγκατάσταση συνοδεύεται καί ἀπό ἀνάπτυξη τῆς τεχνολογίας στήν κατασκευή οἰκοδομημάτων. Τά πλιθιά φήνονται πλέον σέ φωτιά, ὥστε νά ἀποκτήσουν μεγαλύτερη ἀντοχή καί ὡς συνδετικό ὑλικό χρησιμοποιεῖται ἡ ἄσφαλτος ἀντί γιά τόν πηλό (στχ 3). Οἱ δυνατότητες πού παρέχει ἡ νέα τεχνολογία γιά τήν κατασκευή μεγάλων οἰκοδομημάτων, ὀδηγοῦν τούς ἀνθρώπους στήν ἀπόφαση γιά τό χτίσιμο ἑνός πύργου, «πού ἡ κορυφή του νά φτάνει ὡς τόν οὐρανό» (στχ 4). Ἡ ἔκφραση αὐτή δέν θά πρέπει νά ἐκληφθεῖ κυριολεκτικά, ἀλλά ὡς σχῆμα λόγου, πού ἐκφράζει τό ὑπέρομετρο ὕψος τοῦ πύργου (πβ. Δευ 1:28). Δέν πρόκειται δηλαδή γιά τήν προσπάθεια τῶν ἀνθρώ-

πων νά φτάσουν τόν Θεό, ἀλλά γιά τήν ἀπόλυτη ἐμπιστοσύνη στίς δυνατότητές τους καί τήν ἐπιθυμία τους γιά δόξα (στχ 4β). Σ' αὐτά τά στοιχεῖα, πάνω στά ὁποῖα στηρίζεται ἡ γέννηση τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ, διαφαίνεται ἡ ἑναρξη ἑνός γιγαντισμοῦ, πού γεννᾷ στούς ἀνθρώπους αἰσθήματα αὐτάρκειας καί παντοδυναμίας καί τελικά στρέφεται κατά τοῦ Θεοῦ. Πρόκειται γιά μιᾶ ἐπιλογή πού θά ὀδηγήσει τήν ἀνθρωπότητα στήν ἀπώλεια κάθε μέτρου καί μιᾶ τέτοια ἐπιλογή προκαλεῖ τήν ἐπέμβαση τοῦ Θεοῦ (στχ 6).

Στήν ἀρχαιοπρεπῆ ἀνθρωπομορφική ἔκφραση «ὁ Κύριος κατέβηκε νά δεῖ» (στχ 5) μπορεῖ κανεῖς νά διακρίνει τήν εἰρωνική ἀντιμετώπιση τοῦ ἀφελοῦς ἐγχειρήματος τῶν ἀνθρώπων ἀπό τόν βιβλικό συγγραφέα. Μέ τό «κατέβηκε» δηλώνεται μέ τόν πιό παραστατικό τρόπο τό μεγαλεῖο τοῦ Θεοῦ, μπροστά στό ὁποῖο καί ἡ πιό προηγμένη ἀνθρώπινη τεχνολογία εἶναι τόσο μηδαμινή, ὥστε γιά νά τή διακρίνει ὁ Θεός χρειάζεται νά «κατέβει» ἀπό τόν πανύψηλο θρόνο του. Ὅπως καί στό Γεν 3:22, ὁ Θεός μιλάει γιά τόν ἑαυτό του σέ πληθυντικό ἀριθμό (στχ 7). Πρόκειται γιά μιᾶ ἔκφραση πού δηλώνει μέ ἄλλο τρόπο τό μεγαλεῖο τοῦ Θεοῦ, τήν ἀπεριόριστη πληρότητά του σέ μέγεθος, δύναμη, δόξα, καί στήν ὁποῖα οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας μας βλέπουν συχνά τήν προτύπωση τῆς Ἁγίας Τριάδας.

Ἡ ἐπέμβαση τοῦ Θεοῦ διασπᾷ τή συνένωση τῶν ἀνθρώπων στό παράλογο ἐγχείρημά τους (στχ 8). Στόν στχ 7β διατυπώνεται παραστατικότερα ἡ αἰώνια ἀλήθεια ὅτι συνέπεια τῆς ἀλαζονείας εἶναι ἡ ἀδυναμία ἐπικοινωνίας τῶν ἀνθρώ-

πων μεταξύ τους. Ἡ ὀνομασία τῆς πόλης «Σύγχυσις» (ὁ βιβλικός συγγραφέας παρετυμολογεῖ τό ὄνομα Βαβέλ, πού σημαίνει «πύλη τοῦ Θεοῦ», ἀπό μιᾶ ἐβραϊκή ρίζα πού σημαίνει «ἀνακατεῦω») θυμίζει μέχρι σήμερα τήν ἀλήθεια αὐτή (στχ 9). Ἡ σύνδεση τῆς Βαβυλώνας μ' ἕνα ἐπίτευγμα τῆς ἀνθρώπινης τεχνολογίας δέν εἶναι τυχαία. Ἀπό τοῦς ἀρχαιότατους χρόνους ἡ πόλη ἀποτελοῦσε τό πολιτικό κέντρο μιᾶς μεγάλης δύναμης καί ἡ ἀντανάκλαση τοῦ πολιτισμοῦ της ξεπερνοῦσε κατά πολύ τά ὅρια τῆς Μεσοποταμίας. Οἱ ναοί τῶν Βαβυλωνίων εἶχαν σχῆμα κλιμακωτοῦ πύργου (ζιγκουράτ), τά ὑπολείμματα τῶν ὁποίων ἐκπλήσσουν μέχρι σήμερα μέ τό μέγεθος καί τόν ὄγκο τους. Ὁ πιό φημισμένος ἀπό τοῦς πύργους αὐτούς ἦταν ὁ ναός Ἐτεμενανκί στή Βαβυλώνα, πού εἶχε ὕψος 91,5 μ. καί περιγραφόταν σέ κείμενα τῆς ἐποχῆς σάν ἕνα κτήριο, τοῦ ὁποίου τά θεμέλια βρίσκονται στόν κάτω κόσμο καί ἡ κορυφή φτάνει στόν οὐρανό. Ὅποιαδήποτε παράσταση ὅμως καί ἂν ἀποτελεῖ τό ὑπόβαθρο τῆς ἀφήγησης γιά τόν πύργο τῆς Βαβέλ, χρησιμοποιοῦντας τήν ὁ βιβλικός συγγραφέας γιά νά περιγράψει μιᾶ φάση τῆς ἀνθρώπινης προϊστορίας, τήν ἀνάγει σέ μιᾶ αἰώνια διδασκαλία γιά τήν ἀλαζονεία τῶν ἀνθρώπων καί τίς συνέπειές της ἀπό τή μιᾶ, καί τό διαρκές ἐνδιαφέρον τοῦ Θεοῦ γιά τήν πορεία τοῦ κόσμου ἀπό τήν ἄλλη.

Μέ τήν ἀφήγηση γιά τόν πύργο τῆς Βαβέλ ὀλοκληρώνεται ἡ ἀναφορά τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης στήν προϊστορία τῆς ἀνθρωπότητας. Ἡ περίοδος αὐτή περιγράφεται ὡς μιᾶ μακρά πορεία πού ἀρχίζει ἀπό τή δημιουργία τοῦ πρώτου

ζεύγους ανθρώπων και καταλήγει στή διασπορά των απογόνων τους σ' ολόκληρη τή γή. Στήν παράσταση αυτή τής προΐστορίας Θεός και άνθρωπος εμφανίζονται νά διαδραματίζουν δύο έντελως διαφορετικούς ρόλους. Μέσα από τά γεγονότα προβάλλει καθαρά από τή μιά μεριά ή δικαιοσύνη, αλλά και ή αγάπη, τοῦ Θεοῦ γιά τόν άνθρωπο και από τήν ἄλλη ή επίμονη προσπάθεια τοῦ ἀνθρώπου νά απομακρυνθεῖ ἀπό τόν δημιουργό του.

Πλασμένος μέ ξεχωριστή φροντίδα ἀπό τόν Θεό ὁ ἄνθρωπος, ἔχει τή δυνατότητα μόνος αὐτός ἀπό ὅλα τά δημιουργήματα νά ἐπικοινωνεῖ μέ τόν πλάστη του και, ἀκόμη, μένοντας σέ κοινωνία μαζί του, νά ἀκολουθήσει μιά ἀνοδική πορεία πρὸς τή θέωση. Ὁ ἄνθρωπος ὅμως ἐπιλέγει ἄλλους, δικούς τους δρόμους πρὸς τήν κατεύθυνση αὐτή. Οἱ ἐπιλογές τῶν ἀνθρώπων προκαλοῦν τή δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ή αγάπη του ὅμως και τό ἀμέριστο ἐνδιαφέρον του γιά τόν κόσμο δέν ἐπιτρέπουν τήν ὀλοκληρωτική ἐξαφάνιση τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ἀλλά μετά τήν ἱστορία τοῦ πύργου τής Βαβέλ δέν ἀκολουθεῖ μιά πράξη ἀγάπης. Ἡ πορεία ἔχει καταλήξει σέ ἀδιέξοδο. Ὁ Θεός δείχνει νά ἔχει ἐγκαταλείψει τούς ἀνθρώπους στίς ἐπιλογές τους. Στό σημεῖο αὐτό ή ἀφήγηση ὀλοκληρώνεται χωρίς νά δώσει ἀπάντηση στό ἀγωνιώδες ἐρώτημα γιά τό μέλλον τής ἀνθρωπότητας. Ἡ ἀπάντηση θά δοθεῖ στό ἀμέσως ἐπόμενο κεφάλαιο τής Γενέσεως, ὅπου περιγράφεται ή ἀρχή μιᾶς νέας πορείας μέ τήν ἐκλογή τοῦ Ἀβραάμ. Τή στιγμή πού ὀλόκληρη ή ἀνθρωπότητα φαίνεται καταδικασμένη, ἕνας ἄνθρωπος δέχεται νά ἀκολουθήσει τόν δρόμο πού

τοῦ δείχνει ὁ Θεός και γίνεται ἀποδέκτης τής ἐπαγγελίας γιά τή σωτηρία ὅλων τῶν λαῶν τής γῆς (Γεν 12:3). Τό τέλος ὅμως τής πορείας αὐτῆς δέν βρίσκεται στήν Παλαιά, ἀλλά στήν Καινή Διαθήκη. Τή μέρα τής Πεντηκοστῆς ὁ Θεός καλεῖ και πάλι ὅλους τούς λαούς σέ ἐνότητα. Τό κοντάκι τής Κυριακῆς τής Πεντηκοστῆς περιγράφει μέσα σέ δύο στίχους αὐτή τή μακρά πορεία: "Ὅτε καταβάς τὰς γλώσσας συνέχεε, / διεμέριζεν ἔθνη ὁ Ὑψιστος· / ὅτε τοῦ πυρός τὰς γλώσσας διένειμεν, / εἰς ἐνότητα πάντας ἐκάλεσεν.

Ἡ νέα δυνατότητα γιά τούς ἀνθρώπους δόθηκε ἀπό τόν Θεό. Ὁ ἄνθρωπος τώρα καλεῖται νά κάνει και πάλι τίς ἐπιλογές του. Τό μήνυμα τοῦ πύργου τής Βαβέλ εἶναι γιά τή σύγχρονη ἐποχή περισσότερο ἐπίκαιρο παρά ποτέ, καθώς δηλώνει παραστατικά ὅτι ή πρόοδος στίς ἀνθρώπινες σχέσεις και ή εὐημερία δέν εἶναι αὐτονόητες συνέπειες τής τεχνολογικῆς ἀνάπτυξης. Στόν γεμάτο καλώδια και κεραίες σύγχρονο κόσμο, ή ἐπικοινωνία και ή ἀλληλοκατανόηση μεταξύ τῶν ἀνθρώπων εἶναι τό ἴδιο προβληματικές ὅπως και στήν ἀρχαία ἐποχή. Σήμερα ὅμως τά πράγματα εἶναι ἀκόμη πιό ἐπικίνδυνα, καθώς τά καταπληκτικά ἐπιτεύγματα τής σύγχρονης τεχνολογίας ἀνοίγουν στόν ἄνθρωπο ὄχι μόνον τήν προοπτική τής εὐημερίας, ἀλλά και τής ὀλοκληρωτικῆς καταστροφῆς. Ἡ ἀνθρωπότητα θά πρέπει νά ἐκτιμήσει σωστά τά ἐπιτεύγματα αὐτά πρὶν φτάσει σέ ἀρκετό ὕψος, ὥστε κάθε νέο πλιθί νά ἀποτελεῖ σοβαρή ἀπειλή γιά τήν ἰσορροπία του. Ἴσως τό πυργόμορφο σχῆμα τῶν πυρηνικῶν ἐργοστασίων εἶναι στήν προκειμένη περίπτωση προφητικό.

Ἀνθρωπολογικές ἀνιχνεύσεις Ἁγίου Συμεών ὁ Νέος Θεολόγος

Πρωτ. Ν. Ι. Λουδοβίκου
Καθηγ. Ἀνωτάτης Ἐκκλ. Ἀκαδημίας Θεσσαλονίκης

Συνεχίζοντας τίς ἀνθρωπολογικές ἀνιχνεύσεις μας μέ τόν ἅγιο Συμεών τόν Νέο Θεολόγο, θά δοῦμε μερικά ἀποσπάσματα ἀπό ἔργα του. Στά Ἡθικά του ὁ ἅγιος λέγει: «Ὡσπερ ἐν Πατρὶ καὶ Υἱῷ καὶ Ἁγίῳ Πνεύματι εἰς Θεὸς ἀσυγχύτως καὶ ἀδιαιρέτως προσκυνεῖται», ὅπως ἔχουμε στήν Ἁγία Τριάδα ἕναν Θεό, ὁ ὁποῖος ἀδιαιρέτως, παρά τά τρία πρόσωπα καὶ ἐν τρισὶ προσώποις προσκυνεῖται, «οὕτω πάλιν ἐν Θεῷ καὶ ψυχῇ καὶ σώματι ἀδιαιρέτως καὶ ἀσυγχύτως θεὸς κατὰ χάριν ὁ ἄνθρωπος γίνεται».

Πρόκειται, πράγματι, γιά μιὰ ἐξαιρετικά τολμηρὴ φράση. Ἐν τῷ Θεῷ, καὶ ὡς πρὸς τὴν ψυχὴ καὶ ὡς πρὸς τὸ σῶμα, ἀδιαιρέτα καὶ ἀσύγχυτα, γίνεται ὁ ἄνθρωπος κατὰ χάριν Θεός. «Μήτε τοῦ σώματος εἰς ψυχὴν μεταβαλλομένου», χωρὶς νά μεταβάλλεται τὸ σῶμα σέ ψυχὴ, «μήτε τῆς ψυχῆς εἰς θεότητα μεταποιουμένης», χωρὶς νά μεταποιεῖται, χωρὶς νά ἀλλάζει ἢ ἀνθρώπινη ψυχὴ σέ θεότητα, «μήτε τοῦ Θεοῦ τῇ ψυχῇ συγχεομένου», χωρὶς νά συγχέεται ὁ Θεός μέ τὴν ψυχὴ, ὅπως θά συνέβαινε στήν πλατωνικὴ καὶ νεοπλατωνικὴ παράδοση, «μήτε τῆς ψυχῆς εἰς σάρκα μεταπηγνυμένης», καὶ χωρὶς ἢ ψυχὴ νά μεταβάλλεται σέ σάρκα, «ἀλλὰ μένων ὁ Θεὸς καθ' ὃ Θεὸς ἐστι καὶ

ἢ ψυχὴ καθὼς ἔχει φύσεως καὶ τὸ σῶμα, καθὼς ἐπλάσθη, πηλός» (Ἡθικός Στ').

Βλέπουμε ἐδῶ τόν θρίαμβο τῆς βαθειᾶς βεβαιώσεως τῆς δημιουργίας, τῆς ὑλικῆς δημιουργίας: δέν ὑπάρχει λόγος νά μεταβληθεῖ τὸ σῶμα, θά παραμείνει πηλός: δέν ὑπάρχει λόγος νά μεταβληθεῖ ἢ ψυχὴ, καὶ νά μεταβληθεῖ σέ θεότητα δηλαδή, ἀλλὰ θά παραμείνει ψυχὴ. Παρά ταῦτα ὁμως, αὐτὰ τά δύο ἐνοποιοῦνται καὶ καθίστανται καὶ τά δύο κατὰ χάριν θεός. Ὁ πηλός εἶναι θεός, καὶ ὡς πρὸς τὴν ψυχὴν, ὅπως ἔχουμε πεῖ στό πλαίσιο τῆς Ὁρθόδοξης παράδοσης, δέν εἶναι ἄυλη, ἔχουμε μεταβολὴ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι σέ θεωμένη ὕλη.

Καὶ συνεχίζει ὁ ἅγιος: «Ὁ παραδόξως συνδήσας αὐτὰ καὶ τὸ νοερόν τε καὶ ἄυλον τῷ πηλῷ συγκεράσας, αὐτὸς ἀμφοτέροις τούτοις ἀσυγχύτως ἐνοῦται». Αὐτός, ὁ ὁποῖος τά ἔδωσε αὐτὰ ἐξαρχῆς καὶ πράγματι συνέδεσε μέ τόν πηλό τὸ νοερό καὶ ἄυλο, Αὐτός καὶ μέ τά δύο αὐτὰ ἐνώνεται ἀσύγχυτα, χωρὶς δηλαδή νά ἀναμιγνύεται, χωρὶς νά γίνεται ὄντολογικά ἕνα μαζί τους, ἀλλὰ κατὰ χάριν. «Κἀγὼ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἐκείνου, ὡς ὁ Λόγος ἀπέδειξε, γίνομαι». Λοιπόν, τί γίνομαι ἐγώ; «Πατήρ, Υἱὸς καὶ Ἅγιον Πνεῦμα εἰς Θεὸς ὄν σεβόμε-

θα. Θεός, ψυχή και σώμα, ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ κτισθεὶς ἄνθρωπος και θεὸς εἶναι καταξιούμενος».

Πράγματι εἶναι δύσκολο νά ἀκούσουμε αὐτά τὰ κείμενα σήμερα. Εἶναι δύσκολο νά τὰ καταλάβουμε, εἶναι δύσκολο νά ζήσουμε στήν προοπτική τους. Εἶναι δύσκολο νά τὰ διαβάζουμε ἀκόμα. Εἶναι δύσκολο νά τὰ ἐξηγήσουμε. Δύσκολο ὑπαρξιακά, ὄχι λεξιλογικά. Ἄς θυμηθοῦμε ὅτι ὁ ἀνθρωπολογικός στοχασμός γιά αἰῶνες χαρακτηριζόταν ἀπό σχήματα διάσπασης και διχασμοῦ: μεταξύ νοῦ και ψυχῆς, μεταξύ ψυχῆς και σώματος, μεταξύ ἀνώτερης ψυχῆς και κατώτερης ψυχῆς... Πῶς εἶναι δυνατόν νά ποῦμε, ἔτσι ἀπλά και ἔτσι εὐκόλα, ὅτι ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ κτισθεὶς ἄνθρωπος, και θεὸς εἶναι καταξιούμενος. Ὅτι ὁ ἄνθρωπος γίνεται θεός ὡς πρὸς τήν ψυχή και ὡς πρὸς τό σώμα, ὁ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἄνθρωπος εἶναι θεός και καταξιώνεται λοιπόν νά γίνει πράγματι θεός. Αὐτή ἡ προσέγγιση εἶναι ὄντως ὑπερβολικά τολμηρή. Και εἶναι παράδοξο πῶς ὅλη αὐτή ἡ ἀνθρωπολογία, ὅλος αὐτός ὁ λαμπρός ἀνθρωπισμός δέν ἔγινε περισσότερο γνωστός ἀπ' ὅτι μᾶς ἐπιτρέπει νά σκεφτοῦμε ἡ νεώτερη πρόσληψη αὐτῶν τῶν θεολογικῶν διδαγμάτων. Ἄς μὴν ξεχνοῦμε ὅτι μέχρι πρόσφατα, ἀκαδημαϊκοὶ θεολόγοι, και μάλιστα ἐπιφανεῖς, θεωροῦσαν τόν ἅγιο Συμεών τόν Νέο Θεολόγο νευροπαθῆ, γεγονός πού δείχνει, ἀκριβῶς, τό μέγεθος τῆς ἀμηνανίας τους.

Και ὁ ἅγιος Συμεών συνεχίζει στοὺς ὕμνους. «Ἄνθρωπός εἰμι τῇ φύσει, θεὸς δὲ τῇ χάριτι», εἶμαι ἄνθρωπος ὡς πρὸς

τῇ φύσει, ἀλλά θεός κατὰ χάριν. Τί εἶναι αὐτή ἡ χάρις; Εἶναι ἡ ἔνωση μέ Ἐκεῖνον και αἰσθητῶς και νοερῶς και οὐσιωδῶς και πνευματικῶς. «᾽Ω! τοῦ θαύματος, ὅτι ἄνθρωπος Θεῶ ἐνοῦται πνευματικῶς τε και σωματικῶς, εἴπερ οὐ χωρίζεται τοῦ νοῦ ἡ ψυχή, οὐδὲ τῆς ψυχῆς τό σώμα, ἀλλά τῇ οὐσιωδῶς ἐνώσει γίνεται τρισυπόστατος κατὰ χάριν και ὁ ἄνθρωπος». Ὁ ἄνθρωπος γίνεται ψυχοσωματικά τρισυπόστατος. Αὐτή ἡ διάσταση δέν εἶναι νέα, εἶναι ἀρχαία, ξεκινᾷ τουλάχιστον ἀπό τόν Εἰρηναῖο Λυῶνος και τόν ἅγιο Γρηγόριο Νύσσης. Τρισυπόστατος κατὰ χάριν και ὁ ἄνθρωπος γίνεται «εἷς θέσει θεός, ἐκ σώματος και ψυχῆς και οὐπερ μετείληφε θείου Πνεύματος». Ὁ ἄνθρωπος γίνεται ἕνα τρισυπόστατο ὄν, μέ σώμα και ψυχή και μέ Ἅγιο Πνεῦμα. Αὐτή ἡ πραγματικότητα τοῦ Ἁγίου Πνεύματος ἀφορᾷ ἀκριβῶς τήν ἐκπλήρωση τοῦ κατ' εἰκόνα.

Δέν ἔχουμε ἐδῶ πανθεῖσμό, ἀλλά τό ἀντίθετο τοῦ μονοφυσιτισμοῦ. Πρόκειται γιά μιᾶ ἀναγέννηση τοῦ ἀνθρώπου μέσα στήν ἀλήθεια του, τήν ἀλήθεια τῆς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ ἡ ὁποία τόν ἀποτελεῖ. Βρισκόμαστε ἐνώπιον μιᾶς ἀνθρωπολογίας, ἡ ὁποία ὅπως ἔχουμε πεί, και μέ ἀφορμή τόν ἅγιο Μάξιμο, εἰσάγει τά ἔσχατα μέσα στήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη, εἰσάγει, θά λέγαμε, τῇ δυνατότητα μιᾶς ἐν Θεῶ ὀλοκληρώσεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἐκεῖ ἀκριβῶς ὁ ἄνθρωπος βρίσκει τήν πραγματική του ταυτότητα, ὅταν ψυχοσωματικά κοινωνεῖ μετά τοῦ Θεοῦ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι.

Ἡ ταυτότητα τῆς Ἐκκλησίας, ΜΖ΄ Περί Ἀγγέλων, Β΄

Δημήτρη Μαυρόπουλου

Ἡ προσέγγιση στό θέμα περί τῆς φύσεως τῶν ἀγγέλων δέν εἶναι εὐκόλη, καί γιατί οἱ βιβλικές καί πατερικές πηγές εἶναι λίγες, καί γιατί ἡ ὑλική φύση τοῦ ἀνθρώπου δέν μπορεῖ νά ἀντιληφθεῖ μιά διαφορετική ἀπό αὐτόν ἀσώματη φύση. Θά προχωρήσουμε ἐπομένως προσεκτικά γιά νά δοῦμε ποιές μαρτυρίες ἢ θέσεις μᾶς παρέχουν οἱ πηγές καί ποιᾶ εἶναι ἡ παράδοση τῆς ὀρθόδοξης θεολογίας.

Θά ξεκινήσω μέ τόν ἅγιο Ἰωάννη τόν Δαμασκηνό πού συνοψίζει αὐτή τή διδασκαλία στό ἔργο του *Ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*: «Ἄγγελος τοῖνυν ἐστὶν οὐσία νοερά, ἀεικίνητος, αὐτεξούσιος, ἀσώματος, Θεῶ λειτουργοῦσα, κατὰ χάριν ἐν τῇ φύσει τὸ ἀθάνατον εἰληφύια, ἧς οὐσίας τὸ εἶδος καὶ τὸν ὄρον μόνος ὁ Κτίστης ἐπίσταται. Ἀσώματος δὲ λέγεται καὶ ἄυλος, ὅσον πρὸς ἡμᾶς· πᾶν γὰρ συγκρινόμενον πρὸς Θεὸν τὸν μόνον ἀσύγκριτον παχύ τε καὶ ὑλικὸν εὐρίσκεται· μόνον γὰρ ὄντως ἄυλον τὸ θεῖόν ἐστι καὶ ἀσώματον. §Ἔστι τοῖνυν φύσις λογικὴ νοερά τε καὶ αὐτεξούσιος, τρεπτὴ κατὰ γνώμην, ἥτοι ἐθελότρεπτος· πᾶν γὰρ κτιστὸν καὶ τρεπτόν, μόνον δὲ τὸ ἄκτιστον ἄτρεπτον. Καί πᾶν λογικὸν αὐτεξούσιον. Ὡς μὲν οὖν λογικὴ καὶ νοερά αὐτεξούσιός ἐστιν· ὡς δὲ κτιστὴ τρεπτὴ, ἔχουσα ἐξουσίαν καὶ μένειν καὶ προ-

κόπτειν ἐν τῷ ἀγαθῷ καὶ ἐπὶ τὸ χειρόν τρέπεσθαι. §Ἀνεπίδεκτος μετανοίας, ὅτι καὶ ἀσώματος· ὁ γὰρ ἄνθρωπος διὰ τὴν τοῦ σώματος ἀσθένειαν τῆς μετανοίας ἔτυχεν. Ἀθάνατος οὐ φύσει, ἀλλὰ χάριτι· πᾶν γὰρ τὸ ἀρξάμενον καὶ τελευτᾷ κατὰ φύσιν. Μόνος δὲ ὁ Θεὸς ἀεὶ ὢν, μᾶλλον δὲ καὶ ὑπὲρ τὸ ἀεὶ· οὐχ ὑπὸ χρόνον γάρ, ἀλλ' ὑπὲρ χρόνον ὁ τῶν χρόνων ποιητής» (Β΄ 17).

Σύμφωνα λοιπὸν μέ τῇ βιβλικῇ ἀντίληψι ἀλλά καὶ τῇ διδασκαλίᾳ τῶν Προφητῶν καὶ τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, ὑπάρχει ἓνας κόσμος πού τὸν ὀνομάζουμε πνευματικὸ γιά νά τὸν διακρίνουμε ἀπὸ τὸν ὑλικὸ κόσμον – καὶ μόνο κατὰ τοῦτο τὸν ὀνομάζουμε πνευματικὸ. Ὁ ἀναστημένος Χριστός, στή συνάντησιν μέ τοὺς μαθητὲς τοῦ ἐπισημαίνει ὅτι «πνεῦμα σάρκα καὶ ὅστέα οὐκ ἔχει καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα» (Λουκ 24,39). Οἱ ἄγγελοι εἶναι ὄντα πού δέν προέρχονται ἀπὸ τὸν ὑλικὸν κόσμον, ὅπως τὸν ἀντιλαμβανόμεσθε ἐμεῖς, ἀλλὰ προέρχονται ἀπὸ κάτι μὴ ὑλικό. Θά τό πῶ ἀλλιῶς: ὡς πρὸς τὴ φύσιν τοῦ Θεοῦ αὐτά τά ὄντα ἔχουν κάποια «ὑλη» πού τὴν ὀνομάζουμε σῶμα ἀέριο καὶ αἰθέριο, ὡς πρὸς τὴ δική μας φύσιν αὐτός ὁ κόσμος εἶναι ἄυλος, ἐπομένως καὶ ἀόρατος. Ἐπειδὴ εἶναι πνευματικὰ ὄντα δέν μπορούμε νά

μιλάμε για φύλο, για πολλαπλασιασμό ή για θάνατο. Θυμίζω τό σχόλιο τοῦ Ἰησοῦ στό ἐρώτημα σέ ποιόν θά ἀνήκει κατά τή μέλλουσα κατάσταση μιὰ γυναίκα πού παντρεύτηκε ἐπτά συζύγους: «Ἐν τῇ οὖν ἀναστάσει τίνος τῶν ἐπτὰ ἔσται ἡ γυνή; Πάντες γάρ ἔσχον αὐτήν. Ἀποκριθεῖς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· Πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς μὴδὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ· ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει οὔτε γαμοῦσιν οὔτε ἐγκαμίζονται, ἀλλ' ὡς ἄγγελοι Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσι» (Ματθ 22,28-30). Ὅστος ἔχουμε πάρα πολλές διηγήσεις, καί στήν Παλαιά καί στήν Καινή Διαθήκη καί στά ἀγιολογικά κείμενα τῆς Ἐκκλησίας, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες λαμβάνουμε πείρα τῆς παρουσίας αὐτοῦ τοῦ ἀόρατου κόσμου, καί αὐτή ἡ παρουσία γίνεται κατά τήν ἐπιθυμία τοῦ Θεοῦ καί ὄχι κατά τήν ἐπιθυμία τους. Ἄλλωστε, ὡς περιγραπτά ὄντα δέν εἶναι πανταχοῦ παρόντα, δεδομένου ὅτι τό ἀπερίγραπτο καί τήν πανταχοῦ παρουσία τά ἀποδίδουμε μόνον στόν Θεό. Γιά νά γίνει ἀντιληπτός αὐτός ὁ κόσμος, ὁράται ἀπό ἐμᾶς ὄχι ὡς πρός τό τί εἶναι κατά τή φύση του, ἀλλά ὡς πρός τό πῶς ἐμεῖς μπορούμε νά ἀντιληφθοῦμε τήν παρουσία του.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ περιγραφή τῆς ἀποστολῆς τους ὅπως περιγράφεται ἀπό τόν ἅγιο Ἀναστάσιο τόν Σιναΐτη (7^{ος} αἰ.): «Εἰδέναι μέντοι προσήκει, ὅτι πᾶσαι αἱ ὀπτασίαι, αἱ γινόμεναι ἐν τοῖς ναοῖς, ἡ σοροῖς τῶν ἁγίων, δι' ἁγίων ἀγγέλων ἐπιτελοῦνται, δι' ἐπιτροπῆς Θεοῦ. Ἐπεὶ πῶς δυνατὸν μήπω τῆς ἀναστάσεως τῶν σωμάτων γεγεννημένης, ἀλλ' ἔτι τῶν ὀστών καί τῶν σαρκῶν τῶν ἁγίων διεσκορπισμένων, εἶδῃσθαι τούτους, εἶδη ὀλοκλή-

ρους ἀνδρας» (Ἐρωτήσεις καί ἀποκρίσεις, ΠΘ', PG 89, 717D).

Γνωρίζουμε ἀπό τήν Ἁγία Γραφή καί ἀπό τά νηπτικά καί ἀγιολογικά κείμενα τῆς Ἐκκλησίας γιά τοὺς ἀγγέλους καί γιά τό ἔργο πού ἐπιτελοῦν. Ἀπό τή διατύπωση «ὅτε ἐγενήθησαν ἄστρα, ἤνεσάν με φωνῇ μεγάλη πάντες ἄγγελοί μου» (Ἰωβ 38,7), πού ἤδη μνημονεύσαμε στό προηγούμενο ἄρθρο, μέχρι τῆς δοξολογίας τῶν ἀγγέλων κατά τή γέννηση τοῦ Χριστοῦ καί μέχρι τῆς δοξολογίας γύρω ἀπό τόν θρόνο τοῦ Θεοῦ, ὅπως περιγράφεται στήν Ἀποκάλυψη, ἀντιλαμβανόμαστε ἕναν νοερό κόσμο πού μᾶς ὑπενθυμίζει συνεχῶς τό περιεχόμενο τῆς σχέσης μας μέ τόν Θεό. Ὁ ψαλμωδός ἐπισημαίνει αὐτό τό ἔργο τῶν ἀγγέλων ὡς αἶνο ἐνώπιον τῆς θεότητος, πού παρασύρει σέ αἶνο καί ὅλη τή Δημιουργία: «Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῶν οὐρανῶν· αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις. Αἰνεῖτε αὐτόν, πάντες οἱ ἄγγελοι αὐτοῦ· αἰνεῖτε αὐτόν, πᾶσαι αἱ δυνάμεις αὐτοῦ. αἰνεῖτε αὐτόν ἡλιος καί σελήνη, αἰνεῖτε αὐτόν πάντα τὰ ἄστρα καί τὸ φῶς. Αἰνεῖτε αὐτόν οἱ οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν καί τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου, ὅτι αὐτὸς εἶπε, καί ἐγενήθησαν, αὐτὰς ἐνετείλατο, καί ἐκτίσθησαν» (Ψαλμ 148,1-5).

Σύμφωνα μέ τόν ἅγιο Νικόδημο τόν Ἁγιορείτη, «Ἐννέα εἶναι τὰ τάγματα τῶν ἁγίων ἀγγέλων, κατά τόν Ἀρεοπαγίτην Διονύσιον· ταῦτα δὲ διαμοιράζονται εἰς τρεῖς Ἱεραρχίας, εἰς πρώτην, μέσην καί τελευταίαν. Καί ἡ μὲν πρώτη περιέχει τοὺς ἁγιωτάτους Θρόνους, τὰ Χερουβίμ, καί τὰ Σεραφίμ· ἡ δὲ μέση περιέ-

χει τὰς Κυριότητας, τὰς Δυνάμεις, καὶ τὰς Ἐξουσίας· ἡ τελευταία περιέχει τὰς Ἀρχάς, τοὺς Ἀρχαγγέλους, καὶ τοὺς Ἀγγέλους. Οἱ Θρόνοι λοιπὸν δηλοῦσι, κατὰ τὸν αὐτὸν Διονύσιον, ὅτι εἶναι ἐξηρημένοι ἀπὸ κάθε ταπεινῆν ἐλάττωσιν, καὶ ὅτι ἀναφέρονται ὑπερκοσμίως πρὸς τὰ ἄνω· τὰ δὲ Χερουβὶμ φανερώνουσι ὅτι ἔχουσι τὸ γνωστικὸν καὶ θεοπτικόν, καὶ τῆς ὑπερτάτης φωτοδοσίας δεκτικὸν καὶ θεωρητικόν, ἐπειδὴ καὶ τὸ ὄνομα Χερουβὶμ, πλῆθος γνώσεως, ἢ χύσις σοφίας, ἐβραϊστὶ ἐρμηνεύεται· ὁ δὲ Χρυσόστομος λέγει· "Τί γὰρ ἐστὶ Χερουβὶμ; Πεπληθυσμένη γνῶσις" (Λόγος Γ', Περὶ ἀκαταλογίστου)· τὰ δὲ Σεραφὶμ δηλοῦσι ὅτι ἔχουσι τὸ ἀεικίνητον περὶ τὰ θεῖα, καὶ ἀκατάληπτον, καὶ τὸ θερμὸν καὶ ὀξὺ καὶ ὑπερζέον, ὅθεν Σεραφὶμ ὀνομάζονται, ὅπερ δηλοῖ ἐβραϊκῶς Θερμαίνοντας, ἢ Πρηστηρίου· ὁ δὲ Χρυσορρήμων λέγει· "Τί δὲ Σεραφὶμ; Ἐμπυρα στόματα" (αὐτόθι)» (Εὐροτοδρόμιον, Ἐρμηνεία εἰς τὸν Εἰρημὸν τοῦ β' Κανόνος τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου).

Παραδίδονται τέσσαρα ὀνόματα ἀγγέλων, πού δηλώνουν ἰδιαίτερο λειτούργημα: Μιχαήλ (= Τίς ὡς ὁ Θεός, ἢ τὸ κάλλος τοῦ Θεοῦ), Γαβριήλ (= ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ, ἢ ὁ δυνατός τοῦ Θεοῦ)· κατὰ τὴν ἐμφάνισή του ἐνώπιον τοῦ Ζαχαρία γιὰ νὰ προαναγγεῖλει τὴ γέννηση τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, αὐτοσυστήνεται: «Ἐγὼ εἰμι Γαβριήλ ὁ παρεστηκὸς

ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ», Λουκ 1,19), Ραφαήλ (= Ὁ Κύριος θεραπεύει)· αὐτοσυστηγόμενος στὸν Τωβίτ λέει: «Ἐγὼ εἰμι Ραφαήλ, εἷς ἐκ τῶν ἑπτὰ ἀγγέλων, οἱ προσαναφέρουσι τὰς προσευχὰς τῶν ἁγίων, καὶ εἰσπορεύονται ἐνώπιον τῆς δόξης τοῦ ἁγίου», Τωβίτ 12,15), Οὐριήλ (= Ὁ Θεός εἶναι φῶς), πού ἀναφέρεται σὲ δευτεροκανικά βιβλία, ὅπως τὸ βιβλίον τοῦ Ἐνώχ.

Μαρτυροῦνται τρεῖς ὕμνοι πού ἀναπέμπονται ἀενάως πρὸς τὸν Θεὸ καὶ ἀντιπροσωπεύουν τίς τρεῖς Ἱεραρχίες τῶν ἀγγέλων. Ὁ πρῶτος περιγράφεται κατὰ τὸ ὄραμα τοῦ Ἰεζεκιήλ καὶ ὀνομάζεται ὕμνος τοῦ γέλ γέλ, ἀπὸ τὸν ἦχο τῶν τροχῶν τῶν Χερουβὶμ: «Τοῖς δὲ τροχοῖς τούτοις ἐπεκλήθη Γελγέλ ἀκούοντός μου» (10,13), πού σημαίνει «ἀνακυλισμοὺς καὶ ἀνακαλύψεις» κατὰ τὸν Ἀρεοπαγίτη Διονύσιον (Περὶ τῆς οὐρανίας ἱεραρχίας, ιε', 9). Ὁ δεῦτερος μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν προφήτη Ἡσαΐα, κατὰ περιγραφή τοῦ δικοῦ του ἀποκαλυπτικοῦ ὄραματος: «Καὶ Σεραφὶμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ, ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ καὶ ἕξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ταῖς μὲν δυσὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον, ταῖς δὲ δυσὶ κατεκάλυπτον τοὺς πόδας καὶ ταῖς δυσὶν ἐπέταντο. Καὶ ἐκέκραγεν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον καὶ ἔλεγον· ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ» (Ἠσ 6,2-3). Καὶ τρίτος εἶναι τὸ «Ἀλληλουῖα», διάσπαρτος σὲ ψαλμούς, ἰδιαίτερα στὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη.

Ὁ περιστῶς λαός στή θεία Λειτουργία

Παναγιώτη Ἰ. Σκαλτσῆ

Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Ἑρώτηση: Ποιά ἡ ἔννοια τῆς δέησης «Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ περιστῶτος λαοῦ» στή θεία Λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου;

π. Χ.Γ.

Στά Δίπτυχα τῆς θείας Λειτουργίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου ὑπάρχει καί ἡ ἐξῆς δέηση: «Μνήσθητι, Κύριε, τοῦ περιστῶτος λαοῦ...». Δέν εἶναι βεβαίως τό μόνο σημεῖο τῆς Ἀναφορᾶς αὐτῆς πού γίνεται λόγος γιά τόν λαό. Καί σέ ἄλλα τμήματα τόσο τῆς Λειτουργίας τοῦ Μεγάλου Βασιλείου, ὅσο καί τοῦ Ἱεροῦ Χρυσοστόμου ἤ καί ἄλλων Λειτουργιῶν μνημονεύεται ὁ λαός ἄλλοτε ὡς πλήρωμα, ἄλλοτε ὡς προσφέρων τά δῶρα. Ἡ λέξη μάλιστα Λειτουργία (λείτος+ἔργον) ὑπονοεῖ ὅτι ἡ Εὐχαριστία εἶναι ὑπόθεση ὅλης τῆς συνάξεως, ὅλου τοῦ λαοῦ.

Ὁ Μέγας Βασίλειος χαρακτηρίζει τόν λαό «περιστῶτα» τόσο στήν Εὐχαριστιακή Εὐχή, ὅσο καί στήν ὀπισθάμβωνο Εὐχή στό τέλος τῆς Λειτουργίας. Περιστῶτες εἶναι οἱ πιστοί πού βρίσκονται γύρω ἀπό τόν ἱερέα ὡς προεστῶτα τῆς συνάξεως καί ὄχι ἀπέναντι. Ὡς ζωντανά μέλη τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ πληρώματος ὅλοι συμπράττουν καί ὅλοι συμμετέχουν ἐνεργῶς στά τελούμενα. Αὐτό βεβαίως ἔρχεται σέ πλήρη ἀντίθεση μέ τό λειτουργικό αἴτημα «ὑπὲρ τῶν παρακολουθούτων τήν λειτουργίαν ταύτην», πού ἄστοχα κάποιες φορές ἀκούγεται ἀπό

ὑποτίμηση προφανῶς τῆς εὐχαριστιακῆς ἐκκλησιολογίας, ἀλλά καί ἀπό ἄγνοια τῆς λειτουργικῆς παράδοσης καί τάξης. Στήν Εὐχαριστιακή σύναξη δέν ὑπάρχουν θεατές καί ἀκροατές, ἀλλά ὅλοι ἀποτελοῦν μία οἰκογένεια πνευματική.

Ἀπό αὐτήν ἀκόμη τήν Καινή Διαθήκη ἐπισημαίνεται ἡ ἐνότητα, ἡ ὁμοφυχία καί ἡ κοινωνία τῶν πιστῶν, καθ' ὅσον ὅσοι συνάζονται σέ ἓνα τόπο καί μετέχουν τοῦ ἑνός ἄρτου γίνονται ἓνα σῶμα¹. Ἡ πρώτη χριστιανική Ἐκκλησία διετήρησε ἀλώβητο τό αἴτημα τῆς λειτουργικῆς ἐνότητας μέ τό κάλεσμα τῶν Πατέρων ὅλοι ὡς ἓνας νά προστρέχουν στόν ναό τοῦ Θεοῦ². Ἀπό τόν 3^ο μάλιστα αἰῶνα ἡ ἐνότητα τῶν πιστῶν κατά τήν τέλεση τῆς θείας Εὐχαριστίας δηλώνεται μέ τόν ὄρο «σύναξις»³. Κατά τόν 4^ο αἰῶνα ὁ ἱερός Χρυσόστομος ὀνομάζει τόν λαό «πλήρωμα ἱερατικόν»⁴, καθόσον «κοινήν ἀναφέρομεν τήν θυσίαν, κοινήν τήν προσφοράν»⁵.

Ὁ καθένας συμμετέχει στήν κοινή λατρεία κατά τό μέτρο τοῦ χαρίσματός του καί τῆς δωρεᾶς τοῦ Χριστοῦ. Οἱ ἱερεῖς ἔχουν τήν Ἱερωσύνη πού τούς δίδει ἡ Ἐκκλησία κατά τή χειροτονία, γιά νά ἱε-

ρουργοῦν τά μυστήρια. Οἱ λαϊκοὶ ἔχουν τὴ βαπτισματικὴ Ἱερωσύνη πού τοὺς καθιστᾷ «βασίλειον ἱεράτευμα»⁶, καὶ τοὺς δίδει τὸ δικαίωμα νὰ ψάλλουν στή λατρεία⁷, νὰ προσφέρουν τὰ δῶρα των⁸, νὰ συνεύχονται μέ τόν ἱερέα⁹, νὰ μετέχουν στή θεία Εὐχαριστία. «Τὰ τῆς Εὐχαριστίας πάλιν κοινά, οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνος εὐχαριστεῖ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ λαὸς ἅπας»¹⁰.

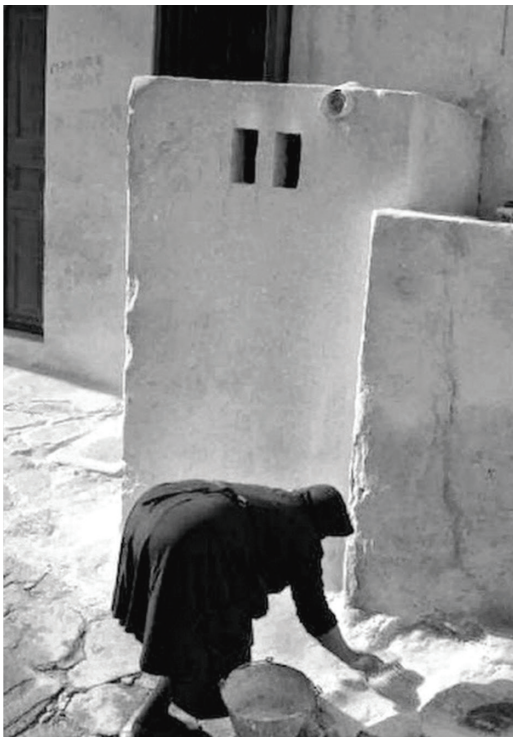
Αὐτὴ ἡ παράδοση πού θέλει τὸν λαὸ νὰ συνεύχεται καὶ νὰ συνευχαριστεῖ μέ τόν ἱερέα κατὰ τὴ λατρευτικὴ σύναξη, τόσο στή Δύση, ὅσο καὶ στήν Ἀνατολή γιὰ πολλοὺς αἰῶνες εἶχε λησμονηθεῖ. Οἱ λειτουργικὲς μεταρρυθμίσεις τῆς Β' Βατικανείου Συνόδου ἀντιμετώπισαν ρεαλιστικά τὸ θέμα τῆς ἐνεργοῦ συμμετοχῆς τῶν πιστῶν στή θεία Εὐχαριστία¹¹. Στὴν Ὁρθόδοξη Ἐκκλησία, στὸν ἐλληνικὸ τουλάχιστον χῶρο, μέ τὸ θέμα τῆς εὐχαριστιακῆς ζωῆς τῶν πιστῶν καὶ τῆς συνεχοῦς μεταλήψεως ἀσχολήθηκε ιδιαίτερα ἔντονα τὸ φιλοκαλικὸ κίνημα τοῦ 18^{ου}-

19^{ου} αἰῶνα μέ τὸν ἅγιο Νικόδημο καὶ ἄλλους Ἁγιορείτες πατέρες¹².

Τὸ πρόβλημα ὅμως ὑφίσταται ἀκόμη καὶ σήμερα. Πρὸς τὴ σωστὴ κατεύθυνση γιὰ τὸ ξεπέρασμα τῆς λειτουργικῆς κρίσης κινεῖται τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, μέ συγκεκριμένες πρωτοβουλίες. Ἀπὸ τὸ ἔτος 1998 ἐτέθη ἐπίσημα τὸ θέμα τῆς Λειτουργικῆς Ἀναγέννησης μέ κύριους στόχους τὴν «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» τέλεση τῆς θείας Λατρείας καὶ τὴ συνειδητὴ σ' αὐτὴ συμμετοχὴ τῶν πιστῶν¹³. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ συμπληρώνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Ἰδρύματος Ποιμαντικῆς Ἐπιμορφώσεως, μέ σκοπὸ νὰ ἀναδειχθεῖ περισσότερο τόσο σέ θεολογικὸ, ὅσο καὶ σέ ποιμαντικὸ ἐπίπεδο, ἡ εὐχαριστιακὴ διάσταση τῆς Ἐκκλησίας καὶ οἱ πιστοὶ νὰ λειτουργοῦν ὄχι ὡς παρακολουθοῦντες τὰ τελούμενα, ἀλλὰ ὡς «περιεστῶτες», ὡς «βασίλειον ἱεράτευμα» καὶ «κοινωνία ἁγίων».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. *Α' Κορ* 10,17. Πβ. *Α' Κορ* 12,12-27. 2. *Α' Κορ* 11, 18. Βλ. καὶ Κλήμεντος Ρώμης, *Ἐπιστολὴ πρὸς Κορινθίους Α'*, 34, PG 1:277A: «Καὶ ἡμεῖς οὖν, ἐν ὁμοιοῖα ἐπὶ τὸ αὐτὸ συναχθέντες τῇ συνειδήσει»· Ἰγνατίου Θεοφόρου, *Πρὸς Μαγνησίους*, 7, 1-2, ΒΕΠΕΣ 2 (1955) 295: «Πάντες ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἐν τῇ προσευχῇ ἅμα συνέρχεσθε... πάντες ὡς εἷς, εἰς τὸν ναὸν Θεοῦ συντρέχετε, ὡς ἐπὶ ἐν θυσιαστήριον». 3. Τερτυλλιανοῦ, *Apologeticum* 39, 2, CCL 1, σ. 150. Βλ. καὶ *Ad Uxorem*, II, 4, 2, CCL 1, σ. 388· Γ. Φίλιας, «Στίς πηγές τῆς εὐχαριστιακῆς ἐνότητας κλήρου καὶ λαοῦ», *Σύναξη* 50 (Ἀπρ.-Ἰούν. 1994) 102. 4. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Υπόμνημα εἰς τὴν πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολήν*, 1,3, PG 62:204D. 5. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Υπὲρ τῆς σπουδῆς τῶν παρόντων καὶ ῥαθυμίας τῶν ἀπολειφθέντων*, 2, PG 63:487. 6. *Α' Πέτρο* 2,9. Βλ. καὶ Π.Ν. Τρεμπέλας, *Οἱ λαϊκοὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ. «Τὸ Βασίλειον ἱεράτευμα»*, Ἀθήνα 1976. π. Β. Θερμός, *Τὸ ξεχασμένο Μυστήριο*, Ἀθήνα 2003. 7. *Α' Κορ* 14, 15. *Ρωμ* 15,6. Βλ. καὶ π. Β. Θερμός, *δ.π.*, σ. 118-134. π. Δημ. Β. Τζέρπος, *Λειτουργικὴ Ἀνανέωση. Δοκίμια λειτουργικῆς ἀγωγῆς κλήρου καὶ λαοῦ Α'*, Ἀθήνα: Τῆνος 2001, σ. 52-61. 8. *Α' Κορ* 11, 21-29. Π.Ν. Τρεμπέλας, «Ἡ τελεσιουργία τῆς θείας Εὐχαριστίας κατὰ τοὺς δύο πρώτους αἰῶνας», *Θεολογία* 2 (1924) 161. Εὐχὴ προσφόρου Σεραπίωνος Ἐπισκόπου, ΒΕΠΕΣ 43 (1971) 77. «Δέξαι δὲ καὶ τὴν Εὐχαριστίαν τοῦ λαοῦ καὶ εὐλόγησον τοὺς προσεεγκόντας τὰ πρόσφορα καὶ τὰς εὐχαριστίας». 9. Π.Ν. Τρεμπέλας, «Ἡ συνιερωργία κλήρου καὶ λαοῦ», *Ἐκκλησία* 26 (1949) 287-288 καὶ 362-364. π. Δημ. Β. Τζέρπος, *δ.π.*, σ.σ. 42-47. 10. Ἰωάννου Χρυσοστόμου, *Ὁμιλία 18 εἰς τὴν Β' πρὸς Κορινθίους*, 3, PG 61:527. 11. Ἐμ. Σημανδράκης, *Ἡ παρά τοῖς Ρωμαιοκαθολικοῖς τελεσιουργία τῶν Μυστηρίων τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ Χρίσματος καὶ τῆς θείας Εὐχαριστίας μετὰ τὴν Β' Σύνοδον τοῦ Βατικανοῦ ἐξ ἐπόψεως Ὁρθοδόξου*, Ἀθήνα 1979. 12. Βλ. π. Νικόδημος Σκρέττας (Ἀρχιμ.), *Ἡ θεία Εὐχαριστία καὶ τὰ προνόμια τῆς Κυριακῆς κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν Κολλυβάδων*, Θεσσαλονίκη:

Πουρναράς 2004. 13. *Ἐκκλησία ΟΣΤ'* (1999) 12, σ. 270-272. *ΦΕΚ* 236, τ. 1, 8-11-1999. Θά πρέπει ἐδῶ νά σημειώσουμε ὅτι στὸν Ἀκαδημαϊκὸ χῶρο τὸ θέμα τῆς λειτουργικῆς ἀναγέννησης εἶχε τεθεῖ ἀπὸ παλαιότερα. Βλ. Π.Ν. Τρεμπέλας, *Ἡ ρωμαϊκὴ λειτουργικὴ κίνησις καὶ ἡ πράξις τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ συμμετοχὴ τοῦ λαοῦ ἐν τῇ λατρείᾳ καὶ ἡ ἐκφώνησις τῶν εὐχῶν τῆς Λειτουργίας*, Ἀθήνα 1949. Διονύσιος Λ. Ψαριανός (Ἐπίσκοπος), *Περὶ λειτουργικῆς ἀνανέωσης ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήνα 1972. Ἰ.Μ. Φουντούλης, «Ἡ λειτουργικὴ ἀνανέωσις στὴν Ὀρθόδοξο Ἐκκλησία. Δυνατότητες καὶ ἐμπόδια», *Κληρονομία* 21 (1989) 325-334.

*Ἀσβεστῶνοντας τὰ καλντερίμια τῆς Μυκόνου γιὰ τὸ Πάσχα (πηγή: mykonospost.gr)
Ἐπάνω δεξιά: Πασχαλινὰ ἀσβεστῶματα σὲ χωριὸ τῆς Κρήτης τὸ 1964
(φωτ. Constantine Manos)*

Κυριακή τῆς Ὁρθοδοξίας

Πρωτ. Γεωργίου Δορμπαράκη
Ἐφημ. Ἰ. Ν. Ἁγίας Παρασκευῆς Καλλιπόλεως, Ἰ. Μ. Πειραιῶς

*Πίστει Μωυσῆς μέγας γενόμενος ἠρνήσατο λέγεσθαι υἱὸς θυγατρὸς Φαραῶ,
μᾶλλον ἐλόμενος συγκαουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ ἢ πρόσκαιρον ἔχειν
ἀμαρτίας ἀπόλαυσιν (Ἐβρ 11, 24-25)*

Ὁ ἀπόστολος τῆς ἡμέρας, ἐξ ἀφορμῆς τῆς νίκης τῆς Ἐκκλησίας ἀπέναντι στήν εἰκονομαχία καί σέ ὅλες τίς αἰρέσεις, ἐξαγγέλλει τή δύναμη τῆς ἀληθινῆς πίστεως στόν Θεό, τύπος τῆς ὁποίας εἶναι οἱ μεγάλοι Πατριάρχες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καί οἱ ἅγιοι Προφῆτες, μέ πρῶτον ἀπό ὅλους τόν μέγα Μωυσῆ. «Μέ τήν πίστη ὁ Μωυσῆς, ὅταν πιά μεγάλωσε, ἀρνήθηκε νά ὀνομάζεται γιός τῆς κόρης τοῦ Φαραῶ. Προτίμησε νά ὑποφέρει μαζί μέ τόν λαό τοῦ Θεοῦ, παρά νά ἀπολαμβάνει τήν πρόσκαιρη ἀμαρτωλή ζωή».

1. Πράγματι, ὁ ἀπόστολος μνημονεύει ἰδιαίτερος τόν συνεχιστή τοῦ Ἄβρα-άμ Πατριάρχη Μωυσῆ, διότι ἡ πίστη του εἶχε ἔμπρακτο χαρακτήρα: προσάρμοζε τή ζωή του στό θέλημα τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Ἡ πράξη τῆς ζωῆς δέν ἀποκαλύπτει ἄλλωστε, κατά τή Γραφή, τήν ἀληθια τῆς πίστεως; «Ἡ πίστις χωρὶς τῶν ἔργων νεκρά ἐστίν». Κι αὐτήν τήν ἔμπρακτη πίστη πού «πονάει» τόν ἄνθρωπο ἐπέλεξε τελικῶς ὁ Μωυσῆς, αὐτήν πού ἀπεκάλυψε στόν λαό Του ὁ ἴδιος ὁ Θεός: «μᾶλλον ἐλόμενος συγκαουχεῖσθαι τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ». Καί ἡ ἐξέλιξη αὐτή στόν

μέγα ἄνδρα ὀριοθετεῖ τήν ἀληθινή πίστη, καθώς ἀνατρέπει τά κοσμικά κριτήρια πού ἀντιμάχονται τόν Θεό. Ἐννοοῦμε ὅτι κατά τόν ἀμαρτωλό κόσμο, ἡ «ἐπιτυχημένη» πορεία ἑνός ἀνθρώπου κινεῖται «ἀνοδικά»: ἀπό τή φτώχεια στόν πλοῦτο, ἀπό τήν καταφρόνηση στή δόξα, ἀπό τήν ταλαιπωρία στήν καλοπέραση – ἐπιτυχημένος θεωρεῖται ὅποιος δουλεύει στό φαίνεσθαι καί στίς σαρκικές ἀπολαύσεις. Μέ τόν Μωυσῆ τά πράγματα διαφοροποιοῦνται: ἀπό τόν πλοῦτο τοῦ πριγκηπόπουλου πηγαίνει στή φτώχεια τοῦ δούλου, ἀπό τή δόξα τοῦ πρώτου ἐκπίπτει στήν καταφρόνια τοῦ ἔσχατου, ἀπό τήν καλοπέρασή του ἔρχεται στόν κόπο καί τόν πόνο. Ἡ ὁδός τοῦ Θεοῦ δηλαδή «σημαίνεται» στά σημάδια τῆς στενότητας καί τῆς θλίψεως. «Τί στενή καί τεθλιμμένη ἡ ὁδός ἡ ἀπάγουσα εἰς τήν ζωήν» (ὁ Κύριος). Ὅποτε ἡ πίστη τοῦ Θεοῦ ὑπερβαίνει τή λογική τοῦ παρόντος κόσμου. Ἀποτελεῖ ὑπερφυσική κατάσταση καί ἔξοδο ἀπό τόν «φυσικό» ἑαυτό. Θεός καί ἀνθρώπινα πάθη δέν συμβιβάζονται. «Ὁς ἂν θέλῃ φίλος εἶναι τοῦ κόσμου, ἐχθρὸς τοῦ Θεοῦ καθίσταται!»

2. Ὁ ἀπόστολος ἐξηγεῖ: ἡ προτεραιότητα γιά τόν Μωυσῆ ἦταν ἡ ζωὴ μαζί μέ τόν Θεό. Ἐκεῖνος ἦταν ὁ θησαυρός τῆς ζωῆς του. Στό δίλημμα: χωρίς τόν Θεό ἀλλά μέ πλούτη καί ἀπολαύσεις ἢ μαζί μέ τόν Θεό ἔστω καί μέ κακουχίες καί καταφρόνια, ἡ ἀπάντησή του ἦταν: μέ τόν Θεό κι ἄς ὑποφέρω! Κατά τόν ἀπόστολο: «Θεώρησε μεγαλύτερο πλοῦτο ἀπό τούς θησαυρούς τῆς Αἰγύπτου τόν ἐξευτελισμό, σάν ἐκεῖνο πού ὑπέφερε ὁ Χριστός». Γιατί; Διότι εἶχε καρφωμένα τά μάτια στίς οὐράνιες ἀνταμοιβές. «Ἀπέβλεπε γάρ εἰς τήν μισθαποδοσίαν». Κι εἶναι σάν νά λέει ὁ ἀπόστολος ὅτι ἀφενός ἡ ἀληθινή πίστη κινεῖται πέρα ἀπό τόν φθαρτό κόσμο στήν αἰωνιότητα, στά «μή βλεπόμενα πού εἶναι αἰώνια», ἀφετέρου ἡ πίστη αὐτή μέ τόν θυσιαστικό της χαρακτήρα παραπέμπει στό Πάθος τοῦ Ἰησοῦ – Παλαιά καί Καινή Διαθήκη συνορῶνται.

3. Δέν μᾶς θυμίζει ἡ προβληματική τῆς Μωσαϊκῆς πίστεως τήν προβληματική ὄλων τῶν ἀγίων τῆς Ἐκκλησίας, σάν τοῦ Παύλου καί πάλι πού ὁμολογεῖ: «ἠγοῦμαι πάντα σκύβαλα εἶναι, ἵνα Χριστόν κερδήσω»; Καί πόσο πράγματι μοιάζουν οἱ ζωές τοῦ Μωυσῆ καί τοῦ Παύλου! Δέν ἦταν μόνο ὁ Μωυσῆς τό πριγκιπόπουλο πού ἔγινε δοῦλος γιά τόν Θεό. Πολύ περισσότερο ἦταν ὁ (Σαούλ) Παῦλος, πού κι αὐτός ἀπό πριγκιπόπουλο τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ ἐπέλεξε μέ κλήση τοῦ Κυρίου

νά ὑποστεῖ τόν ὄνειδισμό Ἐκεῖνου. Γιὰ νά τονισθεῖ ἀκριβῶς ἡ ἀλήθεια αὐτή: ἄν δέν χάσεις ὅ,τι θεωρεῖς ζωὴ στόν κόσμο τοῦτο, ἐπίγεια ἀγαθά καί ἀνέσεις, δέν πρόκειται ποτέ νά εὔρεις τήν ἀληθινή ζωὴ τοῦ Κυρίου. «Ὁ εὐρῶν τήν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν, καί ὁ ἀπολέσας τήν ψυχὴν αὐτοῦ ἔνεκεν ἐμοῦ εὐρήσει αὐτήν» (ὁ Κύριος).

4. Ἡ «παράλογη» γιά τόν κόσμο πίστη τοῦ Μωυσῆ, ἡ πρό Χριστοῦ χριστιανική, ἐπισημαίνει καί τήν ἐκκλησιαστική διάστασή της. Ὁ Μωυσῆς θέλησε «νά ὑποφέρει μαζί μέ τόν λαό τοῦ Θεοῦ» προκειμένου νά εἶναι πιστός στόν Θεό, δηλαδή καμμία πίστη Θεοῦ δέν στέκει ἀτομοκεντρικά ἢ ἐκτός αὐτοῦ πού εἶναι ὁ λαός τοῦ Θεοῦ. Καί λαός Θεοῦ ὑπάρχει ὅπου ὑπάρχει κλήση ἀπό τόν Θεό καί ἀνταπόκριση τοῦ ἀνθρώπου – τό βλέπουμε καί στήν Παλαιά καί στήν Καινή Διαθήκη. Γι' αὐτό καί ἐκτός Ἐκκλησίας δέν ὑπάρχει ἀληθινά πιστός. Ἡ ἀλήθεια τῆς πίστεως ἀρχίζει ἀπό τή στιγμή πού διά τοῦ ἀγίου βαπτίσματος θά ἐνταχθεῖ κανεῖς στό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τήν Ἐκκλησία, καί θά κρατηθεῖ καί θά αὐξηθεῖ μέ τά μυστήριά της καί τήν τήρηση τῶν ἐντολῶν Ἐκεῖνου.

Ἡ Κυριακή τῆς Ὁρθοδοξίας κηρύσσει τήν ἔμπρακτη βίωση τῆς πίστεως, πού σημαίνει ἀλλαγὴ ζωῆς καί φανέρωση τοῦ Χριστοῦ μέσα ἀπό ἐμᾶς. Ὅ,τι κηρύσσουν καί ζοῦν οἱ ἅγιοι.

Εὐαγγελισμός τῆς Θεοτόκου

πρωτ. Βασιλείου Θερμοῦ
Καθηγητοῦ ΑΕΑΑ - Παιδοψυχιάτρου

Χηγορτή τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, ἀδελφοί μου, εἶναι ἀπό τίς ἀδικημένες στήν χώρα μας. Ἀπό τότε πού ἀποφασίστηκε νά πανηγυρίζουμε τή μέρα αὐτή τόν χαρμόσυνο «σηκωμό» τοῦ γένους μας, δηλαδή τήν ἔναρξη τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1821, τό κοσμοϊστορικῆς σημασίας γεγονός τῆς Ἐνανθρώπησης τοῦ Χριστοῦ πέρασε στήν ἀφάνεια. Δέν τό συλλογιζόμαστε, δέν κηρύττουμε πάνω σέ αὐτό, δέν συγκλονιζόμαστε ἀπό τά σωτήρια ἀποτελέσματά του. Τό Ἔθνος ἐπισκίασε τήν Ἐκκλησία ὡς Σῶμα τοῦ Χριστοῦ!

Ἐμεῖς ὅμως σήμερα θά ἀποπειραθοῦμε νά ἐμβαθύνουμε στήν θεολογική σημασία τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Παναγίας μας, ἡ ὁποία γίνεται καί ὑπαρξιακή σημασία. Καί αὐτό συμβαίνει, ἡ πρέπει νά συμβαίνει, μέ ὅλες τίς Δεσποτικές καί Θεομητορικές ἐορτές. Ἄν δέν ἀνακαλύπτουμε τό νόημά τους γιά τήν ζωή μας, θά παραμείνουν μόνο ἀφορμή θαυμασμοῦ καί σεβασμοῦ, χωρίς νά μᾶς ἀλλάζουν.

Ὁδηγός μας σέ αὐτή τήν ἐμβάθυνση σήμερα θά εἶναι ὁ Ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας, ἓνας μᾶλλον ἄγνωστος ἀλλά σπουδαῖος Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος ἔζησε τόν 14^ο αἰῶνα στήν Θεσσαλονίκη. Ἀκοῦστε ἓνα ἀπόσπασμα ἀπό

τήν ὁμιλία του στόν Εὐαγγελισμό τῆς Θεοτόκου:

«Ἴδου ἡ δούλη Κυρίου, γένοιτό μοι κατὰ τὸ ρῆμά Σου, αὐτά εἶπε καί ἀμέσως ὅλα πραγματοποιήθηκαν. Καί ὁ Λόγος Σάραξ ἐγένετο καί ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ἔτσι μόλις ἡ Παρθένος ἔδωσε τήν ἀπάντησή της στό Θεό, δέχεται ἀπ' αὐτόν τό Πνεῦμα πού δημιουργεῖ τήν ὁμόθεη γιά ἐκείνη σάρκα. Ἦταν λοιπόν ἡ φωνή της, φωνή δυνάμεως ὅπως εἶπε ὁ Δαυίδ. Καί πλάθεται ἔτσι, μέ λόγο μητρικό, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος. Καί κτίζεται μέ τή φωνή τοῦ κτίσματος ὁ Δημιουργός. Καί μόλις, ὅπως εἶπε ὁ Θεός, *γενηθήτω φῶς*, ἔγινε ἀμέσως φῶς, ἔτσι ἀμέσως μέ τή φωνή τῆς Παρθένου τό ἀληθινό Φῶς ἀνέτειλε καί ἐνώθηκε μέ τήν ἀληθινή σάρκα καί κυοφορήθηκε αὐτός πού θά φωτίσει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον» (*Εἰς τὸν Εὐαγγελισμόν τῆς Ὑπεραγίας ἡμῶν Θεοτόκου καί Ἁειπαρθένου Μαρίας*, 10, στό *Ἡ Θεομήτωρ*, Ἀθήνα: ἐκδ. Ἀποστολικῆς Διακονίας 1989, σ. 159).

Ρίγος μᾶς καταλαμβάνει ἂν συνειδητοποιήσουμε τί μᾶς εἶπε ἐδῶ ὁ Ἅγιος Νικόλαος Καβάσιλας. Οὔτε λίγο οὔτε πολύ, ἀνεβάζει τά λόγια μέ τά ὁποῖα ἡ Παναγία μας ἀνταποκρίθηκε στήν πρόσκληση τοῦ Θεοῦ στό ἴδιο ἐπίπεδο μέ τά λόγια

μέ τά ὅποια Αὐτός δημιούργησε τόν κόσμο! Τά πρῶτα ἐκεῖνα λόγια ἔπλασαν τόν ἄνθρωπο, τά δεύτερα ἐτοῦτα λόγια τόν ἀνέπλασαν. Μέ τίς δημιουργικές λέξεις τοῦ Θεοῦ ὁ κόσμος ἤλθε στό φῶς τῆς ὑπαρξῆς, μέ τίς ταπεινές λέξεις ἀποδοχῆς τῆς νεαρῆς Μαρίας ἀνοίγει ὁ δρόμος γιά νά μπεῖ ὁ κόσμος στήν ἐν Χριστῷ ὑπαρξή. Φυσικά, τά λόγια τῆς δέν ἐξιωνονται μέ τά λόγια τοῦ Θεοῦ δικαιοματικά, ἐκ φύσεως, ἀλλά κατά Χάριν, λόγω τῆς εὐδοκίας Του.

Ἀποτελεσμα αὐτοῦ τοῦ ἀσύλληπτου «Ναί» τό ὅποιο ἡ Παναγία ξεστόμισε, συνεχίζει ὁ Ἅγιος Νικόλαος, ἦταν νά πλάθεται ὁ Λόγος Χριστός! Πλάθεται ἡ ἀνθρώπινη φύση Του δηλαδή, μέσα ἀπό τήν βούληση ἐνός ἀνθρώπου! Ἐάν ὁ Ψαλμός θαύμαζε παλιά πῶς ὁ Θεός ἔφτιαξε τόν ἄνθρωπο λίγο παρακάτω ἀπό τούς ἀγγέλους, τώρα ὁ συγκεκριμένος αὐτός ἄνθρωπος, μιά γυναίκα, ἀνεβαίνει σέ ὕψος πού οἱ ἄγγελοι ἀδυνατοῦν νά διανοηθοῦν. Γίνεται συνδημιουργός τοῦ Θεοῦ!

Ὁ Καβάσιλας, μέ τήν ἔμπνευση τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, γίνεται τολμηρός στόν λόγο του: ὁ Υἱός καί Λόγος κτίζεται! Χρησιμοποιεῖ ἕνα ρῆμα πού ταιριάζει καί ἀνήκει μόνο στά κτιστά, δηλαδή στόν ἄνθρωπο καί στόν κόσμο. Μόλις ἡ Παναγία πείθεται καί ἀποδέχεται, τό δεύτερο Πρόσωπο τῆς Ἁγίας Τριάδος εἰσέρχεται καί στήν κτιστή τάξη, μέ ἀπλά λόγια, στήν δική μας κατηγορία. Καί ἀφοῦ ταπεινώνεται τόσο ὥστε νά λαμβάνει σῶμα ἀπό ἕναν ἄνθρωπο, γίνεται πλέον χρε-

ώστης στό ἀνθρώπινο γένος. Πράγματι, ἀδελφοί μου, ἀπό τότε καί στό ἐξῆς ὁ φιλόανθρωπος Θεός συμπεριφέρεται διακριτικά, μέ εὐγνωμοσύνη θά λέγαμε, σάν νά χρωστάει σέ ὅλους μας ἀφοῦ χρωστάει σέ ἕναν ἐκπρόσωπό μας, τήν Παναγία. Καί ἀνεβάζει ἔτσι τά δικά μας λόγια ἀποδοχῆς, τό δικό μας «Ναί» στήν πρόσκλησή Του, σέ ἐπίπεδο ἰσοδύναμο μέ τῆς Θεοτόκου, ἐφόσον μέ αὐτό τό «Ναί» γινόμαστε καί ἐμεῖς συνδημιουργοί τῆς ἀναγέννησής μας.

Ἡ σπουδαία αὐτή σύλληψη τοῦ Ἁγίου Νικολάου Καβάσιλα, τήν ὅποια μέ συντομία σᾶς παρουσίασα, ἀποτελεῖ ἕναν θαυμαστό καί πρωτότυπο ὕμνο στό ἀνθρώπινο πρόσωπο. Ἀναδεικνύει τήν δύναμη τῆς ἐπιθυμίας μας, τοῦ λόγου μας, τῆς ἐλευθερίας μας. Φανερώνει πόσο βαθιά καί πλούσια μᾶς ἔχει ἐξοπλίσει ὁ Θεός καί πόσο ὑψηλή εἶναι ἡ κλήση τήν ὅποια μᾶς ἀπευθύνει. Κοντά στόν Χριστό οἱ ἄνθρωποι ἀποκτοῦμε ἀξία καί ἡ ἀρχή ἔγινε μέ τήν Παναγία μας. Γινόμαστε συνεργάτες Του, ὅπως τό διατύπωσε ὁ Ἀπόστολος Παῦλος: εἴμαστε συνεργοί Θεοῦ.

Ἀπομένει νά συνειδητοποιήσουμε τό μεγαλεῖο τῆς δημιουργίας μας καί τῆς πρόσκλησής μας. Ἡ ἐλεύθερη συγκατάθεση τῆς Θεοτόκου κατά τόν Εὐαγγελισμό δείχνει καί τόν δρόμο καί τούς καρπούς αὐτῆς τῆς ἐπιλογῆς. Ἀδελφοί, προσοχή πῶς χρησιμοποιοῦμε τήν ἐλευθερία μας! Ἐπαγρύπνηση μήπως σπαταλάμε τήν πολύτιμη ἀνθρώπινη ιδιότητά μας! Ὁ Θεός τήν τιμᾷ, ἐμεῖς;

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς στόν δρόμο πρὸς τὴ νεωτερικότητα

Δημητρίου Ν. Μόσχου
Ἀναπληρωτοῦ Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

Ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς ἔζησε τὸν 14^ο αἰ. καὶ ἡ θεολογικὴ του σκέψη μαζί με τὸ ἔργο τῶν συνοδοιπόρων καὶ μαθητῶν του ὀνομάσθηκε Ἠσυχαστικὴ θεολογία. Στὴν μεταβυζαντινὴ περίοδο ἡ πρόσληψη τοῦ ἔργου του περνοῦσε μέσα ἀπὸ τὰ φίλτρα τῆς πολιτιστικῆς ταυτότητας, με ἀπλά λόγια ὅπως οἱ Καθολικοὶ περιέφεραν τὸ ἔργο τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτη (πού γοήτευε καὶ πολλοὺς Ὀρθόδοξους τὸν 15^ο αἰ.), ἔτσι καὶ οἱ Ὀρθόδοξοι (καὶ εἰδικά οἱ Ἕλληνες) σύμφωνα με κάποιους ἐκκλησιαστικούς συγγραφείς, μπορούσαν νὰ ἀντιπαραθέσουν τὸν Γρηγόριο Παλαμᾶ. Ὅμως, πραγματικὴ ἐπίπτωση εἶχε τὸ ἔργο του μόλις τὴν δεκαετία τοῦ 1950, ὅταν ὁ Jean Meyendorff ἐξέδωσε τίς Τριάδες Ὑπὲρ τῶν ἱερῶς ἡσυχάζόντων καὶ συνέγραψε στὰ Γαλλικά τὴν θεμελιώδη μονογραφία «Εἰσαγωγή στὴ σπουδὴ τοῦ Ἁγίου Γρηγορίου Παλαμᾶ» τὸ 1959 (δυστυχῶς, ἀμετάφραστη στὰ Ἑλληνικά μέχρι σήμερα!). Παρὰ κάποιες μονομέρειες, ἡ ἐργασία αὐτὴ ὑπῆρξε πραγματικὴ συμβολὴ στὴν κατανόηση ἑνός ὕστερου κεφαλαίου στὴν Ὀρθόδοξη δογματικὴ διδασκαλία καὶ τὸ ἔναυσμα γιὰ οὐσιαστικὴ συζήτηση παγκοσμίως γιὰ ζητήματα ὅπως ἡ γνῶση τοῦ Θεοῦ, ἡ φύση τῆς σωτηρίας κλπ.

Ὅπως δὴποτε αὐτὴ ἡ συζήτηση ἐπηρεάσθηκε ἀπὸ τὴν στροφὴ στίς πηγές καὶ τὴν

ἐπανανακάλυψη τῆς Ὀρθόδοξης πατερικῆς παράδοσης πού ξεκίνησε ἀπὸ τοὺς θεολόγους καὶ στοχαστές τῆς Ρωσικῆς διασποράς (πνευματικὸς ἀπόγονος τῶν ὁποίων ἦταν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Meyendorff) ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Ἕλληνες, ὅπως τὸν π. Ἰωάννη Ρωμανίδη. Ὁ τελευταῖος μέσα στοῦ κλίμα τῆς κριτικῆς ἀποκάθαρσης ἀπὸ ἐπιδράσεις τῆς δυτικῆς θεολογίας καὶ ὑπὸ τὸ κράτος ἐντυπώσεων ἀπὸ τὸν τόπο καταγωγῆς τοῦ πρώτου ἀντιπάλου τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ, τοῦ μοναχοῦ Βαρλαάμ, δηλαδή τὴν Καλαβρία καὶ τὴν ἐπίδραση πάνω στοὺς μαθητές τοῦ τρίτου ἀντιπάλου τοῦ Παλαμᾶ, Νικηφόρου Γρηγοροῦ, τῆς σχολαστικῆς μεθόδου, τοποθέτησε σχεδόν αὐθαίρετα τὴν ἀντιπαραθέση Παλαμᾶ - ἀντιησυχαστῶν μέσα στὴν ἀντίθεση Ὀρθόδοξης Ἀνατολῆς-λατινικῆς Δύσης. Πράγματι, ἡ διδασκαλία περὶ θείων ἐνεργειῶν φαίνεται νὰ ἀντιστρατεύεται τὴν ἀπλότητα τοῦ Θεοῦ πού θεωρεῖ ἀδιαπραγμάτευτη ἡ δυτικὴ θεολογία γιὰ τὴν περίτεχνη σύνθεσή της Ἀριστοτελισμοῦ καὶ χριστιανικῆς διδασκαλίας. Ὅμως, ἀκόμη κι ἂν ὁ δεῦτερος ἀντίπαλος καὶ πρῶην μαθητῆς τοῦ Παλαμᾶ Γρηγόριος χρησιμοποιεῖ τὸν Αὐγουστῖνο (πού ὑποτίθεται ὅτι βρίσκεται πίσω ἀπὸ τὴν ριζικὴ «ἀπόσυρση» τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἀποκάλυψή Του μέσω κτισμάτων), δὲν παραλείπει κι ὁ ἴδιος ὁ Παλαμᾶς νὰ κάνει

το ίδιο! Έπομένως, τά επιχειρήματα για μία πολεμική Άνατολής-Δύσης μέσα στην ήσυχαστική έριδα είναι ανέρειστα. Αντίθετα, μία άλλη σοβαρή διάσταση διαφαίνεται αμέσως μέσα στά κείμενα τών πιό πρωτότυπων και στοχαστικῶν αντιπάλων τοῦ Παλαμᾶ, δηλαδή τοῦ Βαρλαάμ και τοῦ Γρηγοῤᾶ, ἐνῶ σχεδόν πουθενά δέν βρίσκουμε σ' αὐτούς ἐκτενείς παραθέσεις δυτικῶν θεολόγων. Αὐτή ἡ διάσταση εἶναι ὁ «καημός» τῆς ἑλληνικῆς Άνατολής για αἰῶνες: ἡ χρήση τῆς κληρονομιάς τοῦ Πλατωνισμού και τοῦ Νεοπλατωνισμού στό πρόβλημα τῆς γνώσης τοῦ Θεοῦ και τῆς σχέσης μαζί Του. Ἕνα πρόβλημα πολύ σημαντικό για μᾶς σήμερα.

Πράγματι, οὔτε ἡ σχέση Θεοῦ και κόσμου ἀμφισβητεῖται ἀπό τούς ἀντιπάλους τῆς ήσυχαστικῆς θεολογίας, οὔτε πουθενά συζητοῦνται λεπτομέρειες για τήν τεχνική τῆς νοεῤᾶς προσευχῆς. Ὁ ἴδιος ὁ Γρηγόριος Παλαμᾶς παρουσιάζει συνοπτικά στην ἀρχή τῶν Τριάδων τίς θέσεις τῶν ἀντιπάλων του: ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ εἶναι «προγραμματισμένη» μέσα μας και «ἐνεργοποιεῖται» καταλαβαίνοντας τόν «Νοῦ τοῦ Θεοῦ», ὅταν γνωρίσουμε τό «ἀρχιτεκτονικό σχέδιο» τοῦ κόσμου μέσα ἀπό τά μαθηματικά και κυρίως τήν Ἀστρονομία. Εἶναι μία ἐποχή πού ἡ συσσώρευση μαθηματικῶν γνώσεων (μέσα ἀπό ἀντιγραφῆ χειρογράφων, εἰσαγωγή τοῦ μηδενός στά μαθηματικά, πρόβλεψη ἐκλείψεων, κατασκευή ἀστρολάβου κλπ.) ἀνοίγει τόν δρόμο στην πρώιμη νεωτερικότητα, στό ἡλιοκεντρικό σύμπαν και στίς μεγάλες γεωγραφικές ἀνακαλύψεις πού θά συμβοῦν στή Δυτική Εὐρώπη λίγο μετά, μέ ἀφετηρία τους τήν Ἰταλική Ἀναγέννηση. Αὐτή,

ὁμως, θά ξεκινήσει ἀπό τήν γόνιμη μεταφύτευση τῆς γνώσης τῶν κειμένων και κυρίως αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς (κατά βᾶσιν πλατωνικῆς) φιλοσοφικῆς «θεολογίας» πού προαναφέραμε ἀπό τήν Ἀνατολή.

Τί πρόβλημα διέβλεψε ὁ ἅγιος Γρηγόριος Παλαμᾶς σ' αὐτό; Ἀπαντᾶ ὁ ἴδιος: ἄν εἶναι ἔτσι «γραμμένη» μέσα μας μ' αὐτόν τόν τρόπο ἡ γνώση τοῦ Θεοῦ, γιατί ὁ ἄνθρωπος πράττει το κακό; Προφανῶς, ἐπειδή διέστρεψε τόν ὅποιο εἰκονισμό τοῦ Θεοῦ μέσα του μέ τήν ἁμαρτία και τήν ἐξέγερση ἐναντίον Του. Ἐπομένως, πραγματική γνώση τοῦ Θεοῦ ἔρχεται μέ τήν μετοχή σ' Ἐκεῖνον μέ τήν τήρηση τῶν ἐντολῶν τοῦ Εὐαγγελίου, τήν ἀγάπη, τήν ἄσκηση, τήν ἐκκλησιαστική ζωή. Στην πραγματικότητα τό μυστήριο τοῦ κακοῦ (πού ἀκυρώνει ἡ διαστρέφει τή γνώση τοῦ Θεοῦ) ἐξαρθᾶται ἀπό τήν ἱστορική πράξη τοῦ ἀνθρώπου, δηλαδή ἀπό τήν ἐλευθερία του. Ἡ σχέση μέ τόν Θεό δέν εἶναι συνεπῶς τό «ξεπατίκωμα» μᾶς ἐντός μας αὐτῆς εἰκόνας, ὅπως το ἤθελαν οἱ πλατωνίζοντες, ἀλλά συνδιαμόρφωση μέ τόν Θεό μᾶς κινούμενης εἰκόνας πού σταδιακά ἀποκαλύπτει τό τέλος τοῦ ἔργου πού εἶναι τά ἔσχατα. Αὐτή ἡ συνδιαμόρφωση εἶναι μετοχή στίς «Θεῖες Ἐνέργειες». Γι' αὐτό και τό πρόταγμα τῆς θεολογίας τοῦ Γρηγορίου Παλαμᾶ εἶναι πιό δυναμικό, ἐνῶ ἡ θεωρία τῶν πλατωνίζοντων θά ἔχει μεγάλη πορεία στόν σύγχρονο «μαθηματικοποιημένο» πολιτισμό, ἀλλά δέν παίρνει σοβαρά τή δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου νά καταστρέψει, ἄν τό θέλει, ὅποιοδήποτε «σχέδιο» ἔχει φτιαχτεῖ γι' αὐτόν. Ἡ συνδιαμορφούμενη πορεία πρὸς τή σωτηρία εἶναι ἕνα ἀπρογραμματιστό ἄλλα ἐλευθερίας.

Εισαγωγή στό Κανονικό Δίκαιο
καί τήν Κανονική Οίκονομία (ΚΔ')
Ἡ ὄντολογική ὑπόσταση τῶν Ἱερῶν Κανόνων
(Προεπισκόπηση μιᾶς κανονικῆς πραγματικότητας
σέ νομικιστική ὁμηρία)

Σεβ. Μητροπολίτου Περιστερίου κ. Γρηγορίου
Καθηγητοῦ Κανονικοῦ Δικαίου Θεολογικῆς Σχολῆς Ε.Κ.Π.Α.

5. Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱερῶν Κανόνων

«Τούτους [ἀνθρώπους] οὐκ ἄν τις ἀμάρτοι κοινόν προσειπὼν ἱατρῆιον, ἐκάστοις τῶν νοσοῦντων κατάλληλα κεραυνῶντας τὰ φάρμακα. [...]. Ἔστι δὲ οὐς μὴ προσειμένους μήτε τὰ φάρμακα, μήτε τὰ ἐπιτάγματα τούτων [Κανόνων], ἀλλ' ἑαυτοῖς τὸν τῆς μετανοίας λιμένα τῇ ἀπειθείᾳ προσχώσαντας, παντὸς βασιλέως αὐθεντικώτερον μετιόντες, τῆς αἰωνίου κληρουχίας ὑπερίδουσιν». (Ματθαῖος Βλάσταρις, «Προθεωρία», Σύνταγμα ΡΠ, τ. 6, σ. 4-5).

Ἐχοντας ἀναφερθεῖ στήν ὑπόσταση καθ' ἑαυτήν, στόν χαρακτήρα, στό περιεχόμενο στόν σκοπό καί στίς προτεραιότητες τῶν Ἱερῶν Κανόνων, ἔχει συνεπαγόμενα πολύ μεγάλη σημασία νά ἀποδοθεῖ τό πῶς αὐτοί ὁραματίζονται τήν Ἐκκλησία τοῦ Ἀναστάσιου Χριστοῦ. Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἱερῶν Κανόνων εἶναι, μεταξύ τῶν ἄλλων, στήν διαποίμανση τῶν ἀνθρώπων καί τῶν λαῶν, «Ἐκκλησία Οἰκονομίας», ἡ ὁποία χαρακτηρίζεται, ἀπό τήν μία μεριά, ἀπό τήν διακριτική καί διαλεκτική σχέση ἐλευθερίας καί ἀγάπης («ἀγαπητική οἰκονομία»), καί, ἀπό τήν ἄλλη, ἀπό τό ἀνοιχτό κάλεσμα «μετανοίας»¹ πρός ὅλους, ἦτοι ἐπιστροφῆς τῶν ἀνθρώπων ὡς Σώματος στήν κοινωνία μέ τόν Τριαδικό Θεό, τό γεγονός αὐτό πού θεολογικά τό ἀποκαλοῦμε ὄντολογική συνάντηση καί κοινωνία κτιστοῦ-ἀ-

κτιστοῦ, πού δέν εἶναι τίποτε ἄλλο παρά τό Σημεῖο συνάντησης (≠ Παράδεισος), τὰ Ἔσχατα καί ἡ Βασιλεία. Μέ τήν ἔννοια αὐτή, οἱ Κανόνες δέν λειτουργοῦν (καί δέν θά μπορούσαν ἐξ ἄλλου νά λειτουργοῦν) ποινικά, ποινοδοτικά καί τιμωρητικά, ἐκδικητικά καί ἀνταποδοτικά γιά τόν κάθε ἀστοχήσαντα ἢ διολισθήσαντα ἄνθρωπο, ἀλλά ἀποσκοποῦν ἄμεσα καί ἔμμεσα κατά περίπτωση (προσωπική ποιμαντική) νά ἐπαναγάγουν καί νά προσανατολίσουν τόν μέν ἄνθρωπο προσωπικά, τούς δέ λαούς συλλογικά ὡς Σῶμα (= Ἐκκλησία) πρός τό συγκεκριμένο καί δεδομένο, μετά τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, «ἐσχατολογικό μέλλον»². Ἔτσι, «ἐπειδή ἀπό τήν περίσταση τῆς ἀνάγκης [τήν ἱστορική συναφειακότητα] προσδιορίστηκε ἡ ἀκρίβεια τοῦ κανόνα, ὥστόσο δέν περιορίζεται ποτέ ὁ κανόνας

της οίκονομίας»³, άκυρώνοντας τοιουτοτρόπως έκ βάθρων κάθε μορφή στανικού και πειθαναγκαστικού νομικισμού στους Ίεροϋς Κανόνες.

Μέ τόν τρόπο άκριβώς αυτόν και στην προοπτική της προσανατολιστικής έσχατολογικά πορείας άντιλαμβάνονται οί Ίεροί Κανόνες τήν τόσο παρεξηγημένη σήμερα έννοια της «άμαρτίας», πού δέν είναι παρά ή άκοινωνιακή άστοχία του άνθρώπου του «έκζητούντος Θεόν»⁴ ώς “τοξοβόλου κοινωνίας”, στην κάθε απόπειρά του του «έπιτυχειν Θεόν», ή «άστοχία του νά έπιτύχει» δηλ. τήν κοινωνία του μέ τόν Θεό, καθώς και ή όντολογική διολίσθηση στην προοπτική αυτή, και όχι ή πράξη πού χρήζει ποινικής και άνταποδοτικής διόρθωσης και άποκατάστασης. Τό στίγμα ενός τέτοιου «μετα-νοητικού» καλέσματος και «μετα-νοητικής» προοπτικής τό άπευθύνει ταυτόσημα τόσο ό Χριστός όσο και ό Ίωάννης ό Πρόδρομος βιβλικά («Μετανοείτε· ήγγικε γάρ ή Βασιλεία των Ούρανών»⁵) και άντίστοιχα ή Έκκλησία λειτουργικά όμότροπα (ή Θεοφάνεια-6 Ίανουαρίου και ή έορτή του άγίου Ίωάννου του Προδρόμου-7 Ίανουαρίου διαδοχικά, μέ τά άκριβώς άντίστοιχα εύαγγελικά έορτολογικά κείμενα). Συνεπώς, «μετάνοια» συνιστά τό άρχικό γεγονός της απομάκρυνσης του άνθρώπου από τόν Δημιουργό Πατέρα, αποκόπτοντας πλήρως τήν κοινωνία μαζί Του⁶ και άναχωρώντας σε έξω-όντολογική «χώρα μακράν»⁷, πού δέν είναι άλλη από τήν τωρινή άκοινωνιακή μας κατάσταση στην διάσταση της Ίστορίας του «νϋν αιώνα»⁸ –στό «καλώς έστιν ήμās ὡδε είναι»⁹, για τό όποίο ό Χριστός είπε

«άγωμεν έντεϋθεν»¹⁰...-, και καλείται μέ άγαπητικό κάλεσμα νά έπιστρέψει στην όντολογική κοινωνία μέ τόν Δημιουργό Τριαδικό Θεό, για τήν όποία και πλάστηκε άποκλειστικά. Μέ άλλα λόγια, «μετάνοια» είναι κυρίως και πρωτίστως «ή έπιστροφή του άπομακρυνθέντος “άσώτου άνθρώπου” στον άγαπώντα και άπαύστως άναμένοντα Πατέρα»¹¹, τό «έκζητείν και έπιτυχειν Θεόν» ή άκριβέστερα, τό έδραίο βεληνεκές άνάμεσα στο «έκζητείν» και τό «έπιτυχειν» τόν Θεό, ό όποιος είναι κοινωνία¹² και μās καλεί άέναα σε κοινωνία μαζί Του. Όστόσο, στην έποχή μας δέν άντιμετωπίζεται ή μετάνοια όντολογικά, δηλ. ως ὄραμα έπιστροφής προς «άγκάλας τάς πατρικάς»¹³, ὅπως διαφαίνεται κυρίαρχα στην μοναδική στο είδος της παραβολή του Άσώτου πολύ χαρακτηριστικά, αλλά φιλοσοφικά και ήθικιστικά, ως νά έπρόκειτο για τήν άρχαιοελληνική φιλοσοφική «άποκάθαρση» και μόνον από τά άνθρώπινα πάθη, καταφάσκοντας και πλειοδοτώντας έτσι για μία **άτομική σωτηρία** δυτικού χριστιανικού τύπου, έχοντας ουσιαστικά άπολέσει τήν προσφιλή και περίφημη «**συσσωτηρία**» πού επικαλούνται σύσσωμοι οί Πατέρες της Έκκλησίας. Κοντολογίς, «μετάνοια» είναι ή **ανάταση** του άνθρώπου προς τόν Τριαδικό Θεό («έκζητείν») και ή **κοινωνία** μαζί Του («έπιτυχειν»).

Κατά συνέπεια, δέν ίσχύει καθόλου αυτό πού έπισυνέβη στους ύστερους καιρούς, από επίδραση νομικιστική ή/και ήθικιστική, μέσα στην Έκκλησία, ότι δηλ. χρησιμοποιούμενοι οί Ίεροί Κανόνες έρμηνευτικώς έσφαλμένα, προκλήθηκε κάτι

τό τελείως ἀδιανόητο καί γιά τούς ἴδιους καί γιά τήν Ἐκκλησία: ἡ θεσμική ποινικοποίηση τῆς ἀμαρτίας (sic)!..., ὅποτε καί τό κάλεσμα γιά μετάνοια ἀποκτᾶ περιεχόμενο ἠθικιστικό καί ἀτομικιστικό («νά φροντίσω γιά τίς ἀμαρτίες μου, γιά νά σώσω τήν ψυχή μου»! [sic]). Ὁ ἐρχομός τοῦ Χριστοῦ μέ τήν Ἐνσάρκωσή Του καί ἡ Τριαδική φανέρωση τοῦ Θεοῦ ὡς ἀρχετυπική κοινωνία¹⁴ στήν Βάπτισή Του καί τά Θεοφάνια ἀπαρτίζουν ὄρατες προϋποθέσεις, γιά νά μορφοποιηθεῖ τό ἤδη παύλειο λεχθέν «χρηστόν» κάλεσμα τοῦ «ἀπωλεσθέντος» Θεοῦ πρὸς τόν «ἀπομακρυνθέντα» ἄνθρωπο μέ τήν κωδική λέξη: «Μετα-νοεῖτε» καί «μετά-νοια»¹⁵. Ἀπό αὐτό τό «Μετα-νοεῖτε», πού ἀποτελεῖ κάλεσμα καί ταυτόχρονα ἔναυσμα γιά ἀλλαγὴ πλευσῆς, δίκην πυξίδας, καί γιά ἀλλαγὴ πορείας, ἐν εἶδει βακτηρίας, στήν ἐνδιάμεση διαδρομῇ (πού συνδέει τό Βάπτισμα μέ τήν Βασιλεία), πηγάζει ἡ ἀνάδυση τῶν Ἱερῶν Κανόνων ὡς ἐρεισίωτο καί ἐρεισίδοτο ἀντέρεισμα προσανατολισμοῦ σέ αὐτήν τήν ἐνδιάμεση διαδρομῇ. Ἔτσι, ἡ μετάνοια, τό ὄντολογικό αὐτό αἶτημα τοῦ Χριστοῦ –πού ἔγινε στήν Ἐκκλησία κεντρικός ποιμαντικός πυρῆνας καί διακτινισμός ὄλων τῶν λοιπῶν ἐκφάνσεων τῆς Ἐκκλησιακῆς ζωῆς, γιά νά συνδράμει τόν ἄνθρωπο τόν «ἐκζητοῦντα Θεόν» νά

«ἐπιτύχει τόν Θεόν»–, ἀπό καθολικό γεγονός ἐσχατολογικῆς κοινωνίας γίνεται ὑπόθεση ἰδιωτική αἰωνιστικῆς/ἐγκόσμιας ἀτομικῆς σωτηρίας. Τί σημασία μπορεῖ νά ἔχει τελικά ἡ «μετά-νοια», ἂν δέν ἐπιθυμοῦμε ὄντολογικά τήν «ὀμό-νοια» μέ τόν Θεό; Μόλις χαθεῖ το ὄντολογικά «ὀδοδεικτικό» τῶν Ἱερῶν Κανόνων, ἀναδύεται τό κυρίαρχο «ποινικό» καί «νομικ(ιστικ)ό», συνοδευόμενο ἀπό ἕνα πνεῦμα πού δέν σχετίζεται μέ τόν θεολογικό πυρῆνα τους καί προδίδει ἄρδην τόν λόγο ὑπαρξῆς τους μέσα στήν Ἱστορία καί στούς κόλπους τῆς Ἐκκλησίας. Ἐπί τῆς οὐσίας τους, οἱ Ἱεροί Κανόνες ἀπηχοῦν τήν ἐκκλησιακὴ ἀνθρωπολογία καί σωτηριολογία. Ἐπομένως, ἡ Ἐκκλησία τῆς Οἰκονομίας οἰκονομεῖ κατὰ βάση τήν μετάνοια, τήν ἐπαναγωγή τῆς ἀρχικῆς κοινωνίας Θεοῦ καί ἀνθρώπου¹⁶, ἥτοι τήν πρόσληψη τοῦ ἀπομακρυνθέντος ἀπὸ τόν Θεό ἄνθρωπο, ὅπως ἀκριβῶς σημειολογικά τό ἐπισημαίνει ὁ Χριστός –στήν περίφημη παραβολή τοῦ Ἀσώτου υἱοῦ καί τοῦ πολυεύσπλαχνου Πατέρα¹⁷–, ἐκπληρώνοντας πρωτίστως καί ὁ ἴδιος μέ τήν Ἐνσάρκωσή του ἀκριβῶς αὐτήν τήν πρόσληψη, καθὼς καί τήν διαπροσωπικὴ ἐπαναφορά, τήν κοινωνιακὴ ἐπανασύνδεση, καί τήν ἐσχατὴ ὄντολογικὴ ἐπιστροφή καί ἐπαναγωγή τοῦ ἀνθρώπου στὸν Δημιουργό Θεό¹⁸.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Βλ. Ρωμ 2,4. 2. Πβ. Πρξ 2, 25-35 καί 7, 55-56). 3. Κανόνας 37/Πενθέκτης ἡ ὑπογράμμιση δικῆ μας. 4. Πβ. Λκ 19,3, ὅπου ὁ Ζακχαῖος, ἂν καί ἀρχιελάνης, ἂν καί πλούσιος, «ἐζήτει ἰδεῖν τὸν Ἰησοῦν», ὡς γεγονός ἀρχῆς μετανοίας... Αὐτὸ ἐτέθη ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία καί ἐορτολογικὰ ὡς ἀρχὴ τοῦ Τριωδίου, πού συνιστᾶ καί αὐτὸ γεγονός μετανοίας στό ξεκίνημα τῆς πορείας μας πρὸς τό Πάσχα καί τὴν συνάντησή μας μέ τόν Ἀναστημένο Χριστό. Τὸ αὐτὸ ἐμφαίνεται καί κατὰ τὴν ἀποστροφή τοῦ λόγου τοῦ ληστῆ πρὸς τόν Χριστὸ πάνω στὸν σταυρὸ, ὡς ἕνα ἀντίστοιχο ὁμολογὸ γεγονός μετανοίας (πβ. Λκ 23,40-43). 5. Μθ 4,17 καί 3,2 ἀντίστοιχα. Πβ. Λκ 14, 15-24. 6. Βλ. Γεν 3,1-24. 7. Λκ 15,13. 8. Βλ. Β' Τιμ 4,10. Πβ. Ἐφεσ 1:21. 9. Βλ. Μκ 9,5. 10. Ἰω 14,31. 11. Βλ. Λκ 15, 11-32, αὐτὸ πού συνιστᾶ ἀνακεφαλαιωτικὰ τό ἀντιπροσωπευτικώτερο κάλεσμα ὄντολογικῆς ἐπαναγωγῆς καί κοινωνίας τοῦ ἀπομακρυνθέντος ἀνθρώπου πρὸς τόν ἀναμένοντα Θεό. 12. Α' Ἰω 4,8 καί 16: «Ὁ Θεὸς ἀγάπη (= κοινωνία) ἐστίν». 13. Πβ. Λκ 15,20. 14. Πβ. Γεν 1,26-27. 15. Βλ. Ρωμ 2,4. 16. Βλ. Γεν 2,15 καί 3,8 καί 23. 17. Βλ. Λκ 15,11-32. 18. Πβ. Γεν 1,26-27.

Ἰχνηλατώντας τήν συνοδικότητα (III)

Ἀρχιμ. Ἀμφιλοχίου Μήλτου
Δρος Θεολογίας

Ἀπό τή Δεύτερη στήν Πρώτη
Βατικανή Σύνοδο

Ἡ ἰχνηλασία τῆς συνοδικότητας στή σειρά αὐτή τῶν ἄρθρων θά γίνει, ὅπως ἔχουμε ἀναγγεῖλει, σέ διάλογο μέ τήν ρωμαιοκαθολική θεολογία. Τό θέμα αὐτό, στόν ρωμαιοκαθολικό χῶρο, ἀναφάνηκε κατά ἓνα ἰδιαίτερο τρόπο στόν 20^ο αἰῶνα, στό πλαίσιο τῆς Δεύτερης Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ. Στό παρόν καί τά ἐπόμενα ἄρθρα, θά παρουσιάσουμε σύντομα τό ἱστορικό αὐτοῦ τοῦ γεγονότος καί τό πῶς συνδέεται μέ τό ζήτημα τῆς συνοδικότητας.

Στό δογματικό κείμενο «Περί Ἐκκλησίας» τῆς Β' Βατικανῆς Συνόδου, γνωστό μέ τίς δύο πρῶτες του λατινικές λέξεις *Lumen gentium*, δεσπόζει ἡ θεωρία τῆς «συλλογικότητας τῶν ἐπισκόπων», δηλαδή ἡ ἰδέα ὅτι τό σύνολο τῶν ρωμαιοκαθολικῶν ἐπισκόπων, χάρις στήν ταυτόσημη ἐπισκοπική τους χειροτονία, συγκροτοῦν ἓναν σύλλογο, ἓνα σῶμα (*collegium, corpus, ordo*) τοῦ ὁποίου κεφαλή εἶναι ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης. Ἡ «ἐπισκοπική συλλογικότητα» δέν εἶναι ἀπλῶς μία διδασκαλία τῆς τελευταίας γενικῆς Συνόδου τῆς ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας ἀλλά τό κεντρικό θέμα τοῦ περί Ἐκκλησίας Συντάγματός της. Σύμφωνα μέ κάποιους συγγραφεῖς συνιστᾷ τή σπονδυλική στήλη τῆς Συνόδου ἢ τό

κέντρο βάρους της¹. Κατά μία παρατήρηση τοῦ O. Rousseau, ἀμέσως μετά τό τέλος της, ἡ Β' Βατικανή θά μείνει στήν ἱστορία ὡς ἡ Σύνοδος τῆς συλλογικότητος². Ἡ θεωρία αὐτή προκάλεσε ἔντονη ἀντιπαράθεση κατά τίς ἐργασίες τῆς Συνόδου καί μαζί μέ τό κεφάλαιο περί Θεοτόκου εἶναι τό θέμα πού ἀπασχόλησε γιά μεγαλύτερο χρονικό διάστημα τίς συνοδικές συζητήσεις. Πολλή συζήτηση προκάλεσε τό ζήτημα τῆς συλλογικότητας καί στήν μετασυνοδική περίοδο, κατά τήν φάση ἀποδοχῆς (*reception*) τῆς Β' Βατικανῆς. Γιά νά γνωρίσουμε τήν ἱστορία αὐτῆς τῆς θεωρίας εἶναι ἀπαραίτητο νά ἀναζητήσουμε τό νῆμα πού συνδέει τήν πρώτη μέ τή δεύτερη Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ.

Πράγματι, ἡ δεύτερη Βατικανή δέν μπορεῖ νά κατανοηθεῖ παρά μόνο σέ σχέση μέ τήν πρώτη Σύνοδο τοῦ Βατικανοῦ (1869-1870). Ἕνας ἀπό τούς σκοπούς τῆς δευτέρας Συνόδου ἦταν νά συνεχίσει ἢ νά συμπληρώσει τήν ἐκκλησιολογία τῆς Α' Βατικανῆς ἢ ὁποία ἔμεινε ἡμιτελής ἐξαιτίας τῆς ξαφνικῆς διακοπῆς τῆς Συνόδου ἀπό τόν γαλλοπρωσικό πόλεμο (1870-1871). Λίγο μετά τό τέλος τῆς Β' Βατικανῆς, ὁ νέος τότε θεολόγος J. Ratzinger (μετέπειτα Πάπας Βενέδικτος) ἔγραφε: «ἓνας ἀπό τούς θεμελιώδεις στόχους τῆς δευτέρας Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ ἦταν

νά συμπληρώσει με μία διδασκαλία περί του επισκοπικού βαθμού τή διδασκαλία περί πρωτείου πού είχε διακηρύξει ή πρώτη. Μετά τό τέλος τής Συνόδου πού επέβαλαν οί συνθήκες, ή διδασκαλία αὐτή είχε μείνει ἕνα ἐπιμέρους κομμάτι ἀπό τό μεγάλο ἀλλά ἀνολοκλήρωτο ἐκκλησιολογικό σύστημα πού ή Σύνοδος στόχευε νά οἰκοδομήσει. Τό τρίτο κεφάλαιο τοῦ *Lumen gentium* πραγματοποίησε αὐτό τό ἔργο, λαμβάνοντας ὡς διήκουσα ιδέα τή θεώρηση τής συλλογικῆς δομῆς τοῦ ἐπισκοπικοῦ ἀξιώματος»³.

Ἡ πρώτη Σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ, στό δογματικό της κείμενο *Pastor aeternus* (18 Ἰουλίου 1870), ὄρισε ἀφενός ὅτι ὁ Ρωμαῖος ποντίφικας ἔχει ἐξουσία δικαιοδοσίας πάνω σέ ὅλη τήν Ἐκκλησία, ἐξουσία πού εἶναι ἐπισκοπική, ἄμεση, πλήρης, κυριαρχική, ὑπέρτατη καί τακτική⁴, καί ἀφετέρου ὅτι τό πρωτεῖο αὐτό ἀπολαμβάνει τό ἀλάθητο τής Ἐκκλησίας σέ θέματα διδασκαλίας καί ἠθικῆς⁵. Γιά νά ὑποστηρίξει αὐτή τή διδασκαλία, τό Κείμενο ἀναφέρεται σέ προηγούμενες Συνόδους: Λατερανό IV (1215), Λυών II (1274), Φερράρα-Φλωρεντία (1439) ὅπου βρίσκουμε τίς ἀπαρχές τοῦ ὀρισμοῦ τοῦ πρωτείου παγκόσμιας δικαιοδοσίας. Ἡ συζήτηση καί ή ψήφιση τοῦ *Pastor aeternus* προκάλεσε σημαντική ἀντιπαράθεση πού ὀδήγησε μία μερίδα τῶν Ρωμαιοκαθολικῶν (ιδιαίτερα στή Γερμανία) νά ἀπορρίψουν αὐτή τή διδασκαλία καί νά ἀποσχιστοῦν ἀπό τήν ρωμαιοκαθολική Ἐκκλησία (τό σχίσμα τῶν παλαιοκαθολικῶν). Ἔτσι 70 ἐπίσκοποι ἔφυγαν ἀπό τήν πρώτη Βατικανή ὥστε νά μὴν ψηφίσουν τό κείμενο, τό ὁποῖο ἀποδέ-

χτηκαν οἱ ὑπόλοιποι 535 συνοδικοί μέ ἐξαίρεση δύο⁶. Ἡ ἀναχώρηση τῆς μειοψηφίας αὐτῆς, ή ὁποία ἦταν ἀντίθετη στή διατύπωση τοῦ παπικοῦ ἀλαθίτου, ὀφειλόταν, ἐπίσης, στήν παρέμβαση τοῦ Πάπα Πίου IX, ὁ ὁποῖος ἄνευ συζητήσεως πρόσθεσε τή φράση "non autem ex consensu Ecclesiae" στήν ἐξῆς πρόταση τοῦ συνοδικοῦ Κειμένου: «οἱ διακηρύξεις αὐτές τοῦ Ρωμαίου ποντίφικος εἶναι μὴ ἐπαναδιατυπούμενες (ἀλάθητες) ἀπό μόνες τους καί ὄχι ἐν δυνάμει τῆς συμφωνίας τῆς Ἐκκλησίας».

Εἶναι ἀλήθεια ὅτι ή Πρώτη Βατικανή δέν μπορεῖ νά γίνει κατανοητή παρά μόνο μέσα στό ἱστορικό της πλαίσιο⁷. Τό δόγμα τοῦ πρωτείου, ὅπως διατυπώθηκε τό 1870, ὑπῆρξε ἀναμφίβολα ή ἀπάντηση στά ὑπολείμματα τῶν προβλημάτων τοῦ κονσιλιαρισμοῦ, τοῦ ἐπισκοπαλισμοῦ (*episcopalisme*) καί καί τοῦ γαλικανισμοῦ (*gallicanisme*). Στό πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ ἄρθρου δέν μποροῦμε νά παρουσιάσουμε τήν περίπλοκη ἱστορία καί θεωρία αὐτῶν τῶν κινήματων. Περιοριζόμαστε νά ποῦμε πολύ χονδρικά ὅτι ἔχουν ὡς κοινό χαρακτηριστικό τους ἕνα συνεχῶς ἐπανερχόμενο πρόβλημα, μία διεκυστίνδα πού ἐπί αἰῶνες ἀπασχολοῦσε τήν ρωμαιοκαθολική ἐκκλησιολογία⁸ καί συνοψίζεται στό ἐρώτημα: εἶναι ὁ πάπας ή ή σύνοδος πού ἔχει τήν τελική ή ὕψιστη ἐξουσία;

Παράλληλα, οἱ ἀποφάσεις αὐτές θέλησαν νά ἀντιμετωπίσουν τίς προκλήσεις τῆς ἐποχῆς, τίς διεκδικήσεις τοῦ μοντέρνου πολιτισμοῦ, τόν αὐξανόμενο ρασιοναλισμό καί τίς πολιτικές ἀνατροπές πού ἀπειλοῦσαν τή δομή τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας⁹. Σύμφωνα μέ ἕναν ειδικό, τόν

H. Pottmeyer, «Ἡ συνείδηση τῆς παπικῆς Ρώμης ὑπαγορεύεται τόν 19^ο αἰώνα ἀπό μία τριπλή τραυματική ἐμπειρία. Ἡ πρώτη τραυματική ἐμπειρία εἶναι ἐκκλησιαστικῆς φύσεως, οἱ λέξεις τῆς κλειδιά εἶναι: κονσιλιαρισμός, Προτεσταντική Μεταρρύθμιση, γκαλικανισμός. Τό δεύτερο τραῦμα τῆς εἶναι πολιτικῆς φύσεως, οἱ λέξεις κλειδιά του εἶναι: σύστημα Ἐκκλησίας Κράτους (*Staatkirchentum*) καί

Γαλλική Ἐπανάσταση μέ τίς συνέπειές τῆς. Τό τρίτο τραῦμα εἶναι διανοητικῆς φύσεως, οἱ λέξεις κλειδιά του εἶναι: ρασιοναλισμός, φιλελευθερισμός καί ἐκκοσμίκευση». Ἐνώπιον ὄλων αὐτῶν τῶν προκλήσεων, ὁ ρωμαιοκαθολικισμός τοῦ 19^{ου} αἰώνα προσπάθησε νά διασφαλίσει τήν ἐνότητά του, ἐξυψώνοντας ἀκραῖα τή θέση τοῦ πάπα διαμέσου ἐνός δογματικοῦ ὀρισμοῦ.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Βλ. Pierre Eyt, "La collégialité", στό *Le deuxième Council du Vatican*, Ρώμη: École française de Rome 1989, σ. 541. **2.** Olivier Rousseau, "Vatican II à partir des Conciles précédents", *Irénikon* 38 (1965) 447 (434-452). **3.** Joseph Ratzinger, "La collégialité épiscopale. Développement théologique", στόν τόμο Barauna Guilherme (sous la dir.), *L'Église de Vatican II*, t. III, Paris: Cerf 1966, US 51c, σ. 763. Ἐπίσης βλ. Joseph Komonchak, "Le combat pour le concile durant la préparation", στόν τόμο Alberigo Giuseppe (dir.), *Histoire du Concile Vatican II*, t. I, Paris: Cerf 1997, σ. 328. **4.** Giuseppe Alberigo (sous la dir.), *Les Conciles œcuméniques, Les décrets*, Tome II-2, Trente à Vatican II, πρωτότυπα κείμενα σέ ἐπιμέλεια τῶν G. Alberigo, J.A. Dossetti, P.P. Joannou, C. Leonardi et P. Prodi, γαλλική ἔκδοση ἀπό τούς A. Duval, B. Lauret, H. Legrand, J. Moingt, B. Sesboué, Paris: Cerf 1994, σ. 1653-1657. **5.** Alberigo, *Les décrets*, t. II-2, σ. 1659. **6.** Laurent Villemain, "La constitution *Lumen gentium* et sa réception", *Revue théologique de Louvain* 45 (2014) 330, n. 2. **7.** Βλ. κυρίως Hermann J. Pottmeyer, *Le rôle de la papauté au IIIe millénaire. Une relecture de Vatican I et de Vatican II*, Paris: Cerf, 2001, coll. "Théologies", σ. 39-54. Σύμφωνα μέ τόν ἱστορικό τοῦ παπικοῦ πρωτείου Klaus Schatz (*La primauté du pape. Son histoire des origines à nos jours*, Paris: Cerf 1992), τό δόγμα τοῦ πρωτείου εἶναι τό ἀποτέλεσμα μιᾶς μακρᾶς ἐξέλιξης καί εἰδικά μιᾶς προϊστορίας 70 χρόνων ἀπό τή Γαλλική Ἐπανάσταση (βλ. σ. 211-226). **8.** Βλ. Yves Congar, *L'Église, de saint Augustin à l'époque moderne*, Paris: Cerf 2009, σ. 440-450. Ὁ π. Congar τονίζει ὅτι ὅλες αὐτές οἱ διευκρινίσεις στόχευαν νά ἐξαλείψουν τούς *conciliarisme, gallicanisme* ἢ *episcopalisme*, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες θεωρεῖ ὁ πάπας εἶχε ἕνα μέρος τῆς ἐξουσίας πού χρειάζόταν καί τό μέρος τῶν ἐπισκόπων γιά νά εἶναι πλήρης (σ. 448). **9.** Pottmeyer, ὁ.π., σ. 39-40.

Μοναχοί στό Ἅγιον Ὅρος φουρνίζουν ψωμί (φωτ. Κώστας Μπαλάφρας)

Πασχαλινές προετοιμασίες: τά λαμπροκούλουρα, Πάρος 1970 (φωτ. Ζαχαρίας Στέλλας)

Ὁ Ἀνώνυμος μαθητῆς τοῦ Προδρόμου (Ἰω 1.35-40) καί ἡ κατά Ἰωάννην “Πολιτεία” τοῦ Ἀναστάντος Χριστοῦ

Σταύρου Γουλούλη
Δρος Βυζαντινῆς Τέχνης

Ἡ Πολιτεία τῶν (ἀνα)γεννημένων τέκνων τῆς Ἐρήμου [Ἰω 1.13: ὅσων «ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθησαν», βλ. Ἐφημέριος 1 (2023)], ὀλοκληρώνει τόν προορισμό της: **α)** Δημιουργεῖται ἀπό τόν Πρόδρομο, τόν ἐπίσημο μάρτυρα [1.32-34: «ἐώρακα καί μεμαρτύρηκα»] στήν Ἀναγόρευση τοῦ βαπτιζόμενου Ἰησοῦ. Ὁ Λόγος ὁ ἐν ἀρχῇ (1.14), ὁ δημιουργός τοῦ κόσμου (1.1-2), ἀνανεώνει στήν Ἐνσάρκωση τή δημιουργία τοῦ κόσμου καί ὡς ἐντολοδόχος τοῦ Πατρός (1.29-34), τοῦ Ἐκπορευόντος τό Πνεῦμα, φανερώσει δημόσια τή παρουσία Του στήν ἄρτι συσταθεῖσα Πολιτεία τῆς Ἐρήμου. **β)** Ἐξελίσσεται σέ Πολιτεία τοῦ εὐαγγελιστῆ Ἰωάννη στήν προσωπική-μυστηριακή της διάσταση. Ὅλα εἶναι μία ἐνότητα, ἐξασφαλίζεται ὁ αὐτός δίαυλος ἐπικοινωνίας πλέον μέ τόν Τριαδικό Θεό. Τώρα ὑπάρχουν μάρτυρες δύο μαθητές τοῦ Προδρόμου, ὁ Ἀνδρέας κι ἕνας ἀνώνυμος (1.38-40). Εἶναι οἱ πρῶτοι μαθητές τοῦ Χριστοῦ: «Τῇ ἐπαύριον» τῆς Βαπτίσεως (1.35), ἐρχόμενοι στό κατάλυμα τοῦ Ἰησοῦ (1.39), μέ δική τους προαίρεση (1.38). Τόν ἕναν, τόν Ἀνδρέα, τόν ἐξαίρει ὡς ἀδελφό τοῦ Πέτρου πού τόν ὀδηγεῖ στόν Χριστό! (Ἰω 1.41). Τόν ἄλλον, τόν ἀνώνυμο μαθητή ἀλλά πάντα βασιικό μάρτυρα, τόν “ἀγνοεῖ”.

Ἐχει ὁμως ὁ Ἀνώνυμος ρόλο ὡς ἕνας ἐκ τῶν δύο μαρτύρων σέ ὅσα ἀκολουθοῦν, συνδέοντας τήν Πολιτεία τοῦ Προδρόμου μέ τήν Πολιτεία τοῦ Ἰησοῦ (κατά Ἰωάννην); Ἄν δέν γινόταν μαθητῆς τοῦ Χριστοῦ, γιατί νά ἀναφερθεῖ; Θεωρεῖται ὡς ὁ συγγραφέας, δηλαδή ὁ Ἰωάννης [Σ. Ἀγουρίδης, Ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης, ἐκδ. Παν/μίου Ἀθηνῶν, 6, 19 κ.έ. (κεφ. 4)]: 1. Ἄν ἡ ἔννοια μαρτυρεῖν εἶναι σέ διαρκῆ χρήση στόν εὐαγγελιστή Ἰωάννη, κάπου τριάντα φορές (!), εἶναι δυνατόν νά μήν ἔχει ρόλο ἕνας ἀναγκαῖος αὐτόπτης δεύτερος μάρτυρας; Δύο μάρτυρες θέλει ρωμαϊκό δίκαιο (*testis unus, testis nullus*) καί ἐβραϊκό (*Mθ 18.16*). 2. Κάθε Πολιτεία, ὕλική ἢ λογική, ἔχει οἰκιστή, δημιουργό. Ὁ Ἰωάννης μέχρι τό τέλος τοῦ εὐαγγελίου φέρεται ἀνωνύμως ὡς ὁ μαθητῆς «ὄν ἡγάπα» (21.20) ἢ «Ἄλλος» [πβ. Ἰω 13.23: Μυστικός Δεῖπνος, 19.26: Σταύρωση 20.2-3, κλπ., στό τέλος μόνον ἀποκαλύπτεται: 21.24: «Οὗτός ἐστιν ὁ μαθητῆς ὁ μαρτυρῶν ... καί ὁ γράψας ταῦτα, καί εἶδαμεν ὅτι ἀληθῆς αὐτοῦ ἡ μαρτυρία»]. Ἄν ὁ Ἀνδρέας ἔφερε τόν ἀδελφό του Πέτρο (1.41) κι ἔγινε ἀρχηγός, τώρα, ἀφοῦ ἐμφανίζονται ἐπικεφαλῆς τῶν Μαθητῶν οἱ δύο καλούμενοι Βοανηγοές (*Μκ 3:17*: Ἰάκωβος, Ἰωάν-

νης), ὁ Ἰωάννης ἀφενὸς θά πρέπει αὐτός νά ἔφερε τόν ἀδελφό του Ἰάκωβο στόν Ἰησοῦ [βλ. Ἀγουρίδης, σ. 28], ἀφετέρου θά πρέπει νά ἦταν ὁ Ἄνωνυμος μαθητής! Ὁ ἑταῖρος τοῦ Ἀνδρέα! Τό βιβλικό ὑπόστρωμα συντείνει σέ μιά τέτοια ἐρμηνεία. Στά εὐαγγέλια τίποτα δέν εἶναι περιττό. Ἡ συνολική δομική θεώρηση τοῦ εὐαγγελίου, ὑπερβαίνουσα τήν κατά λέξιν, δίνει ἐπιπλέον διάσταση σέ τέτοια “οὐδέτερα” σημεῖα.

Ἄν ὁ «γράψας» εἶναι δημιουργός κειμένου πού νοεῖται ὡς Πολιτεία, γιατί νά μή θέτει τόν ἑαυτό του ὡς μάρτυρα ἐξ ἀρχῆς; Σέ τέτοιο ὑπαρξιακό κείμενο εἶναι δυνατόν νά μήν εἶναι πανταχοῦ παρών; Ἡ κατά Ἰωάννην Πολιτεία εἶναι προσωπικό Μυστήριο, μαρτυρία, διαρκῆς ἑορτή, ὅλα συμβαίνουν σέ ἑορτές (Πάσχα, Σκηνοπηγία, Ἑγκαίνια). Εἶναι ἑορτή τοῦ Ἄμνου, ὅπως τήν προεξαγγέλλει ὁ Πρόδρομος (1.29), καί κορυφώνεται τό Πάσχα μέ τή σταυρική Θυσία (κεφ. 19). Ὁ συγγραφέας βιώνει τό μυστήριο τοῦ φωτός τοῦ Λόγου πλήρως. Ἄλλιῶς θά ἔφτιαχνε ἕνα γραμμικό κείμενο, ὅπως τῶν Συνοπτικῶν, οἱ ὁποῖοι δέν ἦταν μάρτυρες ἐξ ἀρχῆς!

Οἱ δύο Μαθητές ὡς μάρτυρες εἶναι σύνδεσμοι στή νέα κατάσταση: Στόν Χριστό ἀνήκει ἡ μέλλουσα Πολιτεία κατά Πρόδρομο [1.30: «ἔμπροσθεν»]. Τό ὄραμα τῆς Ἁγ. Τριάδος βιώνει ἕνας, ὁ Πρόδρομος (1.32-34) ἀλλά τό μεταβιβάζει στους δύο ἀναγκαίους μάρτυρες, πρῶτους μαθητές τοῦ Χριστοῦ. Ἀσφαλῶς ἡ ἀπόκρυψη εἶναι θέμα τεχνικῆς καί διακρίσεως: ποιητικῆ ἀδεία, γιά νά ὑπάρχει ἐνδιαφέρον, ἀποκρύπτεται στήν ἀρχή

καί ἀποκαλύπτεται στό τέλος ὁ ποιητής (γράψας) καί ταυτόχρονα «μαρτυρῶν» τοῦ γραπτοῦ εὐαγγελίου, ὁ ἑαυτός του. Πρέπει νά εἶναι λοιπόν τό χ. 1.35-40 τό ἀρχικό σημεῖο αὐτοαναφορικότητας τοῦ συγγραφέα, ἀνώνυμου πού ἀργότερα ἀποκτᾶ τή μορφή τοῦ μαθητῆ «ὄν ἠγάπα». Ἀπό Ἄνωνυμος, πάντως μάρτυρας, ἔγινε Ἀγαπημένος μέχρι τό τελευταῖο συμπόσιο (κεφ. 21).

Στό τέλος τοῦ εὐαγγελίου (21.15) ὁ Χριστός ἀναγορεύει ποιμένα τόν Πέτρο –δέν εἶναι ὁ πρῶτος μάρτυρας τῆς νέας Πολιτείας–, ἀλλά αὐτό συνδυάζεται μέ τόν πάντα “ἄνωνυμο” μαθητῆ «ὄν ἠγάπα» (21.20-23), τόν πρῶτο καί κύριο μάρτυρα. Δηλαδή ὀρίζεται ἡ σχέση τοῦ Πέτρου μέ τόν γράψαντα, «ἀκολουθοῦντα» Ἰωάννη (21.20), γιά τόν ὁποῖο ἐρωτᾶται ὁ Χριστός ἀπό τόν Πέτρο τί θά ἀπογίνει (21.18).

Οὐσιαστικά ὁ Ἰωάννης προσθέτει μία νέα ἐπένδυση –πάνω στήν ἴδρυση πόλεως πού ἀνανεώνει τή δημιουργία τοῦ κόσμου– στήν προηγηθεῖσα ἀφήγηση τοῦ κατά Μᾶρκον εὐαγγελίου πού ἀρχίζει μέ τή φανέρωση τοῦ «ἀγγέλου» τοῦ Θεοῦ βαπτιστῆ Ἰωάννη, «βωῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ». Εἶναι αὐτόπτης μάρτυρας τῆς Πολιτείας τοῦ Προδρόμου, δημιουργώντας τήν κατά τό εὐαγγέλιό του δημόσια Πολιτεία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἀπό τή Βάπτισις ὡς τό τελικό γεῦμα τοῦ Ἀναστάσιου Κυρίου μέ τούς μαθητές Του. Τό εὐαγγέλιο / Πολιτεία ἔχει κτίτορα, τόν “γράψαντα”, πού εἶναι παρών ὡς τό τέλος (πβ. 21.24), ἀνώνυμος ἀπό διάκριση ἢ ὡς κάτι αὐτονόητο.

Ὁ Χριστιανισμός στὰ Βρετανικά νησιά XV Ἐπιλογικά

Ἀρχιμ. Παντελεήμονος Τσορμπατζόγλου
Δρος Θεολογίας - Ἱερ. Προϊστ. Ἱ.Ν. Ἁγίων Ἀναργύρων Ψυρρή

Ὁ Θεόδωρος ἀπό τήν Ταρσό τῆς Κιλικίας ἐξεδήμησε εἰς Κύριον στίς 19 Σεπτεμβρίου 690, σέ ἡλικία 88 ἐτῶν, στό Canterbury καί τάφηκε στόν ναό τῶν ἀπ. Πέτρου καί Παύλου, ἡ τοῦ ἁγ. Αὐγουστίνου ὅπως εἶναι γνωστός σήμερα, ἐκεῖ ὅπου θάπτονταν οἱ ἀρχιεπίσκοποι καί οἱ βασιλεῖς τοῦ Kent¹. Ἡ ἡμέρα ἐκδημίας τοῦ Θεοδώρου ἐξαρχῆς ἀναγνωρίσθηκε ὡς ἡμέρα μνήμης καί τιμῆς τοῦ ἁγίου, μέ παράλληλη τιμή καί τήν ἡμέρα χειροτονίας του 26^η Μαρτίου². Σέ μεταγενέστερη περίοδο, τό 1091, κατασκευάσθηκε μία νέα λάρνακα γιά τά λείψανα τοῦ ἁγίου, ἡ ὁποία ὁμως καταστράφηκε μέ το περιεχόμενό της τήν ἐποχή τῆς Μεταρρυθμίσεως (16^{ος} αἰ.).

Μετά τήν ἐκδημία τοῦ Θεοδώρου, λόγω δυναστικῶν ἐρίδων καί πολεμικῶν συγκρούσεων μεταξύ τῶν γειτονικῶν βασιλείων, ὁ θρόνος ἔμεινε κενός γιά δύο ἔτη· τελικά στίς 29 Ἰουνίου 693 ἐξελέγη ὁ Berhtwald (Brihtwald, Bertwald), ἡγούμενος τῆς μονῆς τοῦ Reculver, ὡς διάδοχος τοῦ Θεοδώρου. Ἀξιοσημείωτο εἶναι ὅτι ὁ Berhtwald ἐνῶ ἐξελέγη ἀπό τούς ἐπισκόπους τῆς Ἀγγλίας, ταξίδευσε στήν Λυών (Lyons) γιά νά χειροτονηθεῖ ἀπό τόν ἐπίσκοπο Godin καί μετά στήν Ρώμη γιά νά λάβει τό pallium ἀπό τόν πάπα Σέργιο Α' ³.

Ὁ ἅγιος Θεόδωρος ἀπό τήν Ταρσό τῆς Κιλικίας ἐποίμανε τήν ἀρχιεπισκοπή τοῦ Canterbury μέχρι τῆς ἐκδημίας του γιά 22 συναπτά ἔτη. Τά χρόνια τῆς ποιμαντορίας του θεωροῦνται ἀπό τόν Βέδα ὡς τά εὐτυχέστερα ἀπό τότε πού ἐγκαταστάθηκαν οἱ Ἀγγλο-Σάξονες στό νησί⁴.

Ἄν σκεφθοῦμε ἀπό ποῦ ξεκίνησε, Ταρσό τῆς Κιλικίας, ποῦ ἔζησε, Κωνσταντινούπολη, Ρώμη καί σέ μεγάλη ἡλικία βρέθηκε σέ μία ἄγνωστη καί μακρινή χώρα, Ἀγγλία, καί ὅτι μέσα σέ μία εικοσαετία ὄχι μόνον ὀργάνωσε τήν Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας ἀντιμετωπίζοντας πληθώρα προβλημάτων, ἀλλά ἔθεσε καί τίς βάσεις τῶν γραμμάτων καί τῶν τεχνῶν μέ τήν ἴδρυση τῆς σχολῆς τοῦ Canterbury, τῆς ὁποίας ἡ ἀκτινοβολία ξεπερνοῦσε τά ὅρια τῆς Βρετανίας, ὥστε δικαίως ἐκτιμᾶται ὡς μοναδική στήν λατινική Δύση ἀπό τήν ἐποχή τῆς ὑστερης ἀρχαιότητας μέχρι τόν 12^ο αἰ.⁵, τότε μόνον δέος μᾶς καταλαμβάνει καί ἐνεοί θαυμάζουμε το μεγαλεῖο τοῦ ἁγίου.

Στό πρόσωπο τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τιμᾶται ἡ ἐνωμένη Ὁρθοδοξία καί ἡ οἰκουμενική συνείδηση τῆς Ἐκκλησίας. Ταυτόχρονα τιμῶνται καί ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ πνευματικοί του πατέρες πού ἐξέθρεψαν καί ἐνέπνευσαν τό ἱεραποστολικό φρόνημα

τοῦ ἁγίου, μέ πρῶτον τόν ἅγιο Μάξιμο τόν Ὁμολογητή.

Ἄς σημειώσουμε, κατακλείοντας τόν λόγο περί τοῦ ἁγίου Θεοδώρου τοῦ Ταρσῆα ἀρχιεπισκόπου Canterbury, Ἀγγλίας, ὅτι στό ὄλο ἐγχείρημά του στή Βρε-

τανία καί στήν ἐπιτυχία θά πρέπει νά ἀναγνωρίσουμε ἴση μοῖρα καί στόν ἀββᾶ Ἀδριανό τόν Ἄφρο, ὁ ὁποῖος τόν ἀνακάλυψε καί τόν συνόδευε ὄλα αὐτά τά χρόνια στή διακονία του στούς τραχεῖς Ἀγγλο-Σάξονες, μένοντας πάντα στή σκιά.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Ὁ καθεδρικός ναός τοῦ Canterbury ἰδρύθηκε ἀπό τόν ἅγ. Αὐγουστῖνο τό 602, ὁ ὁποῖος τόν ἀφιέρωσε στόν Σωτήρα Χριστό. Οἱ ἀρχαιολογικές ἐρευνες κάτω ἀπό τό δάπεδο τό 1993 ἀποκάλυψαν τά θεμέλια τοῦ ἀρχικοῦ σαξονικοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ, ὁ ὁποῖος ἦταν χτισμένος κατά μήκος μίας πρώην ρωμαϊκῆς ὁδοῦ. Ὁ Αὐγουστῖνος ἵδρυσε ἐπίσης τό μοναστήρι τῶν ἁγ. Πέτρου καί Παύλου ἔξω ἀπό τά τείχη τῆς πόλεως, τό ὁποῖο ἀργότερα ἀφιερώθηκε στόν ἅγ. Αὐγουστῖνο, ὅπου γιά αἰῶνες ἦταν ὁ τόπος ταφῆς τῶν βασιλέων τοῦ Kent καί τῶν ἀρχιεπισκόπων τοῦ Canterbury, στό ὁποῖο ἀναφέρεται ὁ Βέδας· βλ. R. Willis, *The architectural history of Canterbury Cathedral*, London 1845, ἐπανέκδ. Richmond 2006, σ. 1-22· N. Brooks, *The Early History of the Church of Canterbury: Christ Church from 597 to 1066*, London 1984, σ. 15-71· P. Collinson, N. Ramsay, M. Sparks (ἐπιμ.), *A History of Canterbury Cathedral*, Oxford 1995, ἀναθ. ἔκδ. 2002. Μνημειώδης εἶναι ἡ μιμητική τάση τῶν ἐκκλησιαστικῶν κατασκευῶν, ναῶν ἀλλά καί ὀνομασιῶν, τῆς Ρώμης στόν πρώιμο Ἀγγλο-σαξονικό κόσμο· βλ. J. Moorhead, "Bede on the Papacy", *Journal of Ecclesiastical History* 60 (2009), 217-232, ἐδῶ σ. 217, σημ. 1. 2. Βλ. D. Farmer, "Theodore of Tarsus", στό *The Oxford Dictionary of Saints*, Oxford 2004, σ. 496-497. 3. Βέδας, *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, V. 8. Βλ. Brooks, *The Early History of the Church of Canterbury*, ὅ.π., σ. 76- 80. 4. *Ἐκκλησιαστική Ἱστορία*, V. 8. 5. Βλ. Lapidge, "Theodore of Tarsus", ὅ.π., σ. 228-229.

Ὁ Ἐπιτάφιος
στήν Ὀλυμπο τῆς Καρπάθου, 1981
(φωτ. Hector Christiaen)

Σχολαστικισμός

π. Γεωργίου Βλαχόπουλου

Ἐφημ. Ἱ.Ν. Ἀγίας Βαρβάρας Ὑδρας - Ὑποψ. Δρος Θεολογίας

Γιὰ νά γίνει κατανοητό τό πέρασμα ἀπό τόν θεολογικό στοχασμό στόν στοχασμό περί Θεοῦ στή Δύση, εἶναι ἐπιβέβλημένη ἡ ἀναφορά στήν περίοδο τοῦ σχολαστικισμοῦ. Στό προηγούμενο ἄρθρο («Εἰσαγωγικό», Ἐφημέριος, τχ. 6, 2022, σ. 38-40) ἀναφερθήκαμε στή λειτουργία τῆς φιλοσοφίας ὡς βακτηρίας τῆς θεολογίας. Ἡ «ὑποταγή» ὅμως αὐτή ἀφαιρεῖ ἀπό τή δημιουργική ἐνέργεια τῆς ἴδιας τῆς φιλοσοφίας, ἐπειδή στή θεολογία καταλαμβάνει μεγάλο κομμάτι, ἡ παράδοση, τό μυστηριακό καί τό ὑπέρολογο, μέ μία λέξη τό δόγμα. Ἔτσι, ἡ σχολαστική θεολογία περιορίζεται στήν ἐπεξεργασία τοῦ ἤδη ὑπάρχοντος ὕλικου ἀπό τή φιλοσοφία –ἐντός τοῦ θεολογικοῦ στοχασμοῦ– καί ἡ ἐπαναδιατύπωσή του, ὑπό νέο πρίσμα, αὐτό τῶν ἔργων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων, στά κείμενα τῶν ὁποίων ἀπέκτησαν πρόσβαση οἱ σχολαστικοί, μέσω τῶν ἀραβικῶν μεταφράσεων.

Συνεπῶς, γιά τούς σχολαστικούς ἡ ἀλήθεια εἶναι κάτι πού ἔχει βρεθεῖ, δεδομένο *a priori* καί μᾶς ἔχει παραδοθεῖ. Ἔργο τοῦ ἀνθρώπινου πνεύματος εἶναι, κατά τόν καθ. Ν. Ι. Λούβαρη, ἡ πρόσληψη, ἡ κατανόηση καί ἡ ἀφομοίωσή της. Σύμφωνα μέ τά παραπάνω λοιπόν ἡ φιλοσοφία δέν μπορεῖ νά καταλήξει σέ διαφορετικές

λύσεις τῶν πραγμάτων, ἀπλῶς μπορεῖ νά ἐπεξεργαστεῖ τή διατύπωσή τους καί νά τά ἐκφράσει μέ διαφορετικό τρόπο.

Ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τά παραπάνω, οἱ φιλόσοφοι τοῦ Ὑστερου Μεσαίωνα δέν ἀποτελοῦν τούς δημιουργούς μιᾶς νέας κοσμοθεωρίας, ἀλλά εἶναι συντεταγμένοι ἐκφραστῆς μιᾶς ἀλήθειας. Αὐτό καταφαίνεται στά ἔργα τους, τά περισσότερα ὑπό τόν τίτλο *Summae* (= Συνόψεις), στά ὁποῖα μέ προδιαγεγραμμένο σχέδιο, βασιζόμενοι στά δόγματα καί τά χωρία τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καί σέ συνδυασμό μέ τή χρήση τῶν θεμελιωδῶν ὅρων πού περιέχονται στά συγγράμματα τῶν φιλοσοφικῶν αὐθεντιῶν τοῦ παρελθόντος, προσπαθοῦν νά συμβιβάσουν ὅλα αὐτά μεταξύ τους καί νά τά ἐναρμονίσουν, ἐπαναδιατυπώνοντας τήν παραδεδομένη ἀλήθεια.

Ὡς ἡ κύρια πηγή τῶν Σχολαστικῶν θεωρεῖται κατά βάσιν ἡ φιλοσοφία τῶν Πατέρων (Αὐγουστίνος, Βοήθιος, ψευδο-Διονύσιος Ἀρεοπαγίτης, Ἰωάννης Δαμασκηνός). Ἐπειτα, ἡ ἑλληνική φιλοσοφία ἀπό τήν ὁποία ἀντλοῦν ἄμεσα καί ἔμμεσα, ἐνῶ σέ αὐτές τίς πηγές προστίθενται ἀργότερα ἡ ἀραβική καί ἰουδαϊκή φιλοσοφία ἡ ὁποία ἐπίσης ἐπιχειρεῖ νά συνθέσει τήν ἑλληνική διάνοηση, κυρίως τόν Ἀριστοτέλη, μέ τή θρησκευτική πίστη.

Ἡ σχολαστική φιλοσοφία χωρίζεται σέ τρεῖς περιόδους: τήν ἀρχαία σχολαστική (9^{ος}-12^{ος} αἰ. μ.Χ), τή μέση (13^{ος} αἰ.) καί τήν ὕστερη (14^{ος}-15^{ος} αἰ.). Κατά τήν ἀρχαία περίοδο τοῦ σχολαστικισμοῦ κυριαρχεῖ ἡ Πλατωνική φιλοσοφία, ὅπως αὐτή ἐκφράζεται μέσω τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου. Μοναδικό ἀντικείμενο τῆς φιλοσοφικῆς νόησης εἶναι ὁ θεός καί ἡ ψυχή. Αὐτή ἡ θέση ἀποσκοπεῖ στή συστηματική θεμελίωση τοῦ δόγματος μέσω τῆς λογικῆς καί τήν ἀπόδειξη τῆς συμφωνίας τῶν ἐκπροσώπων τῆς θεολογικῆς καί τῆς φιλοσοφικῆς αὐθεντίας. Οἱ ἐκπρόσωποι αὐτῆς τῆς περιόδου δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα στά δόγματα τῆς ἐνσάρκωσης καί τῆς τριαδικῆς ὑπόστασης τοῦ Θεοῦ.

Κατά τή δεύτερη περίοδο ἡ ἀριστοτελική φιλοσοφία λαμβάνει τά ἦνια. Οἱ ἐκπρόσωποι αὐτῆς τῆς περιόδου προσπαθοῦν νά διατυπώσουν μιά καθολική

κοσμοθεωρία μέ κέντρο καί κορυφή το Θεό.

Στήν ὕστερη περίοδο τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας ἐπέρχεται ὁ τέλειος χωρισμός μεταξύ ἑλληνικῆς φιλοσοφίας καί πίστεως. Ἡ ἐπιφυλακτική στάση τῶν μοναχικῶν ταγμάτων τῆς Ρωμαιοκαθολικῆς Ἐκκλησίας, ιδιαίτερα τῶν Φραγκισκανῶν, ἀπέναντι στήν ἀριστοτελική φιλοσοφία καί τή σύνδεση τῆς θεολογίας μέ τήν ἐπιστήμη γίνεται ριζοσπαστική. Ἔτσι ἀπό τή μία ἡ φιλοσοφική ἐπιστήμη ἀπογαλακτίζεται ἀπό τή θεολογία, ἀπό τήν ἄλλη ἀποκρούεται ἡ θεωρία τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτη καί ὁ ἄνθρωπος ἐπιστρέφει στήν ἀπομόνωση τῆς ψυχῆς πού βρίσκεται σέ ἕναν κόσμο ξένο πρὸς τόν Θεό.

Αὐτή ἡ περίοδος εἶναι πού θά προετοιμάσει τό ἔδαφος γιά τίς φυσικῆς ἐπιστήμες τῶν νέων χρόνων καί γιά τή θρησκευτικότητα τῆς Μεταρρύθμισης.

Ὁ Ἐπιτάφιος
στήν Ὀλυμπό
τῆς Καρπάθου, 1981
(φωτ. Hector Christiaen)

Ἡ Ἀθωνιάς Ἀκαδημία ἀπό τίς ἀπαρχές ὡς σήμερα

Ἀρχιμ. Κωνσταντίνου Στ. Φουντουκίδη
Ἱερ. πρ. Ἱ.Ν. Ὁσίας Ξένης Θεσσαλονίκης - πρ. Καθ. Ἀθωνιάδος

Πρώτος σχολάρχης διορίζεται ὁ ἐπ' ἄρετῇ ἀλλά καί μορφώσει διακεκριμένος μαθητής τοῦ ὀσίου Γερασίμου τοῦ Βυζαντίου, ἱεροδιάκονος Νεόφυτος Καυσοκαλυβίτης, ὁ ὁποῖος ἀναλαμβάνει καθήκοντα τὴν 1^η Δεκεμβρίου 1749.¹ Τό 1752 διορίζεται σχολάρχης ὁ ἀρχιμανδριτῆς Ἀγάπιος ὁ Ἀγιοταφίτης, ὁ ὁποῖος διοικεῖ τό Σχολεῖο ἀπό τόν Μάιο τοῦ 1752 καί μόνο γιά τέσσερις μῆνες, γιατί, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ ἐπίσκοπος Καμπανίας Θεόφιλος, τόν «ἀπέκτειναν ἔξω τῆς Θεσσαλονίκης κακοποιοὶ φονεῖς γενίτζαροι ἐπανακάμπτοντα ἀπὸ Γαλατίστης τῆς πατρίδος αὐτοῦ κατὰ τὸ ἀφνβ' (1752) Αὐγούστου ιη' (18)»².

Τό ἐπόμενο ἔτος, τόν Ἰούλιο τοῦ 1753, τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καλεῖ τόν ἱεροδιάκονο Εὐγένιο Βούλγαρι³, «τὸν σοφώτερον τῶν Ἑλλήνων κατὰ τοὺς μετὰ τὴν ἄλωσιν αἰῶνας», νά ἀναλάβει τὴ διοίκηση τῆς Σχολῆς. Τόν ἀποστέλλει στό Ἅγιον Ὅρος ὄχι μόνο γιατί θεωρεῖται ὁ πλέον μορφωμένος ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ἀλλά καί γιατί ὁ Εὐγένιος εἶχε ἀπὸ μικρὸς μεγάλη ἀγάπη πρὸς τό μοναχικὸ σχῆμα καί τὴν ἱερωσύνη, τὰ ὁποῖα προτίμησε ἀπὸ τόν ἔγγαμο βίον καί τὴ σταδιοδρομία στό ἐμπόριο. Στό ἐμπόριο τόν προωθοῦσε ὁ μεγαλέμπορος θεῖος καί προστάτης του Ἀλουῖσιος. Τό τίμημα τῆς ἐπιλογῆς τοῦ Εὐγενίου ἦταν βαρὺ. Ἦρθε

σέ ὀξεία ἀντιπαράθεση μέ τὸν πλούσιο μέντορά του, πού ἤθελε νά τόν κάνει διάδοχό του. Μόλις λοιπόν ὁ θεῖος του πληροφορήθηκε ὅτι ὁ Εὐγένιος ἔλαβε τό μοναχικὸ σχῆμα καί χειροτονήθηκε διάκονος, τόν ἀποκλήρωσε⁴.

Ὁ πατριάρχης Κύριλλος στό σιγίλλιο διορισμοῦ τοῦ Εὐγενίου ὑπογραμμίζει τὰ πολλά προσόντα τοῦ νέου σχολάρχῃ: «τοιούτον δὲ τῶς καθηγεμόνα ἐπιζητήσαντες καί εὐρόντες καί ἀπὸ τῆς ἐν τῇ πολιτεῖα Ἰωαννίνων Σχολῆς μετὰπεμπτον προσκαλεσάμενοι τὸν ὀσιώτατον ἐν ἱεροδιακόνοις καί σοφολογιώτατον διδάσκαλον κὺρ Εὐγένιον· ἄνδρα πεπαιδευμένον καί λόγιον, καί παντοδαπαῖς ἐπιστήμαις κεκοσμημένον, καί δυνάμενον παιδεῦσαι τοὺς μαθητὰς οὐ μόνον τὴν γραμματικὴν καί τὴν λογικὴν τέχνην, ἀλλὰ καί τὴν φιλοσοφίαν καί τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας, καί μὴν καί τὴν θεολογίαν καί ὅσα εἰς ἠθικὴν φιλοσοφίαν ἀνήκουσιν». Ἀπευθυνόμενος δὲ πρὸς τίς Ἱερές Μονές ἐπιπροσθέτως σημειώνει: «ἐλπίζομεν Θεοῦ εὐδοκοῦντος νά ἀκολουθήσῃ μεγάλη ὠφέλεια εἰς τὸ ἡμέτερον γένος τῶν ὀρθοδόξων διὰ τε τὴν πολυμάθειαν καί τελειότητα τοῦ ῥηθέντος διδασκάλου»⁵.

Πράγματι ἐπὶ Εὐγενίου Βουλγάρως ἡ Σχολὴ γνωρίζει τίς λαμπρότερες ἡμέρες τῆς, ἡμέρες ἀκμῆς καί δόξας, καί προ-

σελκύνει πλῆθος μαθητῶν. Ὁ ἀριθμὸς τῶν μαθητῶν, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Βούλγαρις ἔγραψε στὴν Ἀπολογία του, αὐξάνεται ἀπὸ εἴκοσι σέ σχεδὸν διακόσιους. Οἱ μαθητές του προέρχονται ἀπὸ τοὺς ὀρθόδοξους λαοὺς τῶν Βαλκανίων καὶ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἡ Σχολὴ προάγεται σέ Ἀκαδημία καὶ ὀνομάζεται ἀπὸ τὸν ἴδιο «Ἀθωνιάς Ἀκαδημία», τίτλο πού φέρει μέχρι σήμερα⁶. Πρότυπο τοῦ Εὐγενίου πιθανόν ὑπῆρξε ἡ Ἀκαδημία τοῦ Πλάτωνος⁷.

Οἱ ἑννέα συνολικά τάξεις τῆς Σχολῆς διακρίνονται σέ δύο βαθμίδες, τὴν κατωτέρα, τῶν γραμματικῶν μαθημάτων, καὶ τὴν ἀνωτέρα, τῶν φιλοσοφικῶν μαθημάτων. Ἡ φοίτηση στὴν κατωτέρα βαθμίδα εἶναι τετραετής. Οἱ μαθητές στά δύο πρῶτα ἔτη διδάσκονται Γραμματικὴ καὶ Τεχνολογία, στά δύο ἐπόμενα ἔτη Θεματογραφία καὶ ἀκριβῆ Σύνταξη. Ἡ ἀνωτέρα βαθμίδα εἶναι πενταετής καὶ οἱ μαθητές διδάσκονται Θεολογία, Φιλοσοφία, Μαθηματικά, Λατινικά, Κοσμογραφία καὶ Φυσική⁸.

Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις ὡς διευθυντὴς τῆς Ἀθωνιάδος ἐργάζεται φιλότιμα. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ σημείωμα τοῦ μαθητῆ του, Ἰώσηπου Μοισιόδακος, περὶ τῆς ζωῆς του στὴν Ἀθωνιάδα: «... κατετριψαμεν μόχθους ἀνεκδιηγῆτους, ἀντιγράφοντες, μελετῶντες, καὶ μὴ ἀνανήφοντες οὔτε πέντε ὥρας σχεδὸν τοῦ ὅλου ἡμερονυκτίου...»⁹. Οἱ καρποὶ γνωστοί: Κοσμᾶς Αἰτωλός, Ἰώσηπος Μοισιόδαξ, Ἀθανάσιος Πάριος, Σέργιος Μακραιός, Διονύσιος Πλαταμῶνος, Ἀνθιμος Ὀλυμπιώτης, Χριστοφόρος Προδρομίτης καὶ πλῆθος ἄλλων διδασκάλων τοῦ Γένους¹⁰.

Τὸ Ἅγιον Ὄρος ὅμως δέν εἶναι ἔτοιμον ἀνταποκριθεῖ σέ ἓναν διδάσκαλο στό ἀνάστημα τοῦ Εὐγενίου, οὔτε οἱ ὑπεύθυνοι στά θέματα τῆς Σχολῆς μποροῦν νά συνειδητοποιήσουν τὴ δύναμη τοῦ Βουλγάρους, ἀλλὰ καὶ τὴ νέα οἰκουμενικὴ ἀκτινοβολία πού ἐξέπεμπε πλέον ἡ Ἀθωνιάς. Ἔτσι ἀρχίζουν πολὺ σύντομα νά δημιουργοῦν προβλήματα καὶ νά δυσκολεύουν τὸ ἔργο τοῦ σχολάρχου. Ὁ πρῶην Πατριάρχης Κύριλλος Ε', ὁ ὁποῖος μετὰ τὴν παραίτησή του ἀπὸ τὸν πατριαρχικὸ θρόνο τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐγκαταβιώνει στό Ἅγιον Ὄρος, καὶ ὁ ἐπίτροπος τῆς Ἀθωνιάδος γιὰ οἰκονομικά θέματα, προηγούμενος Μελέτιος, πού ἐπηρεάζονται ἀπὸ μερικοὺς μαθητές καὶ ἄλλους παράγοντες, παρεμβαίνουν στὴ Σχολὴ σέ ζητήματα καθαρῶς παιδαγωγικά, στά ὁποῖα δέν ἔχουν γνώση, εἰδίκευση καὶ πείρα, ἐνῶ ὁ μόνος ἀρμόδιος γι' αὐτὰ εἶναι ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις ὡς διευθυντής. Ἀπὸ τὴν ἄλλη οἱ ὑποδιδάσκαλοι τῆς Ἀθωνιάδος καὶ ἄλλων Σχολῶν τοῦ Γένους, βλέποντας μέ ζηλόφθοно μάτι τὴν ξαφνικὴ πρόοδο τῆς Σχολῆς τοῦ Ἁγίου Ὄρους καὶ τὴν πνευματικὴ καὶ μορφωτικὴ ἀνωτερότητα τοῦ μόλις 35 ἐτῶν σχολάρχου τῆς, ἱεροδιακόνου Εὐγενίου Βουλγάρους, ὑπονομεύουν τὴν εὐρυθμὴ λειτουργία τῆς Ἀκαδημίας καὶ δημιουργοῦν διχασμοὺς καὶ φατριασμοὺς μέσα σέ αὐτήν¹¹.

Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις δέν μπορεῖ νά ἀνεχθεῖ ἓνα τέτοιο κλίμα νά ὑπάρχει στό σχολεῖο του. Ἔτσι τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1759 ἀποχωρεῖ μέ μεγάλη θλίψη ἀπὸ τὴν Ἀθωνιάδα καὶ μεταβαίνει στὴν Ἱερά Μονὴ Ἰβήρων. Ὑστερα ἀπὸ ὀλιγοχρόνια

παραμονή εκεί και στη Θεσσαλονίκη καλείται στην Κωνσταντινούπολη από τον Πατριάρχη Σεραφείμ Β' και διορίζεται στην Πατριαρχική Σχολή¹². Την αγάπη και τη στοργή του όμως για εκείνο που στάθηκε για πάντα μέσα στη συνείδησή του τό μεγάλο έργο της ζωής του, ανεξάρτητα από τις πίκρες και τις στεναχώριες που γεύτηκε κατά την εκεί έξαετη παραμονή του, θά τις συναντήσουμε και πάλι πολλά χρόνια αργότερα, όταν τον βρίσκει ο θάνατος στη Ρωσία. Στη διαθήκη του ή αγαπημένη του Ακαδημία θά πάρει ξεχωριστή θέση. Της κληροδοτεί, μαζί με τη Σχολή της Πάτμου, 1.000 ρούβλια¹³.

Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Σεραφείμ Β' αποστέλλει ως σχολάρχης στην Αθω-

νιάδα και ως διάδοχο του Ευγενίου τον Μετσοβίτη Νικόλαο Ζερζούλη. Ο Ζερζούλης μέχρι τότε δίδασκε Μαθηματικά στην Πατριαρχική Ακαδημία, στην Κωνσταντινούπολη. Λίγο μετά την άφιξη του Ζερζούλη, τό 1760, ο Παναγιώτης Παλαμᾶς, συνάδελφος και βασιικός αντίπαλος του Βουλγάρεως στην Αθωνιάδα, αναγκάζεται νά αποχωρήσει και νά μεταβεί στό Μεσολόγγι. Ο νέος σχολάρχης καταβάλλει φιλότιμες προσπάθειες, προκειμένου νά σταματήσει τή διαρροή των μαθητών μετά τήν αποχώρηση του κλεινού Ευγενίου και νά ήρεμήσει τά πνεύματα, αλλά φαίνεται ότι δέν κατορθώνει νά αντιμετωπίσει όλη αυτή τήν κατάσταση γι' αυτό και μετά τήν παρέλευση διετίας αποχωρεί (1761)¹⁴.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ. 1. Ν. Κωνσταντίνου, *Αθωνιάδα*, σ. 34. Αγγέλου, «Χρονικό», σ. 89-90. 2. Κώδικας Έθνικης Βιβλιοθήκης 3052, φ. 282Α κ.έ. Αγγέλου, «Χρονικό», σ. 91-92. Ν. Κωνσταντίνου, *Αθωνιάδα*, σ. 35. Αρχιμ. Χρυσόστομος Μαϊδώνης, *Ο Έθνοϊερομάρτυς Αγάπιος Αγιοταφίτης εκ Γαλατίστης*, Γαλατίστα 1998, σ. 11. 3. Για τον Ευγένιο Βούλγαρι βλ., μεταξύ άλλων, και: Μανουήλ Ι. Γεδεών, «Χρονικά Πατριαρχικής Ακαδημίας», *Έκκλ. Αλήθεια* 3 (1882-1883) 468-473 και «Δύο ανέκδοτα γράμματα περι της Αθωνιάδος Σχολής», *αύτ.* σ. 686-689 και 699-700. 4. Ν. Κωνσταντίνου, *Αθωνιάδα*, σ. 35-36. Α.Ν. Γούδας, *Βίοι παράλληλοι*, Αθήνα 1870, τ. Β', σ. 3-8. 5. Αρχιμ. Νικηφόρος Μικραγιαννανίτης, Σχολάρχης Αθωνιάδος, «Η Αθωνιάς χθες και σήμερα», *Έπετηρίδα Αθωνιάδος Σχολής* 2, ό.π., σ. 427-428 [στό έξής: Αρχιμ. Νικηφόρος, «Αθωνιάς»]. Αρχιμ. Χριστόφορος Κτενᾶς, *Η σύγχρονος Αθωνιάς Σχολή και οι έν αυτή διδάξαντες*, Αθήνα 1930, σ. 133-134. 6. Ν. Κωνσταντίνου, *Αθωνιάδα*, σ. 36. Αγγέλου, «Χρονικό», σ. 93-95. 7. Αγγέλου, «Χρονικό», σ. 95-96. 8. Ν. Κωνσταντίνου, *Αθωνιάδα*, σ. 38. Αγγέλου, «Χρονικό», σ. 96. 9. Ν. Κωνσταντίνου, *Αθωνιάδα*, σ. 38, σημ. 36. Αγγέλου, «Χρονικό», σ. 97. 10. Αρχιμ. Νικηφόρος, «Αθωνιάς», σ. 431. 11. Ν. Κωνσταντίνου, *Αθωνιάδα*, σ. 38-39. Αγγέλου, «Χρονικό», σ. 98-99. 12. Τ. Εύαγγελίδης, *Η παιδεία...*, ό.π., τ. 1, σ. 94. Ν. Κωνσταντίνου, *Αθωνιάδα*, σ. 39-40. Ν. Κωνσταντίνου, *Αθωνιάδα*, σ. 29. 13. Αγγέλου, «Χρονικό», σ. 600. 14. Ν. Κωνσταντίνου, *Αθωνιάδα*, σ. 41. Αγγέλου, «Χρονικό», σ. 100.

Στιγμιότυπα από τήν περιφορά του Έπιταφίου στό Πλωμάρι της Λέσβου τό 1980 (Αρχείο Γ. Μαλλιάρου)

«Ἐκκλησίες τοῦ Χριστοῦ»: Ἕνα προτεσταντικό ὑποσύνολο

Πρωτ. Βασιλείου Ἀ. Γεωργόπουλου
Ἀναπλ. Καθηγητοῦ Θεολογικῆς Σχολῆς Α.Π.Θ.

Οἱ «Ἐκκλησίες τοῦ Χριστοῦ» (Churches of Christ) συγκροτοῦν ἓνα χαλαρό, ἀλλά ἀναγνωρίσιμο προτεσταντικό ὑποσύνολο συνδεδεμένων αὐτόνομων κοινοτήτων καί ομάδων. Ἐπέλεξαν αὐτήν τήν ὀνομασία γιά νά δηλώσουν τήν ἀπόρριψη τῆς θρησκευτικῆς ἰδιαιτερότητας (κλάδου) καί τήν ἐπιστροφή σέ αὐστηρό βιβλικό πλαίσιο γιά καθοδήγηση σέ ὅλα τά θέματα θρησκευτικοῦ βίου καί ἀτομικῆς ἠθικῆς πρακτικῆς.

Οἱ ἱστορικές ρίζες τῶν Ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ ἀνάγονται στίς ἀρχές τοῦ 19^{ου} αἰ. καί σχετίζονται μέ τίς δραστηριότητες τῶν Barton W. Stone (1772-1844), Thomas Campbell (1763-1854), τοῦ γιοῦ του Alexander Campbell (1788-1866) καί διαφόρων συνεργατῶν τους, ἐν οἷς καί ὁ Walter Scott (1796-1861) στίς Η.Π.Α. Πρόθεσή τους ἦταν νά ἐνώσουν ὅλα τά Χριστιανικά δόγματα στό πρότυπο τῆς Ἐκκλησίας πού ὑποστήριζαν ὅτι βρίσκεται στήν Καινή Διαθήκη, χωρίς τήν προσφυγή σέ δόγματα ἤ τελετουργίες καί στόχος τους ἡ ἐπιστροφή στή δομή τῆς Ἐκκλησίας τῶν ἀποστολικῶν χρόνων. Ἡ προσπάθεια ἔγινε γνωστή καί ὡς «Κίνημα τῆς Ἀποκατάστασης». Δέν εἶναι τυχαῖο, ὅτι τά μέλη τῶν διάφορων κοινοτήτων αὐτοπροσδιορίζονταν στήν ἀρχική ἱστορική ἀφετηρία τοῦ χώρου καί ὡς «Μαθητές τοῦ Χριστοῦ».

Οἱ πρωτεργάτες τῆς κίνησης ἠλπίζαν ὅτι ἦταν ἐφικτή ἡ ἐνότητα, συνδυασμένη μέ ἐλευθερία, μεταξύ τῶν χριστιανῶν, προτάσσοντας τήν ἀπλότητα τοῦ βιβλικοῦ λόγου, μιά προσεκτική διάκριση μεταξύ τῶν βασικῶν χριστιανικῶν ἀρχῶν καί τῆς ἐλευθερίας τῆς γνώμης σέ μή οὐσιώδη καί, κυρίως, τήν ἀπόρριψη τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων ὡς ρυπογόνων ἐπιρροῶν τῆς ἀνθρώπινης παράδοσης, κατά τήν ὁρολογία τοῦ χώρου, στόν προσδιορισμό τοῦ νοήματος τῶν βιβλικῶν κειμένων.

Βασική παράμετρος τῆς δημιουργίας τοῦ ἐν λόγω προτεσταντικοῦ ὑποσυνόλου ἀποτέλεσε ἡ πεποίθηση, δυστυχῶς παρούσα καί σέ ἄλλους προτεσταντικούς χώρους, ὅτι ἡ ἱστορική ἐξέλιξη τοῦ Χριστιανισμοῦ μετά τήν ἀποστολική περίοδο συνιστᾷ διαρκή πορεία παρακμῆς καί ἀπόκλισης ἀπό τήν καθαρότητα τῶν χρόνων πού ἔζησαν οἱ ἀπόστολοι καί συντάχθηκαν τά βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ὅραμα τῶν ἐμπνευστῶν του ἦταν ἡ ἀποκατάσταση τοῦ ἀρχέγονου Χριστιανισμοῦ, ὅπως φυσικά αὐτοί τόν ἀντιλαμβάνονταν, ἀποκαθαίροντας τίς χριστιανικές κοινότητες ἀπό ὅλα τά μή βιβλικά στοιχεία πού υἱοθετήθηκαν, κατά τή γνώμη τους, τά μεταγενέστερα χρόνια στά ἐπίπεδα δόγματος, λατρείας καί τελετουργίας.

Θεμελιώδες συνδετικό αξίωμά τους ήταν ότι τά μέλη τών Ἐκκλησιῶν τοῦ Χριστοῦ ἀπέριψαν ὅλες τίς διατυπώσεις τών Συμβόλων Πίστεως καί ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων. Γιά τούς πρωτεργάτες τῆς κίνησης τά Σύμβολα Πίστεως, οἱ δογματικές ἀποφάσεις τών Οἰκουμενικῶν Συνόδων ἦταν πηγὴ καί αἰτία διχασμοῦ καί ὄχι ἐνότητας. Ὁ Th. Campbell, λ.χ., θεωροῦσε ὅτι τά ἐκκλησιαστικά δόγματα ἦταν ἀντιχριστιανικές καί ἀντιβιβλικές αἰτίες σχισμάτων καί διχασμοῦ, «παραγωγικές αἰτίες σύγχυσης καί κάθε κακοῦ ἔργου». Ὡς λύση καί πρόταση ὑπέβρασης τών προβλημάτων, πού παρήγαγαν τά ἐκκλησιαστικά δόγματα, ἦταν ἡ ἐπιλογή οἱ χριστιανοί καί οἱ κοινότητές τους νά στηρίζονται καί νά δέχονται ἀποκλειστικά τὴν πίστη καί τίς πρακτικές τοῦ Χριστιανισμοῦ τῆς περιόδου τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἔτσι, ἀποκλειόταν ἡ ἀποδοχὴ τών ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων πού θεωροῦνταν παράγοντες διαίρεσης, καθὼς παρουσιάζονταν ὡς ἀνθρώπινες ἀπόψεις καί ἐπινοήσεις γιὰ τὴν πίστη. Ἡ Ἁγία Γραφή ἀπὸ μόνη τῆς, ὑποστήριζαν, εἶναι ἓνα ἀπλό, λογικό, θεόπνευστο σύνολο πού μπορεῖ κάθε ἄνθρωπος νά διαβάσει καί νά κατανοήσει. Ὡς ἐκ τούτου δέν ὑπάρχει καμμία ἀνάγκη γιὰ δόγματα ἢ ἄλλες ἀνθρώπινες περὶ τὴν πίστη ἐπινοήσεις. Αὐτὸ ἀποτυπώνεται στὴν ἀξιωματικὴ τους θέση, πού διατυπώθηκε στίς ἀρχές τοῦ κινήματος διὰ στόματος τοῦ Th. Campbell: «θὰ μιλάμε ὅταν μιλοῦν οἱ Γραφές καί θὰ παραμένουμε σιωπηλοὶ ὅταν αὐτές σιωποῦν».

ΣΗΜΕΙΩΣΗ. Γιά τὴ σύνταξη τοῦ παρόντος λάβαμε ὑπ' ὄψην μας τά ἀκόλουθα: J.L. Neve, *Churches and Sects of Christendom*, 21948. β) J.G. Melton, *Encyclopedia of American Religions*, 82009.

Καί στίς Ἐκκλησίες τοῦ Χριστοῦ σημειώθηκαν διασπάσεις καί διχασμοὶ κατὰ τὴν ἱστορικὴ τους διαδρομὴ. Διαιρέσεις ἐμφανίστηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς τελευταίας δεκαετίας τοῦ 19^{ου} αἰ. γιὰ θέματα πού ἀφοροῦσαν τὴ χρήση τῆς ἐνόργανης μουσικῆς στὴ λατρεία, τίς θεολογικές προσεγγίσεις τών βιβλικῶν θεμάτων κ.ἄ.

Στὴ συνέχεια ἐπιμέρους διασπάσεις καί ἀντιπαραθέσεις προέκυψαν ἐντὸς αὐτῆς τῆς εὐρύτερης κοινότητος καί κατὰ τὸν 20^ο αἰ., ἀπὸ τὴν ἀποδοχὴ τῆς παρουσίας κάποιων κοινοτήτων στὴν Οἰκουμενικὴ Κίνηση, ἄλλων γιὰτὶ ἀποδέχθηκαν τὴ χειροτονία γυναικῶν ὡς παστόρων, ἄλλων γιὰτὶ υἱοθέτησαν τὴν ἱστοριοκριτικὴ ἐρμηνεία τῆς Βίβλου πού, κατ' αὐτούς, θεωρεῖται ὑπονομευτικὴ τῆς αὐθεντίας καί τῆς θεοπνευστίας τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ἐνῶ κάποιοι υἱοθέτησαν πεντηκοστιανικές πρακτικές ὅπως τὴ γλωσσολαλία κ.λπ.

Σήμερα, τά σημαντικότερα παρακλάδια εἶναι: α) Οἱ Ἀνεξάρτητες Χριστιανικές Ἐκκλησίες (Intependent Christian Churches), β) Μαθητές τοῦ Χριστοῦ (Disciples of Christ), γ) Ἐκκλησίες τοῦ Χριστοῦ (Churches of Christ). Ἀπὸ τὸ τρίτο παρακλάδι, αὐτονομήθηκε πλήρως ἓνα σύνολο κοινοτήτων πού ἀποδέχθηκαν τὴ δημιουργία μιᾶς διαφορετικῆς συγκεντρωτικῆς δομῆς ὡς ἀναγκαίου παράγοντα καλύτερου σχεδιασμοῦ γιὰ τὸν παγκόσμιο Εὐαγγελισμό καί ἵδρυσαν νέα προτεσταντικὴ κίνηση γνωστὴ ὡς «Διεθνεῖς Ἐκκλησίες τοῦ Χριστοῦ» (The International Churches of Christ) μὲ ἔδρα τὸ Λός Ἄντζελες (Η.Π.Α.).

Ζαμπίας Άγριμάκη
Ίστορικού - Δρος Νεοελληνικής Φιλολογίας

Μητρ. Καισαριανής, Βύρωνος και Ύμηττου Δανιήλ, *Ίησοῦς ὁ ἀπὸ Ναζαρέτ (Τά γεγονότα, ἡ διδασκαλία καί τά θαύματα τοῦ Κυρίου Ίησοῦ Χριστοῦ κατὰ τούς τέσσερις Εὐαγγελιστές: Ματθαῖο, Μᾶρκο, Λουκά, Ἰωάννη)*, Καισαριανή: Ί.Μ. Καισαριανής, Βύρωνος και Ύμηττου 2017. Στό προκείμενο ἔργο, ὁ Σεβ. Μητρ. Καισαριανής κωδικοποιεῖ, ἐν εἴδει θεματικοῦ εὐρετηρίου, τά εὐαγγελικά χωρία πού ἀναφέρονται στόν ἐπίγειο βίο τοῦ Χριστοῦ καθώς καί στίς ἐμφανίσεις Του μετά τήν Ἀνάστασή Του.

Μητρ. Ἀργολίδος Νεκτάριος, *Να τον ρωτάς τον ουρανό...! Ἅγιος Νεκτάριος, Ναύπλιο: Ἐπιστροφή 2022*. «Ἡ ζώή ενός Αγίου είναι ένα παράυρο στόν ουρανό», γράφει στόν πρόλογο τοῦ βιβλίου ὁ Σεβ. Μητρ. Ἀργολίδος. Μέ αὐτήν τήν προοπτική, παρουσιάζει τόν βίο τοῦ ἁγίου Νεκταρίου, μέ ἀφορμή καί τή βιογραφική ταινία «Ὁ Ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ».

Ί.Μ. Μεσσηνίας, *Μεσσηνιακό Ἀγιολόγιο. Ἀγιολογικές προσεγγίσεις, ἐπιμ. Ἀρχιμ. Φίλιππος Χαμαργιάς, Καλαμάτα: Ί.Μ. Μεσσηνίας 2022*. Μέ ἀφορμή τά 200 χρόνια ἀπό τήν κήρυξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, παραδίδεται στους ἀναγνώστες τό προκείμενο πόνημα, σχετικά μέ τούς Νεομάρτυρες καί Ἐθνομάρτυρες τῆς Τουρκοκρατίας στή Μεσσηνία.

Αγγελική Τζουβάλη-Καριώτογλου, *Οδηγείν ανθρώπους Τέχνη τεχνών. Ἡ τέχνη τῆς πνευματικῆς πατρότητας και μητρότητας. Ἡ μαρτυρία τῆς ερήμου*, εισαγωγή: π. Θ. Μαρτζούχος, Ἀθήνα: Ἀκρίτας 2022. Ἡ συγγραφέας πραγματεύεται τό ζήτημα τῆς πνευματικῆς καθοδήγησης, ἀντλώντας πρώτιστα ἀπό τά Νηπτικά Κείμενα καί ἐπισημαίνοντας τήν ἀνάγκη ἐπανασύνδεσης μέ τήν πνευματική μας παράδοση.

Βιβλία πού λάβαμε – Νέες κυκλοφορίες

Μητρ. Ἀργολίδος Νεκτάριος, *Ιερομάρτυρας Σεραφεῖμ Τσιτσάγκωφ, Μητροπολίτης Λένινγκραντ*, Ναύπλιο: Ἐπιστροφή 2022.

Αρχιμ. Παντελεήμων Τσορμπατζόγλου, *Σύντομη ἱστορία τῶν Ἀρεοπαγιτικῶν ἔργων (6^{ος}-15^{ος} αἰ.). The Use of the Corpus Dionysiacum Areopagiticum at the Lateran Council (649) and the Sixth Ecumenical Council (680-681)*, Ἀθήνα: Νίκας 2022.

π. Χριστόδουλος Μπίθας, *Ἅγιοι ... δίπλα μας. Συναξάρια καθημερινῶν ἀνθρώπων*, Ἀθήνα: Ἐν πλῶ 2022.

Μισθολογικές εξελίξεις

Πρωτ. Γεωργίου Βαμβακίδη
Γεν. Αρχιερ. Έπιτρ. Γ.Μ. Ζιχνών και Νευροκοπίου
Άντιπροέδρου Ι.Σ.Κ.Ε.

Ἐφ' ὅπου εὐχρηθοῦμε καί ἀπό τήν παροῦσα στήλη πρός τοὺς ἀγαπητοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς συμπρεσβυτέρους μας καλή καί εὐλογημένη χρονιά μέ υἱεία καί εὐτυχία προσωπική καί οἰκογενειακή, ἐνημερώνουμε καί τά εὐχάριστα δεδομένα γιά τίς μισθολογικές ἐξελίξεις τῆς νέας χρονιάς. Ὅπως διαπιστώνουμε ἀπό τίς μηνιαίες ἀποδοχές ἀπό τόν πρῶτο κιόλας μῆνα τοῦ ἔτους 2023, παρατηροῦμε μία μικρή μέν, αὐξηση δέ, στίς μηνιαίες ἀποδοχές καί τῶν Κληρικῶν. Αὐτό ὀφείλεται ἀφ' ἑνός στήν κατάργηση τῆς εἰσφορᾶς ἀλληγγεύης καί ἀφ' ἑτέρου στήν κατάργηση τῆς εἰσφορᾶς τοῦ 1% ὑπέρ τοῦ Ταμείου Πρόνοιας Δημοσίων Ὑπαλλήλων ἀπό τίς ἀποδοχές του, συνεπῶς καί τῶν Κληρικῶν. Στό σημεῖο αὐτό πρέπει ἐκ νέου νά τονιστεῖ, γιατί συνεχῶς δεχόμαστε ἐνστάσεις ὅσον ἀφορᾷ τήν ιδιότητα τῶν Κληρικῶν, ὅτι οἱ Κληρικοί εἶναι χαρακτηρισμένοι ὡς Δημόσιοι Ἱεροσχευτικοί Λειτουργοί (ιδιότητα ἡ ὁποία οὐδέποτε ἀμφισβητήθηκε ἀπό τόν ὑπογράφοντα), ἀλλά σύμφωνα μέ δύο ἀποφάσεις τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, ὅσον ἀφορᾷ τίς μισθολογικές ἀποδοχές τους εἶναι πλήρως ἐξομοιωμέ-

νοι μέ τοὺς Δημοσίους Ὑπαλλήλους τοῦ εὐρύτερου Δημόσιου Τομέα. Συνεπῶς, ὁσάκις χαρακτηρίζουμε τοὺς ἀγαπητοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς ἀπό τήν παροῦσα στήλη ὡς Δημοσίους Ὑπαλλήλους, ἐξυπακούεται ὅτι ἀναφερόμαστε μόνο στήν ἐξομοίωση τῶν ἀποδοχῶν καί ὄχι γενικότερα στήν ιδιότητα τοῦ Λειτουργήματος τους. Μέ βάση λοιπόν τήν παραπάνω κατάργηση ὑπέρ Ἀλληγγεύης στίς μηνιαίες ἀποδοχές μποροῦμε ἐνδεικτικά νά ἀναφέρουμε ὅτι: γιά Κληρικό μέ ἐτήσιο εἰσόδημα 13.000 εὐρώ, δηλαδή μέ καθαρές ἀποδοχές 1.083 εὐρώ τόν μῆνα, τό ἐτήσιο ὄφελος ἀπό τήν παραπάνω κατάργηση θά εἶναι 22 εὐρώ ἢ 1,83 εὐρώ μηνιαίως, ἐνῶ γιά Κληρικό μέ ἐτήσιο εἰσόδημα 15.000 εὐρώ ἢ 1.250 εὐρώ τόν μῆνα τό ὄφελος θά εἶναι 66 εὐρώ ἢ 5,5 εὐρώ μηνιαίως. Ὅσο μεγαλύτερος εἶναι, λοιπόν, ὁ μηνιαίος μισθός ἐνός Κληρικοῦ, μεγαλύτερη κατ' ἀναλογία θά εἶναι καί ἡ αὐξηση πού λαμβάνει στίς μηνιαίες ἀποδοχές του. Τέλος μέ τήν κατάργηση καί τῆς εἰσφορᾶς πρόνοιας τό ὄφελος γιά Κληρικό μέ ἐτήσιες ἀποδοχές 13.000 εὐρώ ἢ 1.083 εὐρώ μηνιαίως, ἀνέρχεται στά 151 εὐρώ.

1923 - 2023
100 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΙΔΡΥΣΗ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΘΕΟΛΟΓΙΑ

Έκπομπές πού προτείνουμε:

Καθημερινά:

22.00: ΓΝΩΡΙΜΙΑ ΜΕ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ (Ε)

Προσεγγίσεις στους όρους τής πίστεως.

Μέ τον Δημήτρη Μαυρόπουλο

12.00: ΤΟ ΑΛΑΤΙ ΤΗΣ ΓΗΣ

Παραδοσιακή μουσική.

Μέ τον Λάμπρο Λιάβα.

20.00: ΑΦΙΕΡΩΜΑΤΑ ΤΟΥ 89,5.

23.00: ΡΑΔΙΟΦΩΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ 89,5.

00.00: ΜΕ ΛΟΓΙΑ ΑΚΡΙΒΑ ΚΑΙ ΟΜΟΡΦΕΣ ΜΟΥΣΙΚΕΣ.

Άποσπάσματα από κείμενα Πατέρων μέ μουσικές γέφυρες.

Μέ τήν Κυριακή Αϊλιανού.

Οί έκπομπές τοῦ Ραδιοφωνικοῦ Σταθμοῦ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος 89,5 ἀναμεταδίδονται ἀπό τούς δικτυωμένους σταθμούς τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων.

ΠΛΗΡΩΜΕΝΟ ΤΕΛΟΣ
Ταχ. Γραφείο Κ.Ε.Μ.Π. ΚΡ
Αριθμός Άδειας 10

ΚΩΔΙΚΟΣ ΕΛΤΑ 21 2355

ΙΕΡΑ ΣΥΝΟΔΟΣ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ (Ε.Μ.Υ.Ε.Ε.)
Άθηνās 30 10551 Άθηναι
Τηλ. 211-1825298 Fax: 211-1824317
ISSN 1105-7203